

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta
Katedra trestního práva

SYSTÉM TRESTŮ V ČESKÉ REPUBLICE A NA UKRAJINĚ

Vedoucí práce: JUDr. Marie Vanduchová, CSc.

Diplomant:
Uljana Kurivčaková
5. ročník

ul. Hostivařská 96/14
Praha - 10, Hostivař
102 00 ČR

Praha, září 2007

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracovala samostatně a vyznačila v ní všechny prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

....*KURIVČÁKOVÁ*.....

Uljana Kurivčaková

Děkuji JUDr. Marii Vanduchové, CSc. za metodickou pomoc a cenné podněty při zpracování diplomové práce. Zároveň bych chtěla poděkovat Miluše Kindlové a Kláře Sedlákové za jazykovou a stylistickou pomoc.

I. Úvod	3
II. Systém trestů	
1. Pojem a vývoj systémů trestů	5
2. Účel trestu a jeho spravedlivost. Základní zásady trestání	15
3. Evropská úmluva o lidských právech, Doporučení Rady Evropy a trestní sankce	20
III. Systém trestů v ČR a na Ukrajině	
1. Systém trestů v České republice	22
1.1. Obecná charakteristika systému trestů	22
1.2. Jednotlivé druhy trestů	25
1.2.1. Odnětí svobody	27
1.2.1.1. Nepodmíněné odnětí svobody	
1.2.1.2. Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody a k trestu odnětí svobody s dohledem	32
1.2.2. Obecně prospěšné práce	37
1.2.3. Ztráta čestných titulů a vyznamenání a ztráta vojenské hodnosti	43
1.2.5. Zákaz činnosti	46
1.2.6. Propadnutí majetku	48
1.2.7. Peněžitý trest	51
1.2.8. Propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty	52
1.2.9. Vyhoštění	55
1.2.10. Zákaz pobytu	57
2. Systém trestů na Ukrajině	58
2.1. Obecná charakteristika systému trestů	58
2.2. Jednotlivé druhy trestů	62
2.2.1. Pokuta	62
2.2.2. Ztráta vojenské, speciální hodnosti, postavení, důstojenství, kvalifikačního řádu	64

2.2.3. Ztráta práva zastávat určitou funkci nebo zákaz činnosti	65
2.2.4. Obecně prospěšné práce	67
2.2.5. Nápravné práce	69
2.2.6. Služební omezení pro vojenské činitele	70
2.2.7. Propadnutí majetku	72
2.2.8. Zatčení	73
2.2.9. Omezení svobody	74
2.2.10. Držení vojáků v disciplinárním ústavu	75
2.2.11. Odnětí svobody na určitou dobu	76
2.2.12. Odnětí svobody na doživotí	78
3. Srovnání právních úprav obou států	78
IV. Problematika výjimečného trestu odnětí svobody v ČR a na Ukrajině	
1. Výjimečný trest odnětí svobody v ČR	84
2. Výjimečný trest odnětí svobody na Ukrajině	91
3. Srovnání právních úprav obou států	94
V. Trestání mladistvých	
1. Systém sankcí ukládaných mladistvým v ČR	95
1.1. Charakteristika právní úpravy	95
1.2. Opatření ukládaná mladistvým	98
1.2.1. Výchovná opatření	98
1.2.2. Ochranná opatření	102
1.2.3. Trestní opatření	105
2. Systém sankcí ukládaných mladistvým na Ukrajině	110
2.1. Charakteristika právní úpravy	110
2.2. Výchovná opatření ukládaná mladistvým	111
2.3. Tresty ukládané mladistvým	114
3. Srovnání právních úprav obou států	116
VI. Závěr	118
Přílohy	120

I. ÚVOD

*Žádný trest a žádné pokárání
nemají být spojeny s ponižením
a nemají mířit k užitku toho, kdo
trestá nebo kárá, ale
k prospěchu republiky.*

Marcus Tullius Cicero

Ve své práci jsem se zaměřila na analýzu systému trestů dvou právních řádů – a to právního řádu České republiky a právního řádu Ukrajiny.

Právě problematika systému trestů v obou těchto státech je podle mého názoru velmi aktuální a hodně diskutovanou záležitostí. Na Ukrajině byl nový Trestní zákon který nahradil dosavadní Trestní zákon z roku 1960 přijat dne 5. dubna 2001 zákonem č. 2341-16 s účinností od 1. září 2001. Touto legislativní změnou došlo k velkému posunu v trestněprávní oblasti a k modernizaci trestního práva s ohledem na vyspělé evropské státy.

Nová kodifikace trestního zákoníku ČR, který je také dost zastaralý a pochází z roku 1961, tedy z doby Československé socialistické republiky, se teprve předpokládá. Nové návrhy několikrát neuspěly v Poslanecké sněmovně, což ale nebrání rekodifikačnímu týmu v pokračování ve své práci.

Oba dva řády jsou založené na přesvědčení, že ochrany demokratického státního a společenského zřízení, práv a svobod a také ochrany života jednotlivce se má dosahovat především mimotrestními prostředky. Na protiprávní jednání je třeba reagovat trestněprávními prostředky až v krajních případech, protože trestní právo musí být pouze subsidiární, pomocný prostředek v právním řádu a ve společnosti.

Ve své práci se vedle rozboru jednotlivých druhů trestů obou právních řádů věnuji zejména pozornost výjimečnému trestu odnětí svobody, vzhledem k jeho většímu zásahu do práv a svobod jednotlivce. V neposlední řadě zkoumám také problematiku trestání mladistvých.

Zároveň chci ve své práci zmínit i roli Evropské úmluvy o lidských právech a její význam v oblasti trestních sankcí a některé úvahy o účelu trestu. K této problematice bych chtěla dodat jen jeden citát významného myslitele 19. století Francesca Carrara, protože podle mého názoru má velký význam i v současné době: „Účelem trestů není ani ochrana, ani náprava, nýbrž odstranění nebezpečí pro společnost...“¹

Jednou ze zásadních povinností při ukládání trestu je maximálně možným způsobem šetřit základní lidská práva a důstojnost pachatele. Trest s sebou nese některá omezení, něco, co je principiálně nepřijatelné, ale i přesto nutné. Trest však nesmí být nepřiměřeně přísný. Ovšem, u některých zvláště závažných trestných činů musí být trest uložen, jelikož jeho neuložení by znamenalo, že jsou výjimečné okolnosti, za kterých je možné spáchat jisté mimořádné činy, čímž by vědomí nedotknutelnosti určitých hodnot (například lidského života) bylo narušeno. S požadavkem zachování lidské důstojnosti v ukládání trestu souvisí i spravedlivost trestu. Tato spravedlivost je jedním ze základních atributů a pojmovým znakem trestu. Pouze spravedlivý trest může plnit žádaný společenský účel. Je však nutno odlišovat pojem spravedlivost a spravedlnost. Pojem spravedlivost nejprve použil v české trestněprávní nauce prof. Solnař a poté od něj převzal tento pojem prof. Novotný a další trestněprávní vědci. Spravedlivost trestu, podle prof. Novotného spočívá v tom, že není ani mírnější, ani přísnější, než je nutné k ochraně společnosti před trestnými činy.

¹ Kolektiv autorů, Kantova filosofie a současnost, 1. vydání, Svoboda, Praha 1981, s. 189

II. SYSTÉM TRESTŮ

1. Pojem a vývoj systému trestů

Systémem trestů je třeba rozumět výpočet druhů trestů sestavený podle určitého hlediska (podle zájmů, které trest postihuje, podle závažnosti, apod.).²

V současné době lze systém trestů definovat jako výčet jednotlivých druhů trestů, jejich uspořádání a vzájemné vztahy mezi nimi.

Druhy trestů se liší podle toho, v jaké historické době byly ukládány.

Na samém počátku civilizace lidstvo trestalo jedince na základě nepsaného zvykového práva, až později na základě psaných zákonů. Trestání bylo postaveno na analogii mezi spáchaným činem a následným trestem. Trest pro pachatele představoval podstatnou újmu na zdraví, životě, cti a majetku. Jako pramen práva z nejstarší doby, který o trestních sankcích pojednával, můžeme zmínit třeba Chammurapiho zákony. Trestní odpovědnost v té době byla založena na individuální odpovědnosti jedince. Uplatňovala se zásada materiální odpovědnosti spolu se zásadou odvety. Tak například velmi známá doktrína „oko za oko, zub za zub“, na základě které se trestalo i v pozdější době, pochází právě z tohoto období. Trest v tomto pojetí vystupuje jako odvěta, msta namířená proti pachateli, kterou na něm vykonává sám postižený. Sankcemi, které se v té době hojně používaly, byly kruté, primitivní tresty na životě, na zdraví a na těle; tresty na majetku byly používány méně často.

Peršané, Egypťané a Řekové věřili v tresty posmrtné. Fariseové a Esseané připustili u Židů víru v peklo podle své představy; tato nauka vznikla již od Řeků k Římanům a byla přijata i křesťany.³

Křesťanská doba přinesla nový pohled na pojetí viny a trestu. Bylo to způsobeno tím, že v té době již můžeme spatřovat pluralitu názorů, která vedla k velkému rozvoji nejen

² Solnař, V. Tresty a ochranná opatření, Academia Praha 1979, s. 33

³ Voltaire: Filozofický slovník čili rozum podle abecedy, Jan Leichter, Praha 1929, s. 270

trestního práva, ale společnosti jako takové. V raných počátcích křesťanství se nahlíží na život na zemi jen jako na dočasný; skutečný smysl je spatřován právě v životě posmrtném. Proto stát v tomto období je pojmán spíše negativně. Autorita soudnictví v raném období není uznávána. Již samé prohlášení sv. Pavla v I. listě Korintským praví: „Již zajisté naprosto hřích jest mezi Vámi, že máte soudy mezi sebou. Proč raději křivdy nesnášíte? Proč raději škody netrpíte?“ Až později se tento zřetel zmírňuje a státní orgány získávají na důležitosti - jen s jejich pomocí totiž mělo být zabráněno nepravosti, zlu a křivdě. I když hříšníkům mělo být odpuštěno podle církevních zákonů, podle světských zákonů naopak musí po zločinu proti Bohu následovat spravedlivý trest.

Právě život římské společnosti byl velmi ovlivněn nejrůznějšími náboženskými příkazy a zákazy. Trestní právo v této době bylo daleko širší než dnešní trestní právo. Vedle tzv. veřejného trestního práva, které můžeme charakterizovat jako činnost nejrůznějších státních orgánů pověřených stíháním a trestáním zločinů, existovalo také římské „soukromé“ trestní právo. Toto „soukromé“ trestní právo zahrnovalo různé delikty a také „domácí“ trestní právo. Jednalo se o nejrůznější oprávnění otce římské rodiny nejen nad otroky, ale i nad členy své rodiny. Ve starších dobách otec rodiny zastupoval státní moc a mohl nad členy své rodiny vykonat i ten největší trest – trest smrti.

Křesťanství ve starověkém Římě velmi zasahovalo i do ukládání trestu a jeho výměry. Tak například za bezbožné jednání pachatel odpovídal přímo svou osobou a také svým majetkem. Ukládal se mu trest označovaný jako supplicium, tj. zasvěcení a předání pachatele a jeho majetku bohu, kterého urazil. V pozdější době byl tímto výrazem označován trest smrti, který byl vykonáván například pověšením, pohřbením zaživa nebo zašitím do pytle spolu se zvířaty a vhozením do vody.⁴

Doba křesťanská přinesla nový pohled na pojetí viny a trestu, a to z důvodu plurality názorů. Křesťanská morálka pronikla i do oblasti trestního práva ve formě církevních předpisů. Její vliv byl zcela pozitivní. Byla to zejména církev, která přímo nahrazovala mezery v obyčejovém právu. Nadále se však vychází z chápání trestu jakožto odplaty.

Pokud jde o staroruský stát, přijetí křesťanství na území tehdejší Kyjevské Rusi, které také nebylo jednorázovým procesem, mělo vliv nejen na oblast trestního práva, ale i na celý následující vývoj právní oblasti. Přijetí křesťanství bylo ovlivněno řeckou Byzancí.

⁴ Kincl, J. a kol. Římské právo, C. H. Beck, 1995, s. 321

Kyjevská knížata měla obavy z neurčitých perspektiv ze vztahu se západními sousedy, proto pro ně nebylo účelné napojit se na latinskou větev křesťanství. Nejvýznamnější památkou této doby je Ruska Pravda, i když hodnocení není jednoznačné, jelikož k dispozici byly pouze její pozdější opisy. Jednalo se spíše o soukromou sbírku církve, která měla vyplnit mezeru mezi řeckým právem, obyčejem a soudnictvím nad laiky. V trestněprávní oblasti tato významná památka obsahovala pouze ceník za jednotlivé spáchané trestné činy. Z převahy peněžitých trestů a neexistence trestu smrti se vyvozuje, že tehdejší Kyjevská Rus, byla velmi humánní po srovnání s tehdejšími asiatskými krutostmi. Tyto tresty ukládaly spíše církevní soudy. I když se mluví spíše o humánnosti trestního práva, tak například za čin spáchaný proti panovníkovi se běžně ukládal trest smrti. Ruska Pravda nevyklučovala ani krevní mstu.⁵

Středověká trestněprávní teorie byla založena na učení o zločinu a trestu Tomáše Akvinského. Trestání se již nejevilo jako odplata, ale bylo založeno na principu odstrašení. Pojetí odstrašujícího účinku trestu bylo překonáno až dílem Huga Grotia nazvaným *De jure belli et pacis* (1583-1645), ve kterém autor položil základy modernímu chápání zločinu a trestu.

System trestů v českém feudálním právu, tak jak jej chápeme, dnes ještě neexistoval. Jen v městském právu se pokusil Koldin o systematický výklad jednotlivých druhů trestů. Rozdělil tresty na „vyměřené, nařízené a vysvětlené“ (tedy stanovené zákonem), které označuje jako *poenae ordinariae* a tresty ukládané „vedle spravedlivého soudcův uvážení“, které označuje jako *poenae extraordinariae*. Vlastní tresty rozdělil do pěti skupin: ztráta cti, vypovězení, vězení dočasné, vězení doživotní a smrt.⁶

Obecnou koncepcí trestu je v této době stále ještě jeho chápání jako pomsty, kterou vykonávaly na pachateli sami poškození v rámci povolené svémoci nebo státní orgány, které mohly o uložení a vykonání trestu rozhodovat. Současně je také účel trestu chápán i jako prevence. Především tuto prevenci můžeme spatřovat ve veřejnosti ukládání a výkonu trestu, tj. krutý způsob vykonání a veřejné vystavování těl mělo odstrašovat ostatní feudální veřejnost od páchaní deliktů. Mnohé tresty měly také izolovat pachatele od veřejnosti, zejména věznění nebo cejchování. Cejchování vydělovalo pachatele

⁵ Pelikán, D. Dějiny ruského práva, C. H. Beck, Praha 2000, s. 11

⁶ Malý, K. Trestní právo v Čechách v 15 - 16 století, Univerzita Karlova v Praze 1979, s. 26

z veřejnosti a zbavovalo ho možnosti užívání různých veřejných nároků nebo právních výhod. Nápravný účel trestu byl teprve v počátcích. Jen velmi zřídka se ukládaly tresty odnětí svobody, peněžité tresty nebo nucené práce. Trest smrti byl trestem který se využíval v hojném počtu a ukládal se bez omezení. Způsoby, kterým se prováděl, se různily: oběšení, stětí, upálení za živa, zahrabání za živa, lámaní kolem, vláčení ulicemi a lámaní kolem. O tom, že tento trest byl velmi často ukládán svědčí i Koldínova Práva městská, která povolovala jeho ukládání až v 53 případech. Z dalších trestů tělesných to byly různé tresty zmrzačující (utětí ruky, palce, vytržení jazyka), bití a mrskání. Trest odnětí svobody začíná mít významnější úlohu, než se doposud soudilo. V řadě předpisů zemského a městského práva již můžeme nalézt i přesnou délku odnětí svobody nebo pobytu ve vězení.

Dalšími druhy trestů byly tresty výslovně zneucťující, především vystavení na pranýř před radnicí nebo u vchodu do kostela nebo tresty nucených prací, například bezplatná práce po určitou dobu nebo pracovní povinnosti na hradech nebo pevnostech.

Majetkové tresty měly také podstatný význam v období stavovské monarchie. Tyto tresty se vyskytovaly v různé intenzitě: od drobných pokut až po konfiskaci celého majetku pachatele.

Právo zemské užívalo pokut bez hlubšího systému a jejich výše byla spíše nahodilá, podle konkrétních politických potřeb konkrétní doby. Naopak, právo městské, ve srovnání s právem zemským bylo již systematicky přehledné a pokuty byly ukládány již s uvedením konkrétní výše a za konkrétní trestný čin. Právo stavovské zahrnovalo mezi tresty peněžité i konfiskaci celého majetku pachatele ve prospěch státu, i když veškerý majetek stejně připadal panovníku. Tento trest byl ukládán v souvislosti s trestem smrti a ztrátou cti, především pro delikty politické povahy. Tresty majetkové, podle koncepce městského práva, měly především sloužit k ochraně majetkových zájmů samotných měšťanů, i když to ve skutečnosti docíleno nebylo.

Na závěr pojednání o trestech této doby lze říci, že užívání trestů odpovídalo především zájmům vládnoucích tříd. I když můžeme říci, že tato doba byla ve srovnání s dobou předešlou výrazně humánní, stejně ještě byly zachovány tresty, které měly povahu osobní msty a odvety za osobní bezpráví.⁷

⁷ Malý, K. Trestní právo v Čechách v 15. – 16. století, Univerzita Karlova v Praze 1979, s. 33

Ukrajinské trestní právo feudální doby bylo založeno na obyčejích. K velké kodifikaci trestního práva došlo až v 15. století, za doby Velkého Litevského knížectví, pod jehož nadvládou Ukrajina byla. K první kodifikaci trestního práva došlo vydáním tzv. Suděbníka (Statut Kazimira) v roce 1468 a posléze, v 16. století, byly vydány Tři Litevské Statuty. Trestněprávní normy byly založené na třídním charakteru. Život, majetek, čest šlechty byly chráněny velkým počtem různých sankcí. Z trestněprávních sankcí převládají tresty na životě a zdraví. Jako příklad můžeme uvést velmi významný trest té doby – trest smrti, který se vykonával různým způsobem: stětí, uříznutí ruky, upálení atd. Kromě trestu smrti se dále používaly různé peněžité tresty nebo odnětí svobody. Rozlišovalo se mezi „trestem“ („károu“) a „útratou“ („strata“). Cílem trestání bylo nejprve izolovat zločince od společnosti nebo jeho zapuzení; o tom svědčí i skutečnost, že tresty byly velmi kruté a jejich výkon veřejný.

S vývojem doby se na území tehdejšího ukrajinského státu utvářela tzv. vojenská seskupení, která si říkala Zaporizští kozáci. Pramenem práva se proto stávaly hejtmanské vojenské artikuly, které se často vydávaly nejen ve Velkém Litevském knížectví, ale i v Řeči Pospolité, pod nadvládou které se Ukrajina ocitla. Mělo to význam nejen na politickou situaci v zemi, ale i na situaci právní. Na celém území začaly platit na celém území první vojensko-soudní a vojensko-trestní kodifikační akty, které se týkaly i trestněprávní politiky. Tresty se ukládaly s ohledem na stupeň společenské nebezpečnosti pro společnost. Nejtěžším trestem Zaporizských kozáků zůstal trest smrti. Vystává otázka, proč byly zavedeny tak surové tresty? Za prvé, podle úvahy D. Javornického, významného historika Ukrajiny, to bylo způsobeno tím, že v Zaporizkej Siči nežily ženy, za druhé to bylo způsobeno tím, že kozáci neustále vedli různé boje, a proto měla být zachovávána vojenská disciplína.⁸

S nástupem doby osvícenské se začínají objevovat snahy o zreformování trestního práva, přizpůsobení ukládaných trestů závažnosti zločinů a také odstranění jejich přílišné tvrdosti. Charles Montesquieu odsoudil nespravedlnost francouzského trestního kodexu a vyslovil se pro reformu přísných sankcí, které se měly přizpůsobovat

⁸ Тасій, В., Рогожина, І., Гончаренко, В. Дієїни стáту а прáва України(Історія держави і права України), Діл II., видавател «Ін Юре», Кїєв, 2003, s. 368

proviněním, za něž byly ukládány.⁹ Učení Voltairovo je považováno za vrchol francouzského a evropského osvícenství. Jeho učení je založeno na požadavku rovnosti všech občanů před zákonem a také nezadatelnosti občanských a lidských práv. Rovnost lidí Voltaire chápal jako politickou rovnost, tj. rovnost před zákonem a právem. Oproti tomu stavěl sociální a majetkovou nerovnost ve společnosti. Ta byla podle něj považována za předpoklad zachování rovnovážného stavu a normálního vývoje společnosti. Například o rovnosti Voltaire pronáší: „Na naše neblahé zeměkouli to není jinak možno, než že pospolitě žijící lidé musí být rozdělení ve dvě třídy, ve třídu utiskovatelů a utiskovaných. Tyto dvě třídy se opět dělí na tisíc dalších, a těch tisíc opět má různé odstíny.“¹⁰ „Všichni lidé se rodí s dosti silnou touhou po panování, bohatství a rozkoších a s velikým sklonem k lenosti.“¹¹ Za těchto okolností je právě tak nemožno, aby si lidé byli rovní. Ač rovnost jest nejpřirozenější, a přitom zároveň i nejutopističtější věc, každý člověk má právo považovati se v hloubi srdce za zcela rovného jiným lidem.“¹²

Jiným velmi významným myslitelem doby osvícenství byl Jean Jacques Rousseau, který říkal, že síla zákona závisí na jeho vlastní moudrosti. Přísnost trestu je jen marným prostředkem, který si vymyslely omezené hlavy, aby nahradily terorem vážnost k zákonům, jíž nemohly dosáhnout. Vždy bylo možno pozorovat, že země, ve kterých jsou tělesné tresty nejhroznější, jsou zároveň zeměmi, ve kterých jsou tyto tresty nejčastější. Krutost trestů ukazuje jen množství provinilců. Podobné názory, které vyjádřil Jean Jacques Rousseau, také sdíleli i jiní myslitelé té doby, například S. Romilly, který provedl reformu trestního práva v Anglii, nebo J.A.Inciardi. Neméně významným myslitelem této školy byl také Caesar Beccaria a jeho spis „O zločinech a trestech“ (Dei delitti e dellé pene z roku 1774) anebo spisy J. Sonnenfelse, na které v českých zemích navázal Josefinský trestní zákoník z roku 1787.

V českých zemích se osvícenské myšlenky v trestním právu během 17.-19. století příliš neodrazily. Trestní právo bylo v této době založeno na právní úpravě stavovské, která byla přizpůsobena novým podmínkám a potřebám absolutistického státu. Trestní politika se vyznačovala středověkými metodami řešení kriminality, tj. krutými tresty,

⁹ Inciardi, A. Trestní spravedlnost, přeložil Drábek, VICTORIA PUBLISHING, a.s., Praha 1994, s. 532

¹⁰ Voltaire: Filozofický slovník čili rozum podle abecedy, Jan Leichter, Praha 1929, s. 300

¹¹ tamtéž, s. 301

¹² tamtéž, s. 303

kteře měly zajišťovat společenský pořádek, nedotknutelnost vlastnictví a potlačování případného odporu poddaných.

K reformám trestního práva došlo až přijetím Trestního zákoníku Josefa I. V roce 1707 měl však jen podpůrnou platnost a spíše navazoval na stavovské právní předpisy (Koldinův zákoník z roku 1579 nebo Obnovené zřízení zemské, české i moravské). K přerušení těchto tradic starého českého práva došlo až přijetím Constitutio Criminalis Theresiana, která měla svůj původ v Josefině a navazovala na ní a na trestní právo rakouské, tj. Constitutio Criminalis Ferdinanda z r. 1656. Tento zákoník byl velmi zaostalým právním předpisem i na svou dobu, zachoval prakticky všechny přežitky feudálního pojetí trestního práva. Zákoník byl založen na principu pomsty a osobní msty pachatelů. Mezi proviněním, jeho společenskou nebezpečností a uloženým trestem nebyla žádná úměra; tresty měly spíše odstrašovat veřejnost od trestné činnosti. Zachován byl také systém krutých feudálních trestů. Nejvíce stíhanou delikvencí byly provinění proti Bohu, církvi, státu a až pak proti soukromým zájmům nebo společnosti. Tresty, které byly za tyto delikty ukládány, se velmi podobaly trestům obsaženým ještě v Koldinově zákoníku, tj. useknutí ruky, vytržení jazyka nebo upálení zaživa.

Rozhodující přelom ve vývoji trestního práva v českých zemích měl Všeobecný zákoník o zločinech a trestech (Josefinský trestní zákoník) z r. 1787, který byl významným způsobem ovlivněn osvícenskou filozofií. Byl velmi stručný, přehledný a úplný a hlavní myšlenkou v ukládání trestu byla úměrnost mezi společenskou nebezpečností a přísností trestu, kterým mělo dojít spíše k výchově pachatele nežli k jeho potrestání. Tresty smrti byly ukládány jen ve výjimečných případech. I když byly ponechány například tresty cejchování, celkově bylo upuštěno od nepřiměřeně krutých tělesných trestů, které se často ukládaly ve feudálním období. Poprvé v Josefinském zákoníku byla použita zásada nulla poena sine lege (žádný trest bez zákona), která je velmi významnou demokratickou zásadou současnosti. Mezi přednosti zákoníku patří především to, že rušení náboženství již není považováno za trestný čin, ale jen za přestupek. Zákoník již dále nezná delikty čarodějnictví nebo manželskou nevěrnost. Z negativní stránky tohoto významného zákoníku můžeme uvést to, že byly ponechány příliš kruté tělesné tresty, například cejchování, bití holí nebo dokonce veřejné popravy, trest odnětí svobody byl vykonáván v žaláři s ukováním rukou a nohou. Existoval trest vlečení vojenských lodí po Dunaji. Po smrti Josefa II. byl opět zaveden trest smrti. Několik let po císařově smrti byl přijat nový Zapadohaličský trestní zákoník - nejprve platil pro Západní Halič, a

posléze, od roku 1803, i pro zbylou monarchií. Na svou dobu byl velmi vyspělým zákoníkem a ovlivnil vývoj trestního práva v českých zemích až do roku 1949.¹³

Základem rakouského a posléze československého trestního práva se stal zákon č. 117 z roku 1852, který byl novelou zákona z roku 1803. Tento zákon pojednával už jen o hmotném právu a procesní právo ponechal na samostatné úpravě. Nově rozlišoval už nejen zločiny a přestupky, ale i přečiny. Článek IV již výslovně zakotvoval zásadu *nullum crimen sine lege*, kterou v následujícím článku V omezoval jen ve prospěch trestní pravomoci policejních a správních orgánů. Zákon dále zakotvoval zásadu *nulla poena sine lege*, která znamenala vyloučení uložení těch trestů, které zákon výslovně nestanovil. Ze systému trestů znal zákon následující tresty, které byly v té době hojně ukládány: trest smrti, žalář, trest vypovězení, který se ukládal jen cizincům, trest bití, peněžité pokuty, propadnutí věci, vězení, tělesná kárání, vyhoštění a jiné.

Nové osvícenské inspirace se objevily nejprve v Rusku. Velmi významným způsobem poznamenaly i Ukrajinu. Mělo dojít k systematizaci veškerého zákonodárství, které platilo do té doby. Několikrát došlo k sestavení rekodifikační komise, která se o tuto planovanou systematizaci měla pokusit. Nejvýznamnějším myslitelem a vědcem, který stál v čele této rekodifikační komise, byl M. M. Speranskij, který se svým týmem dospěl k vydání Svodu platných zákonů Ruského impéria, který vstoupil v platnost roku 1835. Bylo to dílo ze všech oblastí práva, tj. občanského, obchodního a trestního.

První systematizace trestního práva měla být provedena právě tímto Svodem, avšak úplné oddělení trestního práva od práva procesního a správního se nepodařilo docílit. Systém trestů byl velmi široký a nepřehledný; každý trest se dále dělil na několik podtrestů. Z trestních sankcí se ukládaly peněžité nebo majetkové tresty, například propadnutí majetku a odeslání na Sibiř, nebo omezení a zbavení osobní svobody.

Za První trestní zákoník Ruska a Ukrajiny je považován Zákon o trestech a ochranných opatřeních, který byl přijat roku 1846 po smrti Speranského.

V devatenáctém a počátkem dvacátého století vystupují do popředí teorie tzv. hédoinismu a determinismu. Hédonisté vyznávají zásadu spočívající v tom, že lidé jednají na

¹³ Malý, K., a kol. Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945, Linde, Praha 2003, 3. přepracované vydání, s. 200

základě rozkoše a bolesti. Činí jen to, co jim přináší rozkoš, a vyhýbají se skutkům přinášejícím bolest. Volbu svého jednání podřizují určitému cíli. Trest má podle zastánců této teorie přinést více bolesti, než kolik slasti přinesl zlý skutek. Na polehčující a přitěžující okolnosti se nemá brát zřetel.¹⁴ Je nepochybné, že hédonisté navazují na již překonané historické názory o smyslu trestu jakožto odplaty. Deterministé oproti tomu tvrdí, že veškeré lidské chování lze vysvětlit kauzálně. Každý člověk je ovlivněn řadou faktorů. Z tohoto důvodu je možnost volby mezi dobrem a zlem, spravedlností nebo nespravedlností, dána vnějšími vlivy. Takové názory zastávaly ve dvacátém století levicově orientované skupiny, které spatřují příčinu společensky nežádoucího jednání výhradně v prostředí, v němž se jednatel pohybuje. Plnou odpovědnost za výskyt kriminálních deliktů nese pouze společnost. Marx a Engels hlásají: Individuum neznámá nic, společnost znamená vše. Marxův a Engelsův socialismus má před druhými socialistickými soustavami tu přednost, že ho jeho autoři podložili nejen pečlivě vypracovanou národohospodářskou teorií, ale také novou filosofií.¹⁵ Filosofický názor, kterým podložili svůj socialismus, nazvali Marx s Engelsem dialektickým materialismem, jehož základem je princip hmoty a princip dialektiky. Zločin na jednotlivci se nesmí trestat, nýbrž musejí se zničit protisociální zdroje zločinu a každému se musí dát sociální prostor pro životní uplatnění své vlastní přirozenosti.¹⁶

Kritika trestu odnětí svobody má své kořeny v poslední čtvrtině 19. století. Již na kongresech v Londýně (1872) a Římě (1885) zazněly názory odmítající krátkodobé tresty odnětí svobody. Například významný představitel trestního práva a kriminalistiky Franz von Liszt usiloval o omezení krátkodobých trestů odnětí svobody, a pokládal je za neúčelné a škodlivé pro celý systém trestní justice.

Trestání na území dnešní České republiky v době existence samostatného československého státu se poněkud odlišuje od trestání a systému trestů předešlého státu. První republika po svém ustavení recipovala rakousko-uherský trestní zákoník ve znění novel z roku 1852. Zároveň započaly práce na přípravě nového trestního

¹⁴ Inciardi, A. Trestní spravedlnost, přeložil Drábek, V., VICTORIA PUBLISHING, a.s., Praha 1994, s.534

¹⁵ Tomsa, B. Kapitoly z dějin filosofie práva a státu, Karolinum, Praha 2005, s. 209

¹⁶ Neff, V. Filozofický slovník pro samouky neboli Antigorgias, Vydavatelstvo družstevní práce, Praha 1948, s. 255

zákoníku, k jehož přijetí však nikdy nedošlo. Přestože nový trestní zákoník přijat nebyl, bylo ve 20. a 30. letech v Československu přijato několik významných trestně-právních předpisů. Za zmínku stojí například zákon č. 562/1919 Sb. z. a n., který zavedl do československého právního řádu podmíněné odsouzení a podmíněné propuštění, nebo třeba zákon z roku 1929 o donucovacích pracovnách a policejním dozoru.¹⁷ Významným zákonem byl pak zákon o trestním soudnictví nad mládeží č.48/1931 Sb. z. a n. Tento zákon upravil projednávání a rozhodování o trestech za trestné činy mládeže a působil pak k obecnému trestnímu zákoníku jako *lex specialis*. K vydání nového trestního zákoníku došlo až v roce 1950.¹⁸ Co do druhů trestů rozlišoval zákoník tresty hlavní (trest smrti, odnětí svobody a nápravná opatření) a tresty (ztráta čestných práv občanských, ztráta státního občanství, vyloučení z vojska, ztráta vojenské hodnosti, propadnutí jmění, trest peněžitý, zákaz činnosti, vyhoštění, uveřejnění rozsudku a propadnutí věcí. Z ochranných opatření, která se nepovažovala za trest, ale jejichž účelem byla prevence a výchova pachatele, zákoník obsahoval: ochranné léčení, ochranná výchova a zabraní věci. V samostatné části zákoník obsahoval ustanovení o trestání mladistvých, za které se považovaly osoby ve věku od 15-18 let. Novelizace zákoníku, ke které došlo v roce 1956, zavedla nově institut upuštění od potrestání.¹⁹

V roce 1961 došlo k přijetí nového zákoníku č. 140/1961 Sb. Další, brzy následující významnou úpravou v oblasti trestního práva byl zákon o výkonu trestu odnětí svobody publikovaný pod č. 59/1965 Sb. V roce 1969 došlo k zavedení v československých zemích nového trestu zákazu pobytu.²⁰ K dalším změnám došlo v roce 1973, kdy byl zaveden tzv. ochranný dohled, tj. dohled nad zvláště narušenými odsouzenými. Ochranný dohled se stal součástí systému postpenitenciární péče.²¹

Po pádu komunistického režimu dochází v rámci liberalizace společnosti a nastolení demokratického právního režimu k významným změnám v trestním právu. V celosvětovém vývoji se v této době prosazuje úsilí o širší využívání trestů nespojeným s odnětím svobody a postupné nahrazování trestu odnětí svobody alternativními tresty,

¹⁷ Zákon č. 102/1929 Sb.

¹⁸ Zákon č. 86/1950 Sb.

¹⁹ Vlček, E. Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu, Masarykova universita, Brno 1993, s. 30

²⁰ Zákon č. 148/1969 Sb.

²¹ V díle uvedeném v poznámce č. 18, s. 52

kteřé začínají být velmi moderní, protože mají humánní cíl a nezasahují příliš do svobody pachatele.

Vzhledem k tomu, že nový trestní zákoník ČR je příliš zastaralý a schyluje se k jeho výměně za nový, bylo by účelné zmínit v této práci několik slov o úpravě trestních sankcí ve vládním návrhu rekodifikace trestního zákoníku. Pro to aby náležitým způsobem byly uplatňovány obecné zásady ukládání trestů, nový zákoník upravuje systém trestů tak, aby na základě zásad přiměřenosti trestu, personality a individualizace byl vyměřen takový trest, který nejlépe dosáhne sledovaných cílů při plném zřeteli k povaze a závažnosti trestného činu, k osobě pachatele a možnosti jeho resocializace.²² Systém trestů vychází z možnosti kumulace jednotlivých trestů stanovených za spáchaný trestný čin, ale jen při uplatnění principu, který stanoví, že tam, kde postačí trest méně intenzivní, nesmí být uložen trest intenzivnější. S tím je dále spojena neslučitelnost některých druhů trestů.

Nový trestní zákoník je dále doplněn o trest domácího vězení, který je alternativou trestu odnětí svobody. Tento nový trest navazuje na úpravu obsaženou v trestním zákoně o zločinech, přečinech a přestupcích z roku 1852, který platil až do roku 1950. Důležitým trestem v návrhu je i trest odnětí svobody, který je pojímán jako jeden druh trestu, který je možno uložit nepodmíněně nebo s podmíněným odkladem na stanovenou zkušební dobu, případně i s vyslovením dohledu probačního úředníka, to znamená ve třech formách, kdy za zvláštní typ trestu odnětí svobody je považován i výjimečný trest.²³ Trest odnětí svobody, i když je pojímán nově jako jeden druh trestu, vychází z platné právní úpravy, avšak nově zpřísňuje nejvyšší obecnou hranici nepodmíněného trestu odnětí svobody na dvacet let.

2. Účel trestů a jeho spravedlivost . Základní zásady trestání

A. Bylo by účelné se v tomto obecném výkladu o systému trestů dále zmínit o účelu trestu a jeho spravedlivosti, protože tresty podle § 23 Trestního zákona musí odpovídat svému účelu, a to: chránit společnost před pachateli trestných činů a zabraňovat jim

²² Šámal, P. K úpravě trestních sankcí ve vládním návrhu rekodifikace trestního zákoníku, *Trestněprávní Revue*, č. 5/2005, s. 117

²³ Tamtéž, s. 117

v dalším páchaní trestné činnosti a dále působit výchovně nejen na pachatele, ale i na ostatní členy společnosti.

Úvahy o účelu, smyslu, důvodu a oprávněnosti trestu provázejí lidstvo již od středověku, proto se jimi zabývá celá řada vědních disciplín, jako je filozofie, etika, právní teorie, teologie, trestněprávní věda, kriminologie, sociologie, psychologie a také penologie. Mezioborovost tohoto tématu vyvolává pochybnosti o tom, zda tyto úvahy patří do trestněprávní nauky nebo spíše do vědy filozofické. Můžeme spatřovat, že toto téma není příliš zajímavé a oblíbené. Nikdo se jím nechce zabývat, tak třeba poslední monografie na toto téma vyšly před více než třiceti lety. Bez vyjasnění si těchto otázek by však trestněprávní nauka nedokázala odůvodnit svoji existenci a nebylo by žádné měřítko pro to, jaké tresty ukládat a jak je provádět.

Účelem trestu je třeba rozumět praktické, jasně pojmenované cíle, které má trest plnit. Je možno vědomě klást důraz na různé aspekty účelu, které se v prostoru a čase liší, účel však má racionální charakter. Stejně tak je třeba definovat smysl trestů. Jedná se o kategorii nadřazenou účelu. Smyslu trestu se můžeme jen blížit, nejde o účelovou kategorii, nemůžeme ho měnit podle vlastních potřeb.²⁴

S trestem souvisí také odplata, protože odplata je vystižením přiměřenosti trestu s ohledem na nebezpečnost spáchaného trestného činu. Trest je v podstatě odplatou a ukládá se jen kvůli spáchanému trestnému činu a s ohledem na jeho nebezpečnost. Nelze však zaměňovat pojem odplata za pojem pomsta. Pomsta je, zpravidla, nepřiměřeně přísná a slouží jen k vnitřnímu uspokojení postiženého, proto je v ní zahrnuto spíše subjektivní a emocionální hledisko. Názory na výše zmíněnou problematiku se dělí na teorii absolutní, relativní a smíšenou. Absolutní teorie s trestem nespojuje žádný společenský účel – trest je sám o sobě spravedlivou odplatou. Naopak relativní teorie s trestem spojuje určité cíle užitečné pro společnost, samotný trestný čin je pro ně sekundární. Smíšená teorie obsahuje jak prvky teorie absolutní, tak i prvky teorie relativní, tato teorie je jakýmsi průkopníkem obou dvou zmíněných teorií.

Hlavním účelem trestání v některých společnostech bylo zejména odvracení hněvu vyvolaného zločinem. I tehdy již vidíme, že účelem trestu bylo i zachování řádu ve společnosti, v té době tedy obnovení nenarušeného stavu mezi božstvy a lidmi. Proto je v současné době nutno trestat jen proto, aby byl zachován řád ve společnosti. Z tohoto řádu je potřeba někoho vyloučit a sankcionovat. Udržení řádu ve společnosti je hlavním

²⁴ Lata, J. Trestní právo č. 2/2001, Orac, s. 23

účelem trestu. K udržení řádu ve společnosti neslouží však jen tresty obsažené v trestním právu, ale obecně všechny druhy sankcí. Řád ve společnosti není možno udržet jen sankcemi, ale také tím, že společnost je potřeba seznámit s právními normami, a umožnit lidem tyto normy si osvojit a ztotožnit se s nimi. To přispěje k tomu, že dodržování uvedených právních norem bude vyplývat z příkazu lidského svědomí.

Účelem trestu se zabývaly již dávné orientální civilizace. I řečtí filozofové již o účelu trestu pojednávali. Tak například významný filozof Platón píše: „Jestliže pak chceš něco povážit, Sokrate, jaký asi význam má trestat ty, kteří se dopouštějí bezpráví, sama ta úvaha tě poučí, že lidé pokládají zdatnost za věc získatelnou, neboť nikdo, kdo se nerozumně nemstí jako zvíře, netrestá viníka myslí na to, co se stalo – nýbrž trestat pro budoucnost, aby se znovu neprovinil ani sám ten, kdo je trestán, ani jiný, kdo by uviděl jeho potrestání“.²⁵ Z toho můžeme usoudit, že Platón formuluje relativní teorii trestání a rozděluje prevencí na individuální a generální, která je tradičně přičítána až Feuerbachovi. Ve středověké Evropě plnil trest hlavně odstrašující úlohu. Z koncepce zastrasování vyplývá krutost trestu a jeho veřejný charakter. Účinnost trestu byla spatřována v jeho nevyhnutelnosti a intenzitě. Středověké pojetí přetrvávalo i v dobách absolutistické monarchie v 17.-18. století. Trest byl považován za panovnickovu pomstu, potvrzení jeho moci a nadřazenosti.²⁶ Tehdejší kruté pojetí trestu začali ostře kritizovat v 18. století osvícenští filozofové a jiní myslitelé. Například John Locke byl velkým odpůrcem krutých a nelidských trestů. Ve své knize „Druhé pojednání o vládě“ píše: „A tak ve stavu přirozeném nabývá jeden člověk moci nad druhým, ale ne mocí absolutní nebo libovolné, aby zacházel ze zločincem, když ho dostal do svých rukou podle rozvášněné horlivosti nebo bezmezně prudkosti své vlastní vůle, ale toliko aby mu oplatil, pokud klidný rozum a svědomí nařizují, tím co je úměrné jeho přestupku a tolik, co může sloužit k nápravě a k výstraze. Neboť toto dvojí jsou jediné důvody, proč kdo může oprávněně působit škodu druhému, tedy to, co nazýváme trestem“.²⁷

Trest je nutné dále posuzovat s ohledem na poškozeného, který potom plní dvě funkce: nejprve, dává poškozenému pocit morálního zadostiučinění a nahrazuje pomstu, které se musel vzdát. Další funkcí je maximální možná náhrada škody poškozenému. I když

²⁵ Platón, Protágorás, Oikoymenh, Praha 1992, s. 29

²⁶ Foucault, M. Dohlížet a trestat, Daudhin, Praha 2000, s. 88

²⁷ Locke, J. Druhé pojednání o vládě, Svoboda, Praha 1992, s. 33

v České republice je upraveno adhezní řízení, které se týká náhrady škody, přesto si myslím, že stát nevyužívá všechny mu svěřené prostředky pro vynucení náhrady škody.

B. Základní zásady trestání

Základní zásady jsou pro ukládání a výměru trestu velmi důležité. Trestní zákon základní zásady výslovně nedefinuje a nepodává jejich výčet v koncentrované podobě na jednom místě, jak je tomu v trestním řádu, který základní zásady trestního řízení vyjmenovává ve svém ustanovení §2. Zásady trestního práva hmotného jsou upraveny jednak v Listině základních práv a svobod, dále v trestním zákoně, a to v části obecné (§ 23 a násl.) a v části zvláštní (u jednotlivých druhů trestných činů), a v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže (č. 218/2003 Sb).

Do systému trestů se promítají dvě základní zásady trestního práva hmotného, a to *zásada nullum crimen nulla poena sine lege* (zásada legality a zásada zákonitosti). Právě zásada zákonitosti (*nulla poena sine lege*) je upravena v Listině základních práv a svobod, kde podle čl.39 tresty lze ukládat jen na základě zákona. To znamená, že jen zákon může stanovit druh trestu a podmínky jeho ukládání.

S těmito důležitými zásadami trestního práva souvisí neméně důležitá *zásada humanismu*. Zásada je upravena v čl.7 odst.2 Listiny. Podlé tohoto ustanovení platí, že: „Nikdo nesmí být mučen ani podroben krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu“. Text tohoto ustanovení byl převzat z čl.7 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech. S tímto právem souvisí i jiné mezinárodní dohody, kterými je ČR vázána. Z hlediska již uloženého trestu jsou lidská práva odsouzených chráněna například ustanovením §23 odst.2 TZ, podle kterého výkonem trestu nesmí být ponižena lidská důstojnost, a dále například §2 zákona č.169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, podle kterého trest může být vykonán jen takovým způsobem, který respektuje důstojnost osobnosti odsouzeného a omezuje škodlivé účinky zbavení svobody, čímž však nesmí být ohrožena potřeba ochrany společnosti.²⁸

Novely trestního zákona přijaté po revoluci v roce 1989 myšlenku humanismu ještě více prohloubily. Například byl zrušen trest smrti a nahrazen trestem odnětí svobody na doživotí. Postupně bylo posilováno postavení trestů nespojených s odnětím svobody.

²⁸ Klíma, K. a kol., Komentář k Ústavě a Listině, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň 2005, s. 648

Návrh nového trestního zákona počítá s těmito základními zásadami trestání a ukládání ochranných opatření:

- *Zásada zákonnosti*, podle které sankce (tresty a ochranná opatření) lze ukládat jen na základě zákona;
- *Zásada přiměřenosti* (adekvátnosti, úměrnosti), podle které rozhodující pro ukládání sankce je spáchaný trestný čin a která je v plné míře uplatněna u trestu;
- *Zásada individualizace* použitých sankcí, na základě které je třeba druh i výměru sankce ukládat s přihlédnutím ke konkrétním okolnostem vztahujícím se k závažnosti trestného činu, přitěžujícím a polehčujícím okolnostem i k možnosti sociální reintegrace pachatele i k přiměřené satisfakci poškozených trestným činem;
- *Zásada personality*, podle které sankce by měla postihovat jen pachatele trestného činu a vliv na jeho okolí by měl být minimalizován;
- *Zásada neslučitelnosti trestních sankcí* u téhož pachatele, která by měla být vyjádřena zákazem ukládání sankce shodné věcné povahy u jednoho pachatele;
- *Zásada humanity sankcí*, ze které vyplývá zákaz krutých, nelidských a ponižujících sankcí; tato zásada je vyjádřena negativním způsobem, navazuje na obecné zásady ekonomie trestní hrozby a podpůrnou úlohu trestní represe a doplňuje je.²⁹

Z posledního návrhu trestního zákona, který počítá s výše uvedenými zásadami trestání, je zřejmé, že lze vedle trestů ukládat i ochranná opatření, což znamená, že u dospělých pachatelů se dále počítá se zachováním dualismu sankcí. Hodně autorů se o monismu a dualismu trestních sankcí vyjadřuje odlišně. Stejně tak i v některých jiných zemích existuje nejednoznačný názor na tento problém. Hodně států bylo poznamenáno po 2. světové válce hnutím Filipa Gramatiky a Marce Ancela, kteří se spíše přikláněli k monismu, než k dualismu trestních sankcí. Pod vlivem tohoto hnutí některé země sice integrovaný systém sankcí přijaly, ale velká část zemí si zachovala dosavadní dualistický systém. I na území České republiky se teoretici spíše přiklánějí k názoru dualismu sankcí a uvádějí dost přesvědčivé argumenty, mezi kterými je například princip viny, který se v integrovaném systému neuplatňuje, protože v tomto systému

²⁹ Šámal, P. K úpravě trestních sankcí ve vládním návrhu rekodifikace trestního zákoníku, *Trestněprávní Revue*, č. 5/2005, s. 113

hlavním regulativem pro ukládání sankce se stává princip přiměřenosti. Mezi země, které jsou založeny na principu dualismu sankcí patří například Německo, Polsko, Slovinsko, Chorvatsko, Rakousko, Švýcarsko, Česká Republika, Ukrajina a jiné. Jednočinné systémy mají například Rusko a Francie.

3. Evropská úmluva o lidských právech, Doporučení Rady Evropy a trestní sankce

Trestu, popř. jiných sankcí ukládaných jako následek odsouzení za trestný čin, se týká řada ustanovení Úmluvy o lidských právech a jejích dodatkových protokolů. Například Protokol č.12 obsahuje velmi významnou zásadu zákazu diskriminace. Kromě toho Úmluva výslovně nebo implicitně obsahuje prakticky všechny zásady ovládající trestání v právním státě.

Nicméně Úmluva kromě základních zásad trestání obsahuje i určité hranice pro trestní systémy. Vylučuje z nich tresty nelidské nebo ponižující, jmenovitě tělesné tresty, a Protokol č. 6 i trest smrti v době míru. Je garantována zákonnost trestu a jiných sankcí a za určitých okolností i přiměřenost trestu.³⁰

Cesty směřující k aplikaci pěti společných zásad vzniklých v trestním právu evropských zemí, které tvoří princip zákonnosti, princip viny, princip ultima ratio, princip lidskosti a princip právního státu, poprvé naznačila Rada Evropy založená v roce 1949, jejímž členem od roku 1993 je i Česká republika.

Rada ministrů Rady Evropy ve svých doporučeních předložila návrhy na zkvalitnění nejen trestního práva, ale i trestního řízení. Tyto návrhy mají jinou povahu než Evropská úmluva o lidských právech. Pro členské státy doporučení nejsou právně závazná, ale představují důležité vodítko pro trestní zákonodárství a soudnictví všech evropských států, včetně České republiky. Z řady materiálů a dokumentů Rady Evropy je pro reformu trestního práva nejdůležitější Doporučení č. R (92) 16 z roku 1992 „Sankce a opatření uplatňované ve společnosti“. S tímto Doporučením vztahujícím se k výkonu trestu úzce souvisí Doporučení č. R (87) 3 uvádějící „Evropské zásady výkonu trestu“. Při zavádění a úpravě alternativních trestů byla v roce 1976 vydána Rezoluce Rady (76) 10 „K alternativním opatřením uvěznění“. Od té doby bylo do jednotlivých trestních systémů zavedeno více než 20 alternativních trestů.

³⁰ Repik, B. Evropská Úmluva o lidských právech a trestní právo, Kapitola VII, Orac 2002, s. 64

Podle přílohy č. 1 k Doporučení z roku 1992 se pod pojmem Sankce a opatření rozumějí „svobodu omezující zásahy příslušných státních orgánů, při nichž postižený setrvává ve společenství, tedy především alternativy trestu odnětí svobody, jako je podmíněné upuštění od výkonu trestu, poloviční vazba, víkendová vazba, domácí vězení nebo veřejně prospěšné práce“.³¹

Výbor ministrů si je vědom výrazného vývoje v oblasti aplikace trestů a opatření ve společenství a bere v úvahu skutečnost, že tyto tresty a opatření představují významný prostředek boje s kriminalitou, který odstraňuje negativní účinky uvěznění. Jako cíl si klade dosáhnout žádoucí rovnováhy mezi potřebou ochraňovat společnost ve smyslu jak dodržování právního řádu, tak aplikace norem umožňujících náhradu škody způsobené obětím trestných činů na straně jedné a uznáním potřeb pachatele, co se jeho společenského přizpůsobení týče, na straně druhé. Podle tohoto Doporučení spíše uplatnění trestních sankcí uvnitř společenství, namísto izolace pachatele, může v dlouhodobé perspektivě nabídnout společnosti lepší ochranu, včetně ochrany zájmů obětí trestných činů. Doporučení stanoví, že nebudou vytvořena žádná zákonná ustanovení umožňující automatickou přeměnu trestu nebo opatření realizovaného ve společenství v trest nepodmíněný v případě nedodržení jakékoli podmínky nebo povinnosti vyplývající z uplatňování těchto trestů nebo opatření. Uložením a uplatňováním trestů nebo opatření ve společenství se usiluje o rozvoj smyslu pachatele pro odpovědnost vůči společnosti obecně a vůči oběti trestného činu zejména. Tresty nebo opatření realizovaná ve společenství budou uložena pouze tehdy, je-li známo, které podmínky nebo povinnosti by mohly být pro pachatele přiměřené, a je-li známo, že pachatel je připraven se jim podrobit a je ochoten ke spolupráci. Před vynesením rozsudku by měl být získán souhlas obžalovaného. Doporučení zároveň klade značné požadavky na odborný personál odpovědný za realizaci trestu nebo opatření ve společenství. Upravuje rovněž poskytování informací o těchto opatřeních tak, aby se veřejnost zapojila do jejich realizace a pohlížela na ně jako na přiměřené a důvěryhodné reakce na kriminální chování. V úpravě obecně prospěšných prací klade důraz na to, aby úkoly, které jsou pachatelům formou práce pro společenství uloženy, nebyly bezúčelné, ale naopak byly společensky užitečné, smysluplné a v maximální možné míře vedly ke

³¹ Jescheck, Hans-Heinrich, Význam evropského trestního práva a nových kodifikací všeobecné části trestního práva několika evropských zemí pro novou kodifikaci českého trestního zákoníku, Koncepce nové kodifikace trestního práva hmotného České republiky, Masarykova univerzita, Brno, 2000, s. 101

zvýšení pachatelových dovedností. Výkonem práce pro společenství nesmí mít žádný podnik prospěch. Pracovní podmínky pachatelů při práci pro společenství budou v souladu s obecně platnou legislativou o zdraví a bezpečnosti práce. Pachatelé budou pojištěni proti nehodě a pracovnímu úrazu. Náklady související s výkonem práce v zásadě nemá nést pachatel. Vyžaduje-li závažnost případu individuální přístup k realizaci trestu nebo opatření ve společenství, bude pachatelům poskytnuta kvalitní osobní, sociální nebo materiální pomoc. Odsouzený musí být na počátku realizace těchto opatření informován o důsledcích nedodržení podmínek a povinností uvedených v rozhodnutí a o pravidlech, na jejichž základě může být za takové jednání vrácen zpět před orgán s rozhodovací pravomocí. Doporučení zároveň ukládá podporovat realizaci výzkumů trestů a opatření ve společenství a pravidelné vyhodnocování jejich výsledků.

III. SYSTÉM TRESTŮ V ČR A NA UKRAJINĚ

1. Systém trestů v České republice

1.1. Obecná charakteristika systému trestů

A. Vývoj právního řádu v České republice je významně poznamenán společensko-politickými změnami, kterými stát procházel. Po vzniku Československa v r. 1918 jako samostatného státního útvaru byla v následujícím období zavedena do trestního zákonodárství řada na svou dobu moderních institutů, např. při zacházení s mladistvými delikventy. V právní teorii i praxi se prosazovalo pojmání trestu jako prostředku nejen k ochraně společnosti, ale i k nápravě a k sociální integraci pachatele. Úspěšný rozvoj právního demokratického státu byl násilně přerušen událostmi směřujícími k vytvoření Slovenského státu a okupaci Čech a Moravy v průběhu II. světové války a následně pak od roku 1948 do konce roku 1989 podřízením komunistické ideologii a sovětskému vlivu. Tyto peripetie politického vývoje samozřejmě poznamenaly vývoj i charakter právního řádu, mezi kterými je i obor trestního práva. Z pohledu významu trestu je nutno zodpovědět jednu otázku: lze li trest v současné době považovat za odplatu za spáchaný čin, jak tomu bylo v minulosti? Odpověď na tuto otázku není tak jednoznačná, i když je ovlivněna demokratickou společností, z jejichž zásad je pro trest významná především zásada spravedlnosti. Trestní právo v České republice však nepovažuje trest

za pouhou odplatu za spáchaný čin. Výkonem trestu nesmí být ponížena lidská důstojnost. Vedle základní ochranné funkce usiluje trestní právo též o sociální reintegraci pachatelů a o zajištění přiměřené satisfakce obětem trestných činů. Postupnými reformními kroky, které Českou republiku provázejí od roku 1990, se podařilo vytvořit takový systém trestů, který nezaostává za srovnatelnými zahraničními právními úpravami a odpovídá současnému evropskému standardu. V budoucnu by však bylo účelné systém trestů rozšířit o další sankce používané v evropských státech, které by ještě více minimalizovaly zásahy do osobní svobody pachatele. Těmito tresty by mohly být domácí vězení, víkendové tresty nebo tzv. domy na půli cesty, kterými by bylo docíleno menších nákladů na provozování věznic nebo přeplnění takovýchto zařízení.

Z teoretického hlediska je nutno *systém trestů* definovat jako uspořádání jednotlivých druhů trestů sestavené podle určitého hlediska (podle závažnosti spáchaného trestného činu nebo podle zájmu, které trest postihuje). Výčet těchto trestů je vždy taxativní a je uveden v zákoně, proto jej nelze žádným způsobem rozšiřovat. V českém Trestním zákoně výčet trestů obsahuje § 27; kromě trestu tam vyjmenovaných lze uložit ještě výjimečný trest upravený v § 29, kterým se rozumí trest odnětí svobody nad patnáct až do dvaceti pěti let a trest odnětí svobody na doživotí.

Současná nauka klade na systém trestů požadavek jeho individualizace podle povahy spáchaného činu a podle osoby pachatele. Individualizace trestu se uplatňuje ve třech fázích: základ poskytuje individualizace v trestním zákoně, pokud tento dovoluje výběr druhu trestu, který nejlépe odpovídá povaze trestného činu a pachatele. Druh a intenzitu trestu v jednotlivém případě určuje v rámci zákona soudce (individualizace soudcovská). Další fáze individualizace pak nastává v období výkonu trestu, zejména trestu odnětí svobody za součinnosti orgánů výkonu tohoto trestu, státního zástupce a soudu.³² Podle těchto úvah shrnuje prof. JUDr. Vladimír Solnař, DrSc, požadavky na systém trestů do následujících bodů:

1. systém trestů má zahrnovat co největší počet druhů trestů různé intenzity, aby bylo možno trest individualizovat,

³² Solnař, V. Systém československého trestního práva, Tresty a ochranná opatření, Academia Praha 1979, s. 34

2. z téhož důvodu má systém trestů obsahovat i druhy trestů, jejichž intenzitu lze odstupňovat dobou trestu nebo peněžitou částkou,
3. újma obsažená v trestu má podle možnosti postihovat každého odsouzeného,
4. tato újma se má podle možnosti omezovat na osobu odsouzeného (personalita trestu),
5. výkon trestu nemá ponižovat lidskou důstojnost, nebo spíše to nemá být cílem trestu,
6. tresty mají být reparable pro případ justičního omylu,
7. výkon trestu nemá být odsouzenému překážkou, aby se po výkonu včlenil do života pracujících občanů.³³

I když kniha, ze které je tento výčet převzat, byla napsána v době socialismu, tak požadavky na systém trestů se nezměnily ani v současné době. Stále se dbá na dodržování individualizace trestu, i když již s možností co nejmenšího zásahu do rodinného a pracovního života odsouzených.

Trestní zákon České republiky v § 27 umožňuje uložit tyto tresty:

- Odnětí svobody;
- Obecně prospěšné práce;
- Ztráta čestných titulů a vyznamenání;
- Ztráta vojenské hodnosti;
- Zákaz činnosti;
- Propadnutí majetku;
- Peněžitý trest;
- Propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty;
- Vyhoštění;
- Zákaz pobytu.

Teoretici se neshodují v otázce zařazení trestu podmíněného odsouzení do tohoto zákonného výčtu. Názory různých autorů právnických učebnic se různí. Tak například Doc. JUDr. Jiří Jelínek, CSc. zastává stanovisko, že podmíněné odsouzení lze považovat za zvláštní druh trestu, a jako odůvodnění svého názoru uvádí fakt, že tento názor podporuje i výčet trestních opatření v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže³⁴. V ustanovení § 24 tohoto zákona je podmíněné odsouzení uvedeno jako samostatný

³³ Tamtéž, s. 35

³⁴ Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné, Obecná a Zvláštní část, 2. aktualizované vydání, Linde, Praha 2006, s. 345

druh trestního opatření, kromě obecných opatření, kterými jsou výchovná opatření, ochranná opatření a trestná opatření.

B. Tresty lze třídit podle různých hledisek: podle druhu zájmu, které postihují anebo podle obsahu trestu. Další třídění je na tresty hlavní a tresty vedlejší.

Tak například podle zájmu, které tresty postihují lze uvést osobní svobodu (trest odnětí svobody, zákaz pobytu, vyhoštění), újmu na majetku (peněžitý trest, propadnutí majetku, propadnutí věcí) nebo i ztráta čestných práv (trest ztráty čestných titulů a vyznamenání, ztráta vojenské hodnosti).

Podle obsahu lze rozlišovat tresty výchovné (jsou tresty, u nichž prvek donucení je výrazně omezen, např. podmíněně uložený trest odnětí svobody) a tresty represivní.

Poslední hledisko, tj. rozlišení trestů na tresty hlavní a vedlejší, český právní řád výslovně neuvádí, na rozdíl od jiných států jako např. Polsko nebo Ukrajina. Avšak toto rozlišení v právním řádu ČR přetrvává pod jiným názvem, a to jako tresty ukládané samostatně a tresty ukládané vedle jiných trestů. Převážnou většinu trestů vyjmenovaných v zákoně lze uložit jak samostatně, tak i vedle jiného, resp. jiných trestů, výjimkou je pouze trest ztráty čestných titulů a vyznamenání a trest ztráty vojenské hodnosti, které lze uložit jen vedle jiného trestu.

Tresty ukládané *samostatně* jsou výslovně uvedeny ve zvláštní části trestního zákona za spáchání konkrétního trestného činu. Výjimkou z tohoto pravidla je pouze peněžitý trest, trest obecně prospěšných prací, trest zákazu pobytu nebo trest vyhoštění, které lze uložit samostatně, i když trestní zákon je ve zvláštní části za konkrétní trestný čin nestanoví.

V konkrétním případě lze pachateli uložit i *více trestů vedle sebe*. Kromě takto uloženého trestu lze pachateli ještě uložit další tresty z obecného výčtu v § 27 trestního zákona, pokud jsou pro jejich uložení dány zvláštní podmínky uvedené v obecné části, s výjimkou peněžitého trestu a trestu propadnutí majetku, které nelze nikdy uložit vedle sebe, tak jako trest obecně prospěšných prací nelze uložit spolu s trestem odnětí svobody.

1.2. Jednotlivé druhy trestů

1.2.1. Odnětí svobody

Trest odnětí svobody ve své klasické podobě je sankcí, která vznikla relativně nedávno ve srovnání s jinými sankcemi, pokud tím „relativně nedávno“ můžeme nazvat dobu přibližně tři století. Vznik a následný vývoj tohoto trestu lze považovat za velký pozitivní pokrok, protože postupně nahradil kruté fyzické tresty a z trestu smrti učinil výjimečný trest. S postupem doby tento trest získal v systému trestů dominantní postavení, ale zároveň se stal velmi kontroverzní, protože nejvíce ze všech ostatních sankcí zasahuje do osobní svobody pachatele.

Trest odnětí svobody je stanoven v každé zákonné trestní sankci, to znamená, že tímto trestem může být postižen pachatel každého trestného činu. Trest odnětí svobody je považován za nejprísnější právní následek spáchaného trestného činu, proto k jeho uložení dojde tehdy, když k dosažení účelu trestu nestačí některý z mírnějších trestních sankcí upravených v trestním zákoně. Tento trest zároveň nejvíce zasahuje do osobní svobody pachatele. Lze však rozlišit podmíněný trest odnětí svobody od nepodmíněného trestu odnětí svobody. Trestem podmíněného odsouzení se nahrazuje uložení pachateli trestu nepodmíněného odsouzení k odnětí svobody, a to jen v případě, že byl spáchán nepřilíš závažný trestný čin. Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody je významným prostředkem převýchovy pachatele, protože se mu projevuje určitá důvěra ze strany společnosti v tom, že se bude řádně chovat a následně již nebude docházet ke kriminalitě z jeho strany. Nepodmíněným trestem se pachatel vytrhuje ze společnosti a umisťuje se ve věznici. Pro pachatele je proto tento trest přísnějším, ale zároveň dochází k ochraně společnosti před nebezpečnou kriminalitou takovýchto osob.

Podle § 39 odst. 2 za trestný činy, u nichž horní hranice trestu odnětí svobody nepřevyšuje tři roky, lze uložit nepodmíněný trest odnětí svobody jen za podmínky, že by vzhledem k osobě pachatele uložení jiného trestu zjevně nevedlo k dosažení účelu trestu. Obecná hranice trvání trestu odnětí svobody činí patnáct let. Soud může uložit pachateli trest jen v rámci příslušné trestní sazby. *Horní hranice* trestní sazby za spáchání konkrétního trestného činu je vždy stanovena v příslušném ustanovení zvláštní části trestního zákona a činí patnáct let, příp. dvacet pět let. Tato hranice může být překročena jen ve dvou případech, a to: 1/ u zvlášť nebezpečného recidivisty a u 2/ trestného činu spáchaného ve prospěch zločinného spolčení. V posledním případě se trestní sazba zvyšuje o 1/3.

Dolní hranici trestní sazby zákon neupravuje a u určitých trestných činů tato hranice vůbec chybí. Výměra trestu proto bude na úvaze soudu s přihlédnutím ke všem

okolnostem případu. Pod stanovenou dolní hranicí může soud snížit trestní sazbu jen na základě zákona, a to podle ustanovení § 40 trestního zákona:

1/ jestliže má vzhledem k okolnostem případu nebo poměrům pachatele za to, že by použití trestní sazby v zákoně stanovené bylo pro pachatele nepřiměřeně přísné, a jestliže lze účelu trestu dosáhnout i trestem kratšího trvání; po novelizaci trestního zákona v roce 1990 se již nevyžaduje výjimečnost okolností případu a výjimečnost poměrů pachatele.³⁵

2/ v případech přípravy k trestnému činu nebo pokusu trestného činu; vždy se však musí vycházet ze závažnosti přípravy a pokusu.

3/ v případě pachatele, který významným způsobem přispěl k objasnění trestný činnosti spáchané ve prospěch zločinného spolčení nebo napomohl zabránit trestné činnosti, kterou ve prospěch zločinného spolčení jiný připravoval nebo se o ni pokusil;

4/ jestliže pachatel spáchal trestný čin ve stavu zmenšené přičetnosti, a tento stav si nepřivodil sám ani úmyslně ani z nedbalosti, a soud má za to, že vzhledem ke zdravotnímu stavu pachatele bude možné za současného uložení ochranného léčení dosáhnout účelu trestu i trestem kratšího trvání. V tomto případě musí soud vedle sníženého trestu odnětí svobody uložit i ochranné léčení.³⁶

1.2.1.1. Nepodmíněné odnětí svobody

V posledních desetiletích byl systém trestů s dominantním postavením nepodmíněného trestu odnětí svobody označen v trestní politice za neúčinný a začal být ve většině evropských států nahrazován alternativními tresty. Alternativní tresty souvisí s možností resocializace pachatele, i když dlouhodobé odnětí svobody pachatelům závažných trestných činů je stále chápáno společností jako optimální trest za jejich kriminální jednání a také jako nejlepší ochrana společnosti před kriminalitou těchto osob.

Výkon trestu odnětí svobody je upraven samostatným zákonem č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Podrobnosti při přijímání, propouštění a přemísťování odsouzených ve výkonu trestu upravuje Řád výkonu trestu odnětí svobody, který vydává

³⁵ Novotný, O. a kol., Trestní právo hmotné, Obecná část, 4. vydání, Aspi, Praha 2003, s. 312

³⁶ Tamtéž, s. 313

Ministerstvo spravedlnosti vyhláškou č. 345/1999 Sb., v platném znění (poslední znění č. 243/2006 Sb.).

Když mluvíme o výkonu trestu odnětí svobody, musíme se zmínit o struktuře vězeňského systému. Vězeňský systém můžeme definovat jako síť vězeňských zařízení diferencovaných podle svého účelu a podle zásad daného systému ve kterých má docházet k diferencovanému výkonu trestu u jednotlivých kategorií vězňů.³⁷ V České republice a v jiných evropských státech se vykonává trest odděleně u mužů a u žen, a dále odděleně u dospělých a u mladistvých.

Podle § 39a TZ a § 8 ZVT lze věznice členit do čtyř základních typů podle ostrahy: s dohledem; s dozorem; s ostrahou; se zvýšenou ostrahou. Termíny, které zákonodárce pro označení těchto typů věznic použil, nejsou příliš vhodné; bylo by účelnější mluvit o otevřených, polootevřených, uzavřených a přísně uzavřených věznicích. O tom, do jaké věznice pachatele zařadit, rozhoduje soud ve svém odsuzujícím rozsudku. Soud dále rozhoduje o přeřazení do jiného typu věznice anebo o přeřazení mladistvého, který dovršil 19. rok svého věku z věznice pro mladistvé do věznice pro ostatní odsouzené, rozhoduje o přerušení výkonu trestu, od upuštění od výkonu zbytku trestu nebo o podmíněném propuštění. Kromě soudu jsou pro výkon trestu odnětí svobody důležitá i státní zastupitelství, zejména pokud se trest vykonává v jejich obvodu. Kromě státních organů ve výkonu trestu odnětí svobody lze zmínit i účast církví, zájmových sdružení občanů, náboženských společností a dalších institucí a organizací. Za věznice v ČR je odpovědné Ministerstvo spravedlnosti, ale například v jiných státech východní Evropy tomu tak není. Například v Bělorusku spadá odpovědnost za věznice stále do působnosti Ministerstva vnitra, v Albánii se přesun této odpovědnosti z působnosti policejních zařízení do působnosti Ministerstva spravedlnosti odehrál teprve nedávno a Ukrajina vydělila vězenství z působnosti ministerstva vnitra a umístila je pod nezávislý Státní departament pro otázky výkonu trestů³⁸.

Trest odnětí svobody se vykonává podle §1, 5 ZVT ve věznicích a ve zvláštních odděleních vazebních věznic, které zřizuje Ministerstvo spravedlnosti. Službu ve věznicích koná Vězeňská služba, která se podle zákona č. 555/1992 Sb. člení na

³⁷ Novotný, O. a kol. Trestní právo hmotné, Obecná část, 4. vydání, Aspi, Praha 2003, s. 315

³⁸ Walmsley, R. Dosavadní vývoj vězeňských systémů ve střední a východní Evropě, Trestní právo č. 2, Orac 2005, s. 14

vězeňskou stráž (zabývá se střežením vězňů) a správní službu (zabývá se organizační, ekonomickou, speciální výchovnou a další odbornou činností).

Výkon trestů se vyznačuje určitými rysy, podle toho zda jde o výkon dlouhodobých nebo krátkodobých trestů. Tak například výkon dlouhodobých trestů se vyznačuje těmito rysy:

1/ K dlouhodobým trestům odnětí svobody jsou odsuzováni pachatelé trestných činů pro společnost obzvláště nebezpečných. Výkon trestu je v tomto případě soustředěn ve věznicích s maximálními bezpečnostními opatřeními, jejichž účelem je zabránit odsouzeným v útěku a eliminovat projevy agresivního chování vůči spoluvězňům a vězeňskému personálu.

2/ Odsouzené ve výkonu dlouhodobých trestů lze charakterizovat často jako osoby pocházející z nepříznivého sociálního prostředí, s narušeným sociálním vývojem, psychickými poruchami a nežádoucími návyky či závislostmi.

3/ Dlouhodobé uvěznění představuje výrazný zásah do psychiky odsouzeného, velkým způsobem ovlivňuje jeho chování a motivaci. Výzkumy například potvrdily, že u pachatelů odsouzených k trestům odnětí svobody na více než 10 let jsou velké negativní změny v psychice, které jsou trvalého charakteru. To způsobuje nemožnost provedení resocializace.³⁹

Trest odnětí svobody má nejen pozitivní důsledky, ale i řadu negativních důsledků. Při výkonu tohoto trestu dochází k izolaci pachatele od společnosti v umělém prostředí, kterým je věznice. Na pachatele to má velmi nepříznivý vliv, protože se v těchto zařízeních stýká s ostatními vězni a dochází k oslabení jeho následné resocializace. Mění se jeho psychika, pocity, vnímání, oslabuje se jeho vůle. Vystává proto aktuální otázka reformování vězeňského systému. Téměř kritická je situace hygieny a sociálních zařízení ve věznicích, nebo přeplněnost věznic a nedostatečná zdravotní péče.

Základním východiskem při provedení reformy ve vězeňském systému musí být myšlenka, že výkon trestu odnětí svobody musí být proveden v takových podmínkách, které zabezpečují respektování lidské důstojnosti a práv vězňů. Nesmí se dále pociťovat jakákoliv diskriminace s ohledem na barvu pleti, národnost, pohlaví, jazyk, náboženství nebo politické názory. S odsouzenými se musí počínat tak, aby byla možná jejich následná resocializace. Postpenitenciární zacházení musí vytvořit příznivé

³⁹ Kalvodová, V. Několik poznámek k dlouhodobým trestům odnětí svobody a právu odsouzeného na resocializaci, Trestní právo č. 10/1997, s. 7

podmínky pro řádný život odsouzených po jejich propuštění a tím jim zabránit v páchání další trestné činnosti. K tomuto cíli směřuje i legislativa ČR a s tím spojené reformy vězeňství.

Resocializace odsouzených je všeobecně uznávána jako jeden z prostředků k dosažení účelu výkonu trestu odnětí svobody, který je stejný jako účel trestů (§ 23 odst. 1 TZ). Například O. Suchý ve své práci *Dlouhodobé tresty odnětí svobody a jejich výkon* uvádí: „Myšlenka zacházení s vězni a jejich resocializace je nyní podstatně silněji zdůrazňována. Zacházení se všemi vězni bez výjimky musí být zaměřeno na způsob jejich života po propuštění z výkonu trestu. Platí to i ve vztahu k vězňům odpykávajícím dlouhodobé tresty odnětí svobody, ba dokonce k vězňům odpykávajícím trest odnětí svobody na doživotí. I těmto vězňům musí být poskytnuta šance dostat se opět na svobodu. Právo na resocializaci je nezadatelné právo každého vězně“.⁴⁰ Idea resocializace se objevila v 18. století, v období, kdy se trest odnětí svobody již velmi rozšířil a kdy bylo započato s vězeňskými reformami. Jako první se k této myšlence přiklonil anglický reformátor John Howard a dále v 19. století, Alexandr Macconochie. Po II. světové válce zaznamenala tato myšlenka návrat a resocializace se stala základem trestní politiky v oblasti vězeňství nejen na úrovni vnitrostátní, ale i evropské a mezinárodní.

Vyvstává však otázka, kde je toto právo zakotveno? Jednak je třeba odpověď na tuto otázku hledat v mezinárodních dokumentech, zejména v čl.10 odst.1 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech z roku 1966, kde je toto právo formulováno: „Se všemi osobami zbavenými osobní svobody se jedná lidsky a s úctou k přirozené důstojnosti lidské bytosti“.⁴¹ Zavazuje-li se stát zajistit realizaci práv obsažených v Paktu, odpovídá této povinnosti ve smyslu článku 10 odst. 3 právo odsouzeného na takové zacházení, které směřuje k nápravě, tedy k resocializaci. Dalším mezinárodním dokumentem je Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod z roku 1950, která se sice výslovně o resocializaci nezmiňuje, ale v čl. 3 v němž se stanoví, že nikdo nesmí být mučen nebo podroben nelidskému či ponižujícímu zacházení či trest, se jí přímo týká. Neméně významným dokumentem v oblasti penologie mají Evropská vězeňská pravidla a dále zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody.

K zamezení škodlivých následků trestu odnětí svobody na možnost následné resocializace by bylo potřeba zaměstnávat vězně užitečnou prací v souladu s účelem

⁴⁰ Suchý, O. *Dlouhodobé tresty odnětí svobody a jejich výkon*, Leges Crimen, Praha, 1991, s. 41

⁴¹ Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, Sbirka zákonů, Částka 23, rok 1976, s. 570

trestu a s přihlédnutím k jejich zdravotnímu stavu. Vzdělávání napomáhá vězňům zachovat si důstojnost, naučit se správně využívat volný čas a motivuje je k vedení lepšího života v budoucnu.

Vězni by měli mít velký výběr studijních a zájmových programů, aby se mohli věnovat určité činnosti podle svých zájmů. Odsouzení mají právo objednat si na svůj náklad knihy, denní tisk, časopisy nebo jim je mohou zasílat příbuzní. Dále si mohou bezplatně půjčovat knihy z vězeňských knihoven anebo se věnovat sportovním aktivitám.

Rozvíjejí se i programy zaměřené na nápravu aspektů života vězňů spojených s jejich kriminalitou - například programy zvládnání hněvu, interpersonální komunikace, sociální dovedností a hospodaření s penězi. Ve větší míře se klade důraz na přínos psychologů a sociálních pracovníků a využívání skupinové práce. Vězni se stále více angažují v rozhodování o své vlastní výchově a o prostředí, ve kterém se pohybují, takže se jako zodpovědní dospělí lidé účastní života zařízení, a tím rozvíjejí svoji schopnost rozhodování a spoléhání se sami na sebe.

Přechod odsouzeného z výkonu trestu na svobodu je poněkud problematický. Výkon trestu odnětí svobody musí být organizován tak, aby posiloval schopnost odsouzeného žít ve společnosti a starat se sám o sebe. Z tohoto důvodu je účelné odsouzeného na takový návrat na svobodu připravit. Mohly by proto posloužit tzv. otevřené ústavy (otevřená oddělení ústavů), které v mnohých evropských a amerických státech jsou již plně rozvinuté. Lze je charakterizovat jako ústavy bez zařízení proti uprchnutí a bez ozbrojeného personálu, který hlídá odsouzené. Tento systém vede odsouzeného k jeho dobrovolné kázní a tím i k sebeovládání; podmínky otevřeného ústavu umožňují uskutečnit výchovná opatření, která nebylo možno uskutečnit v dřívějších stádiích výkonu trestu. Podmínky otevřeného ústavu umožňují prověřit kandidáty na podmíněné propuštění a velkým způsobem usnadňují přechod odsouzeného na svobodu, z tohoto důvodu jsou tyto ústavy velmi oblíbené v rozvinutých evropských státech (např. Dánsko⁴², Nizozemsko⁴³, zčásti i Rusko, které má ale tzv. polootevřené ústavy).

Zvláštní význam má problematika zacházení s propuštěnými z výkonu trestu odnětí svobody, tzv. postpenitenciární zacházení. Po dobu výkonu trestu věznice vytvářejí

⁴² Novotný, O. a kol., Trestní právo hmotné, Obecná část, 4. vydání, Aspi, Praha 2003, s. 317

⁴³ Novotný, O. O trestu a vězeňství, Československá akademie věd, Praha 1969, s. 192

předpoklady pro plynulý přechod odsouzených do samostatného způsobu života po propuštění z výkonu trestu. Přitom úzce spolupracují s příslušnými orgány sociálního zabezpečení, zejména jim včas poskytují potřebné informace a umožňují jim průběžný kontakt s odsouzenými.⁴⁴

Na závěr pojednání o nepodmíněném trestu odnětí svobody bych se chtěla zmínit i o postoji Rady Evropy k této problematice. Rada Evropy se zabývá především sociální účelností trestu a resocializací odsouzeného. Zvláště v oblasti resocializace odsouzeného směřuje Rada Evropy k těmto třem cílům: kultivaci návyku odsouzených, osvojování vhodné sociální dovednosti důležité pro readaptaci na život mimo vězení, a dále na specifickou pomoc a poradenství v průběhu výkonu trestu odnětí svobody.⁴⁵ Nemělo by se jen spoléhat na terapeutické účinky výkonu trestu, ale i na povzbuzení ochoty a schopnosti spolupráce odsouzených s personálem věznice a jinými odborníky. Je potřeba nejen vést je určitým směrem, pomáhat jim překlenout některé problémy, ale působit na ně i hrozbou samotné sankce.

1.2.1.2. Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody a k trestu odnětí svobody s dohledem

A. Podmíněné odsouzení představuje významnou alternativu krátkodobých nepodmíněných trestů odnětí svobody a ukládá se pachatelům nepříliš závažných trestných činů.

Tento trest byl poprvé uzákoněn v 19. století v Belgii a Francii. V původních podobách u tohoto trestu chyběl prvek dozoru a trest se aktivoval pouze tehdy, pokud odsouzený ve zkušební době spáchal nový trestný čin.⁴⁶ Některé státy se tohoto přidržují i v současnosti (Itálie, Španělsko).

V buržoazním právu vznikly tři typy podmíněného odsouzení:

⁴⁴ Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody, § 75

⁴⁵ Hájek, S. Profilace vězeňských zařízení v České republice. Kriminální věda č. 1/1993, s. 65

⁴⁶ V díle uvedeném v poznámce č. 44, s. 298

1. Angloamerický typ – podmíněně se odkládá rozsudek nebo jen výkon uloženého trestu; odsouzený musí svým chováním dokázat, že není nutné mu ukládat trest;
2. Severský typ – osvědčí-li se odsouzený, výkon trestu se promíjí.
3. Francouzský typ – tento typ odlišuje se od předešlých tím, že pokud se odsouzený osvědčí, posuzuje se tak, jako by odsouzený nebyl, pokud byl podmíněně odložen výkon všech trestů.⁴⁷

Na území dnešní ČR byl institut podmíněného odsouzení zaveden zákonem č. 562/1919 Sb. podle francouzského typu. Podstatou tohoto institutu bylo podmíněné odložení výkonu trestu peněžitého nebo trestu na svobodě. V soudní praxi se pak tohoto institutu využívalo velmi často, a to i přesto, že mu byla ministerskými výnosy přidělena výjimečná povaha.

Podstata tohoto trestu spočívá v tom, že soud vynese odsuzující rozsudek a uloží trest odnětí svobody, ale jeho výkon odloží, resp. výkon trestu odnětí svobody promine, pod podmínkou, že se odsouzený bude ve zkušební době řádně chovat a vyhoví uloženým povinnostem a omezením. Podmíněné odsouzení je prostředkem převážně výchovného charakteru. Pohrůžka výkonu trestu má vést odsouzeného k nápravě.⁴⁸

Předpoklady podmíněného trestu odnětí svobody jsou vymezeny v ustanovení § 58 odst. 1 TZ, podle něhož může soud podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody nepřevyšující dvě léta, jestliže vzhledem k osobě pachatele a s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a prostředí, ve kterém žije a pracuje, a k okolnostem případu, má soud za to, že účelu trestu bude dosaženo i bez výkonu. Tímto se pachateli projevuje určitá důvěra, pachatel může přemýšlet o svém životě, a je možno počítat i s jeho součinností. Z tohoto důvodu je pro odsouzeného potřebná pomoc zájmových sdružení a sociálních pracovníků, zvláště probačních úředníků.

Při podmíněném odsouzení stanoví soud zkušební dobu na jeden rok až pět let. Délku zkušební doby stanoví soud s přihlédnutím ke stupni nebezpečnosti činu pro společnost a možnosti nápravy pachatele, tj. k hlediskům, jichž užívá při vyměřování samotného trestu. Ve zkušební době mohou být odsouzenému uložena přiměřená omezení a určité

⁴⁷ Solnař, V. Systém československého trestního práva, Tresty a ochranná opatření, Academia, Praha 1979, s. 84

⁴⁸ Tamtéž, s. 84

povinnosti, které směřují k tomu, aby vedl řádný život. Demonstrativní výčet těchto povinností je uveden v ustanovení § 26 odst. 4 TZ, zejména:

- a) podrobit se výcviku pro získání vhodné pracovní kvalifikace;
- b) podrobit se vhodnému programu sociálního výcviku a převýchovy;
- c) podrobit se léčení závislosti na návykových látkách;
- d) podrobit se vhodným programům psychologického poradenství;
- e) zdržet se návštěv nevhodného prostředí, sportovních, kulturních a jiných společenských akcí a styku s určitými osobami;
- f) zdržet se hazardních her, hraní na hracích přístrojích a sázek.

Vedle těchto přiměřených omezení může soud uložit i jiná omezení nebo povinnosti: zákaz používání alkoholových nápojů, zákaz aplikace omamných a psychotropních látek, zákaz rušení nočního klidu a jiné⁴⁹, s výjimkou činností, které mohou být předmětem jiného druhu trestu (například trestu zákazu činnosti).

Dříve nebyla u trestu podmíněného odsouzení nikterak zajištěna důkladná a soustavná kontrola plnění uložených povinností, protože soud k tomuto účelu vůbec nedisponoval pracovníky typu sociálních pracovníků nebo probáčních úředníků.⁵⁰ V současné době kontrolu dodržování omezení a povinností vykonává probační služba.

Ke zvýšení účinnosti podmíněného odsouzení by bylo vhodné větší měrou využívat přiměřená omezení a povinnosti, proto že škoda, že v dnešní době tomu tak není.

Byla-li trestným činem způsobena škoda, má soud odsouzenému uložit, aby podle svých sil nahradil škodu, kterou spácháním trestného činu způsobil. Tuto náhradu škody je třeba odlišovat od nároku na náhradu škody uplatněnou v adhezním řízení, proto se jako podmínka u podmíněného odsouzení smí uložit jen náhrada „podle sil odsouzeného“.⁵¹

Poznatky o chování odsouzeného ve zkušební době zjišťuje soud v pravidelných intervalech, nejpozději však jedenkrát za šest měsíců. V případech, kdy je to s ohledem na povahu uložených omezení a způsob chování podmíněně odsouzeného nutné, soud pověřuje kontrolou chování odsouzeného probačního úředníka s tím, aby mu pravidelně

⁴⁹ Novotný, O, Vanduchová, M. a kol., Trestní právo hmotné, obecná část, 5. vydání, ASPI Praha, s. 385

⁵⁰ Marešová, A., Valková, J. K problematice alternativních trestů, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha 1994, s. 12

⁵¹ V díle uvedeném v poznámce č. 51, s. 385

podával zprávu o způsobu života odsouzeného, případně ihned oznámil důvody k nařízení výkonu trestu odnětí svobody.⁵²

Jestliže odsouzený vedl ve zkušební době řádný život a vyhověl uloženým podmínkám, vysloví soud, že se osvědčil. O nařízení výkonu trestu odnětí svobody však soud může rozhodnout již v průběhu zkušební doby; zároveň může rozhodnout i o způsobu výkonu trestu. Soud nařídí výkon trestu odnětí svobody, pokud má za to, že pohrůžka trestu k nápravě pachatele nepostačí nebo pokud odsouzený ve zkušební době nežije řádným životem, nerespektuje příslušná omezení a povinnosti, nesplnil zaviněně uloženou povinnost náhrady škody anebo spáchal nový trestný čin. Soud může ojediněle také řešit neplnění povinnosti nebo omezení domluvou či upozorněním.

Rozhodnutí o tom, zda se podmíněně odsouzený osvědčil, nebo zda se vykoná trest, závisí vždy a pouze na posouzení chování odsouzeného ve zkušební době.

Bylo-li vysloveno, že se podmíněně odsouzený osvědčil, hledí se na pachatele, jako by nebyl odsouzen. To je velmi důležitý účinek podmíněného odsouzení.

B. Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem bylo zařazeno do trestního zákona novelou zákona č. 253/1997 Sb. s účinností od 1. ledna 1998. Jde o nový institut, jehož základním smyslem je umožnit další způsob alternativního potrestání pachatele. Oproti podmíněnému odsouzení umožňuje další individualizaci v přístupu soudu k trestání pachatelů méně závažných trestných činů. Jde o typickou formu tzv. probace.

Slovo „probace“ je latinského původu a znamená zkoušet, svěřovat nebo osvědčovat.

První zmínky o vzniku institutu probace se objevily v polovině 19. století ve Spojených státech amerických, ve státě Massachusetts, kde byla roku 1878 uzákoněna. V Evropě se vyvinula z podmíněného odsouzení koncem 19. století v Belgii a Francii.⁵³

Význam probace spočívá v diferencovanějším přístupu k zacházení s pachateli různých trestných činů, ve využívání jiných, účinnějších prostředků k reakci na méně závažnou kriminalitu, než je trest odnětí svobody, a ve vytvoření lepších podmínek a možností k postihu závažnějších trestných činů. Pachatel je v tomto případě ušetřen nepříznivého

⁵² V díle uvedeném v poznámce č. 51, s. 386

⁵³ Finger, L. Probace a její prvky v českém trestním systému, s. 1

vlivu pobytu ve vězení, a má větší možnost následného začlenění do společnosti. Podstatou probace je převýchova pachatele trestného činu.

Odlišnost podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem oproti podmíněnému odsouzení upravenému v § 58 a § 59 TZ spočívá:

- 1) v délce trestu odnětí svobody, jehož výkon lze podmíněně odložit, která může činit tři roky;
- 2) v dohledu nad pachatelem, který vysloví soud zároveň s podmíněným odkladem trestu odnětí svobody.⁵⁴

Možnost vyslovení dohledu nad pachatelem podmíněně propuštěným z trestu odnětí svobody není institutem zcela novým, který by české právo dříve neznalo. Již v roce 1919 mohl být nad podmíněně propuštěným vysloven po dobu zkušební lhůty ochranný dozor a mohla mu být uložena i přiměřená omezení. Tento dozor ale vykonával okresní soud prostřednictvím ochranného dozorce.

Dohled na rozdíl od ochranného dohledu upraveného zákonem č. 44/1973 Sb. již není systematicky zařazen mezi ochranná opatření, ale je označován jako jedna ze součástí probace v širším smyslu a představuje zákonnou konkretizaci výkonu probačního dohledu.⁵⁵ Novela provedená v roce 1990 zrušila zákon o ochranném dohledu a od tohoto okamžiku zůstala mezera v zákonné úpravě zacházení s osobami propuštěnými z výkonu trestu odnětí svobody, která byla zaplněna až přijetím zákona č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě a následnou novelizací trestního kodexu v roce 2001.

Účelem dohledu je:

- 1) sledování a kontrola chování pachatele, čímž je zajišťována ochrana společnosti a snížení možnosti opakování trestné činnosti,
- 2) odborné vedení a pomoc pachateli s cílem zajistit, aby v budoucnu vedl řádný život.

Oba uvedené aspekty se vzájemně doplňují, protože jen tak může dojít k naplňování účelu dohledu. Odborné vedení a pomoc, kterou pachateli poskytuje kvalifikovaný

⁵⁴ V díle uvedeném v poznámce č. 51, s. 389

⁵⁵ Rozum, J., Jarkovská, L., Kotulan P. Institut dohledu a podmíněného propuštění, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha 2004, s. 66

probační úředník, mu musí pomoci vytvořit takové podmínky, které mu umožní vést řádný život nejen ve zkušební době, která se stanoví od jednoho roku do pěti let (§ 60a odst. 2), ale i po jejím ukončení.

Pachateli může soud uložit také přiměřená omezení či povinnosti směřující k tomu, aby vedl řádný život; zpravidla se mu dále ukládá, aby podle svých sil nahradil způsobenou škodu.

Jestliže odsouzený ve zkušební době vedl řádný život a vyhověl uloženým podmínkám, vysloví soud, že se podmíněně odsouzený osvědčil. Jinak rozhodne, že se trest vykoná, a to i během zkušební doby.

Zákonná fikce, že trest byl vykonán, uvedená v ustanovení § 64 odst. 2 TZ, vzniká od právní moci rozhodnutí o osvědčení, a to ode dne, kdy byl odsouzený podmíněně propuštěn z výkonu trestu odnětí svobody. Fikci o osvědčení a otázku, kdy se na pachatele hledí, jako by nebyl odsouzen, upravuje ustanovení § 60a odst. 5 a 6.

1.2.2. Obecně prospěšné práce

V minulosti byla práce považována za jistý druh sankce, ale v jednotlivých etapách vývoje lidské společnosti ji byl přiřazován vždy jiný význam, který odrážel tehdejší postavení jedince a povahu státu v konkrétní době. Je zřejmé, že práce jako forma trestu za společensky nebezpečné chování byla v minulosti vhodnou formou potrestání za jeho jednání. Lze říci, že práce jako sankce v sobě zahrnuje dvě složky, a to: složku represivní, kdy jedinec je povinen strpět určitá omezení za své protiprávní jednání, a složku restituční, která v určité míře plní restituci hodnot, které byly porušeny protiprávním chováním jedince.

V současnosti dochází k zavedení nových alternativ k dosud ukládaným trestům a k výraznému posunu v humanizaci soudnictví. Práce je dnes chápána nejen jako prostředek převýchovy pachatele uplatňovaný v rámci trestu odnětí svobody, ale i jako jedna z alternativ výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody.

Institut obecně prospěšných prací byl do českého právního řádu zaveden novelou trestního zákona a trestního řádu provedenou zákonem č. 152/1995 Sb., který rozšířil

výčet trestů České republiky uvedený v § 27 TZ o tento nový druh trestu jako alternativu k trestu odnětí svobody. Do dnešního dne byla právní úprava trestu obecně prospěšných prací (OPP) byla novelizována jen jednou, a to zákonem č. 265/2001 Sb., kterým se mění trestní řád, trestní zákon a další předpisy. Trest OPP a podmínky jeho ukládání jsou upraveny v § 45 a § 45a Trestního zákona a jeho výkon pak v §§ 335-340b Trestního řádu.

Tento trest je klasickým alternativním trestem, tj. trestem nespojeným s odnětím svobody. Tuto skutečnost potvrzuje i fakt, že v případě zaviněného nevykonání trestu nebo nevedení řádného života v době jeho výkonu se přemění na trest odnětí svobody. Tento druh trestu je relativně nový; vyvstává proto otázka, proč byl tento nový druh trestu do českého právního řádu zaveden? Zavedení tohoto trestu je odrazem krize ve vězeňském systému a dále celosvětového trendu zaměřeného na podporu využívání trestů nespojených s odnětím svobody. Z důvodové zprávy k zákonu č. 152/1995 Sb. je dále zřejmé, že zavedení tohoto trestu bylo způsobeno vzrůstající kriminalitou a potřebou změny trestní politiky. Odnětí svobody u některých skupin pachatelů má spíše negativní důsledky, a proto byly hledány alternativy k tomuto trestu.

„Institut OPP v porovnání s řadou států, kde je úspěšně uplatňován, byl u nás zaveden jako samostatný druh trestu sice na základě využití poznatků a zkušenosti těchto států, ale bez praktického ověření, naráz a celostátně novelou trestního zákonodárství. Nebyla prováděna zvláštní dlouhodobá příprava týkající se potřebných personálních, organizačních, propagačně výchovných a dalších podmínek pro jeho fungování, takže přípravu tohoto specifického institutu nelze hodnotit jako dostatečnou.“⁵⁶

Novela provedená zákonem č. 265/2001 Sb. přinesla několik novinek pro institut OPP. Zaprvé, byl rozšířen počet subjektů, v jejichž prospěch lze OPP konat. Dále bylo výslovně stanoveno, že práce nesmí sloužit výdělečným účelům, jinak pozbude charakter obecně prospěšných prací, tj. práci ve prospěch společnosti. Byla doplněna možnost soudu uložit pachateli přiměřená omezení a povinnosti. Změny však doznaly i další aspekty úpravy OPP.

⁵⁶ Háková, L., Kotulan, P., Rozum, J. Několik poznámek k trestu OPP, Trestní právo č. 4/2005, s. 9

OPP představují druh legálně nucené práce tak, jak ji definuje čl. 4 odst. 3a Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a svobod a Listina základních práv a svobod v čl. 9 odst. 2 písm. a), která uvádí, že nikdo nesmí být podroben nuceným pracím nebo službám s výjimkou práci ukládaných mimo jiné i osobám vykonávajícím jiný trest nahrazující trest odnětí svobody. „Tento druh trestu představuje novou formu zacházení s pachateli méně závažných trestných činů, na které není třeba působit trestem odnětí svobody a z nějakého důvodu nepostačuje uložení samostatného peněžitého trestu.“⁵⁷

OPP může soud uložit při splnění těchto podmínek:

- a) jedná se o pachatele trestného činu, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let, a současně
- b) existuje důvodný předpoklad, že vzhledem k povaze spáchaného trestného činu a možnosti nápravy pachatele uložení jiného trestu k dosažení účelu trestu není třeba.⁵⁸

U tohoto druhu trestu újmu představuje citelný zásah do volného času pachatele a povinnost pracovat bez nároku na odměnu, proto podstatou tohoto trestu je určitá pracovní činnost. Když byl trest zaveden do české právní úpravy, počítalo se jen s možností výkonu práce pro obce, což vyvolalo značnou kritiku, a proto v roce 2001 byl rozšířen výčet subjektů, v jejichž prospěch lze práce vykonávat. Základní podmínkou tohoto trestu je obecná prospěšnost, a proto odsouzený musí přispět k vytvoření nějakého užitečného výsledku, který by sloužil širokému okruhu osob. Jako příklady jednotlivých druhů OPP zákon uvádí práce při údržbě veřejných prostranství, úklidu a údržbě veřejných budov, komunikací a jiné podobné práce. Konkrétní výběr může ovlivnit probační úředník nebo zdravotní stav odsouzeného. V průběhu výkonu trestu OPP je odsouzený podroben určité institucionalizované kontrole zaměřené jak na výkon práci, tak i na vedení řádného života a na to, zda dbá určitých povinností a omezení stanovených soudem. Institucionalizovanou kontrolu v České republice provádí Probační a mediální služba podle zvláštního zákona.

Trest OPP lze uložit jako úhrnný nebo souhrnný, a to i v případě, že je trestem samostatným. Při ukládání souhrnného trestu nelze obecně považovat OPP za mírnější

⁵⁷ Zezulová, J., Kabátová, I. Několik poznámek k alternativnímu trestu obecně prospěšných prací, Trestní právo č. 6/1997, s. 10

⁵⁸ V díle uvedeném v poznámce č. 51, s. 377

trest než trest odnětí svobody, jehož výkon byl podmíněně odložen. Rozhodující je výměra těchto trestů a jejich dopad na pachatele. Avšak trest OPP nelze uložit vedle trestu odnětí svobody, ať už podmíněného nebo nepodmíněného.

Zákon vymezuje sazbu trestu OPP stanovením dolní a horní hranice. Podle § 45a odst.1 trest obecně prospěšných práci může soud uložit ve výměře od 50 do 400 hodin. V rámci tohoto rozpětí soud ve výroku rozsudku uvádí, na jakou dobu co do počtu hodin trest tohoto druhu ukládá. „Uvedené zákonné rozpětí by mělo odpovídat typové závažnosti trestních činů, za jejichž spáchání přichází v úvahu takovýto druh trestu.“⁵⁹

Soud při ukládání výše trestu OPP musí též přihlídnout k osobním poměrům pachatele a jeho zdravotní způsobilosti. Pachateli, který je zdravotně nezpůsobilý k soustavnému výkonu práce, nelze trest OPP uložit (§ 45a odst. 2 věta druhá).

V případě, že pachatel způsobil při svém činu škodu, mu soud zpravidla uloží, aby ji podle svých sil nahradil. Soud může uložit pachateli na dobu trestu i přiměřená omezení nebo přiměřené povinnosti uvedené v ustanovení § 26 odst. 4, které směřují k tomu, aby vedl řádný život. Nedodržování pachatelem uložených opatření nebo povinnosti nebo nesplnění povinnosti k náhradě škody je důvodem k přeměně trestu OPP v trest odnětí svobody.

Po novele trestního zákona z roku 2001 je soud povinen přihlídnout i ke stanovisku pachatele a k možnosti uložení tohoto trestu. V jiných zemích, jako je třeba Velká Británie nebo Francie, se k souhlasu pachatele přihlíželo vždy. Naproti tomu v České republice během prvních pěti let existence trestu OPP se na názor pachatele nebral žádný zřetel.

Souhlas pachatele s uložením trestu OPP je velice důležitý i z hlediska snazší nápravy a resocializace pachatele. Pachatel se může vyjádřit k tomu, zda mu má být trest uložen, popřípadě jaký druh práce a ve prospěch jakého subjektu. Z psychologického hlediska může souhlas znamenat smíření odsouzeného s trestem a vzetí na sebe povinnosti vykonat ho. Pachatelovo vyjádření se k trestu je jeho právem, proto soud musí brát zřetel na jeho nesouhlasné stanovisko, a vypořádat se s tím v odůvodnění rozsudku.

⁵⁹ Sotolář, A., Púry F., Šámal, P. Alternativní řešení trestních věcí v praxi, C. H. Beck 2000, s. 321

Zákonem požadovaný zřetel ke stanovisku pachatele však nevylučuje možnost uložit trest OPP při negativním postoji pachatele k tomuto trestu nebo v případě, kdy se pachatel odmítne k této otázce vyjádřit.⁶⁰

Kromě stanoviska pachatele přihlédne soud při ukládání trestu i k jeho zdravotnímu stavu. Pokud chce soudce uložit trest OPP a vzniknou pochybnosti o zdravotním stavu obžalovaného, musí provést potřebné důkazy o této otázce; zpravidla se tato otázka řeší zdravotním posudkem. V případě, že se ukáže, že pachatel je zdravotně nezpůsobilý k soustavnému výkonu práce, soudce mu tento druh trestu nemůže uložit.

V trestním zákoně je stanovena časová hranice, v níž musejí být obecně prospěšné práce vykonány. Tak podle ustanovení § 45a odst. 3 TZ je odsouzený povinen obecně prospěšné práce vykonat osobně a bezplatně ve svém volném čase nejpozději do jednoho roku ode dne, kdy soud nařídil výkon tohoto trestu. Do této doby se nezapočítává doba, po kterou odsouzený a) nemohl obecně prospěšné práce vykonávat pro zdravotní nebo zákonné překážky, b) se zdržoval v cizině, nebo c) byl ve vazbě nebo vykonával trest odnětí svobody.

Praxe soudů v otázce „stanovené doby“ byla velmi nejednotná. Některé soudy za stanovenou dobu považovaly dobu stanovenou obecním úřadem, jiné použily výklad zákona a řídily se lhůtou jednoho roku. V důsledku této nejednotnosti vznikla určitá nejistota, která byla vyjasněna až rozhodnutím Nejvyššího soudu ČR, které přesně definovalo pojem „stanovená doba“, kterou se rozumí konkrétní časové vymezení provádění výkonu trestu příslušným obecním úřadem nebo obecně prospěšnou institucí v rámci projednání podmínek jeho výkonu s odsouzeným.

Počátek a běh stanovené doby může být ovlivněn rozhodnutím o odkladu nebo přerušení výkonu trestu v rámci vykonávacího řízení a dále existencí tří překážek, jejichž doba trvání se nezapočítává do běhu stanovené doby. Tyto překážky jsou taxativně stanoveny v zákoně a aby byla přerušena lhůta jednoho roku, stačí naplnění jedné z nich.

Jedná se o tyto překážky:

- 1) zdravotní nebo zákonné důvody, pro které nemůže odsouzený práce konat;
- 2) pobyt odsouzeného v cizině;

⁶⁰ V díle uvedeném v poznámce č. 51, s. 379

3) pobyt pachatele ve věznici z důvodu vazby nebo výkonu trestu odnětí svobody.

Pokud trest není vykonán vůbec, řádně nebo včas, přemění soud trest OPP nebo jeho zbytek na trest odnětí svobody. Důvodem pro to je:

- 1) nevedení řádného života od odsouzení do skončení výkonu trestu;
- 2) zaviněné nevykonání uloženého trestu ve stanovené době;
- 3) existence obou těchto podmínek současně.⁶¹

Vedení řádného života se posuzuje od právní moci rozsudku, jímž byl pachateli trest uložen, až do skončení výkonu práci. Kontrolu provádějí pracovníci Probační a mediační služby, kteří kromě toho vedou pachatele ke spořádanému způsobu života a poskytují mu potřebnou pomoc.

Nevykonání trestu musí být zaviněné. Jestliže si však odsouzený sám způsobí újmu na zdraví, aby tím dosáhl pracovní nezpůsobilosti k výkonu práci nebo se skrývá v cizině před výkonem trestu, jedná se o zaviněné jednání, které bude odůvodňovat přeměnu trestu na trest odnětí svobody.

Co se týče vzájemného přepočtu trestů, zákon stanoví jejich závazný poměr tak, že každé i jen dvě započaté hodiny nevykonaného trestu OPP se počítají za jeden den odnětí svobody.

K rozhodování o přeměně trestu OPP na trest odnětí svobody je příslušný okresní soud, který výkon trestu OPP nařídil, tj. okresní soud, v jehož obvodu odsouzený bydlí.⁶²

Jakmile byl trest OPP vykonán nebo bylo od jeho výkonu nebo výkonu jeho zbytku pravomocně upuštěno, hledí se na pachatele, jako by nebyl odsouzen. Pokud byl pachateli vedle trestu OPP uložen jiný trest, například peněžitý trest nebo zákaz činnosti, účinky uvedené fikce nastávají teprve tehdy, když jsou splněny podmínky pro vznik takové fikce i u ostatních trestů.

Na závěr pojednání o trestu obecně prospěšných práci bych se chtěla ještě zmínit o tom, že tento druh trestu je velkou měrou podporován řadou mezinárodních organizací a dokumenty, které na jejich bázi vznikly. Mezi těmito dokumenty můžeme zmínit

⁶¹ Sotolář, A. a kol. Právní rámec alternativního řešení trestních věcí, Institut vzdělání ministerstva spravedlnosti ČR 2000, s. 202

⁶² V díle uvedeném v poznámce č. 61, s. 327

Rezoluci OSN o snížení vězeňské populace, o alternativách uložení trestu odnětí svobody a o společné integraci pachatelů (Milán 1985), rezoluci Rady Evropy R (76) 10 K alternativním opatřením k uvěznění (1976), Doporučení Rady Evropy R (92) 16 Výboru ministrů Rady Evropy členským státům k Evropským pravidlům o trestech a opatřeních realizovaných ve společenství.

1.2.3. Ztráta čestných titulů a vyznamenání a ztráta vojenské hodnosti

A. Oba druhy trestu mají charakter trestů vedlejších, tj. tyto tresty jsou doplňkem některého trestu hlavního. Lze je uložit tehdy, je-li současně ukládán nepodmíněný trest odnětí svobody v trvání nejméně dvou let a pachatel spáchal úmyslný trestný čin ze zvlášť zavrženíhodné pohnutky.

Trest ztráty čestných titulů a vyznamenání je upraven v ustanovení § 46 TZ. Již ze samotného označení tohoto trestu vyplývá, že zasahuje do osobní cti pachatele a do jeho nemajetkových práv spočívajících v určitém ocenění jeho činnosti a osobnosti jako celku. Účelem tohoto trestu je vyloučit pachatele z výkonu těchto práv, protože spácháním trestného činu se stál nezpůsobilým k tomu, aby tyto čestné tituly a vyznamenání používal. Tento trest „chrání tak čistotu veřejného života“⁶³ a také života vědeckého.

Trest ztráty čestných titulů není nikdy obligatorním trestem, lze ho uložit fakultativně za splnění následujících podmínek:

- 1) byl uložen nepodmíněný trest odnětí svobody nejméně na dva roky;
- 2) byl uložen za úmyslný trestný čin;
- 3) tento trestný čin byl spáchán ze zvlášť zavrženíhodné pohnutky.⁶⁴

Uvedené podmínky musí být splněny kumulativně, tj. zároveň.

Podle § 46 odst. 2 TZ ztráta čestných titulů a vyznamenání spočívá v tom, že odsouzený ztrácí vyznamenání, čestná uznání, vědecké a umělecké hodnosti a jiné čestné tituly, udělené podle vnitrostátních právních předpisů, jakož i právo nosit cizozemská vyznamenání a užívat cizozemských čestných titulů.

⁶³ V díle uvedeném v poznámce č. 51, s. 424

⁶⁴ Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Trestní zákon, komentář, 5. vydání, C. H. Beck, Praha 2003, s. 381

Dalo by se říct, že jediným nedostatkem tohoto trestu je to, že postihuje jen určité osoby, tj. osoby, které určité tituly a vyznamenání používají. Logicky, by nebylo možno uložit tento druh trestu osobám, která žádné tituly nepoužívají.

Odstavec 2 § 46 obecným způsobem vymezuje podstatu a obsah trestu. Vždy však záleží na tom zda se jedná o vnitrostátní nebo cizozemská vyznamenání a čestné tituly.

Na rozdíl od vnitrostátních vyznamenání a čestných titulů cizozemská vyznamenání české právo odmítnout nemůže. Ztráta práva nosit cizozemská vyznamenání a čestné tituly není trvalá; právo nosit a užívat je se obnovuje zahlazením odsouzení.

Tento trest postihuje tituly a vyznamenání udělené jak za trvání ČSFR, tak i po vzniku samostatné ČR. Jedinou podmínkou však je to, že tituly a vyznamenání byly pachateli udělené podle vnitrostátních právních předpisů.

Vyznamenání jsou upraveny v zákoně č. 157/1994 Sb., o státních vyznamenáních České republiky. Za vyznamenání se považují podle tohoto zákona i řády a medaile a právo je udělovat přísluší prezidentu republiky. Tak například mezi řády ČR patří Řád Tomáše Garrigua Masaryka a Řád bílého lva. Za vyznamenání se dále považují i medaile, které jsou nižší formou vyznamenání než řády. Mezi medaile patří Medaile za hrdinství a Medaile za zásluhy. Osoba, které byl uložen trest ztráty čestných titulů a vyznamenání, je povinna vrátit půjčené nebo udělené vyznamenání Kanceláři prezidenta republiky.⁶⁵

Vědecké hodnosti jsou hodnosti kandidáta věd (CSc.) a doktora věd (DrSc.). Tyto vědecké hodnosti se udělovaly podle dnes již zrušeného zákona č. 53/1964 Sb. a vyhlášky č. 64/1977 Sb. S účinností k 31. prosinci 2001 byly tyto předpisy nahrazeny zákonem č. 111/1998 Sb., o vysokých školách. Podle tohoto zákona nelze za vědecké hodnosti považovat označení absolventů vysokých škol ani absolventu doktorských studijních programů.

Za čestné tituly byly v minulosti považovány i umělecké tituly (národní umělec a zasloužilý umělec), ty však byly zrušeny zákonem č. 404/1990 Sb.

Ztráta čestných titulů a vyznamenání je trvalá, avšak po výkonu tohoto trestu je lze v budoucnu znovu nabýt. Odsouzený, jemuž byl tento druh trestu uložen, ztrácí všechna vyznamenání a čestné tituly, jejichž je nositelem v době rozsudku.

⁶⁵ V díle uvedeném v poznámce č. 51, s. 425

B. Jak již jsem se zmínila výše, trest ztráty vojenské hodnosti spolu s trestem ztráty čestných titulů a vyznamenání jsou tresty vedlejší, protože je lze uložit jen spolu s jinými tresty. S pojmem vojenské hodnosti souvisejí i jiné právní předpisy, jako je například zákon č. 218/1999 Sb., branný zákon, nebo zákon č. 219/1999 Sb., o ozbrojených silách České republiky a jiné zákony.

Stejně jako trest ztráty čestných titulů a vyznamenání postihuje tento druh trestu pouze určité osoby.

„Vojenská hodnost je výrazem morálních kvalit, vojenských znalostí, zkušenosti a schopnosti velet vojskům nebo vykonávat funkce ve štábech a zařízeních ozbrojených sil.“⁶⁶

Trest ztráty vojenské hodnosti lze uložit pachateli jen za předpokladu, že v době rozhodování soudem o tomto trestu je ještě nositelem vojenské hodnosti.

Podmínky uložení tohoto trestu soudem jsou:

- 1) pachatel spáchal úmyslný trestný čin;
- 2) ze zvlášť zavrženíhodné pohnutky;
- 3) a byl mu uložen nepodmíněný trest odnětí svobody v trvání nejméně dva roky.

Pokud účel trestu bude vyžadovat kromě uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody v trvání nejméně na dva roky a trestu ztráty vojenské hodnosti i uložení jiného druhu trestu, lze uložit i tento jiný druh trestu.

Podle ustanovení § 47 odst. 2 soud může uložit tento trest též vedle jiného trestu, jestliže to vzhledem k povaze spáchaného trestného činu vyžaduje kázeň a pořádek v ozbrojených silách nebo v ozbrojeném sboru.

Kázní se rozumí důsledné plnění povinností stanovených vojákům zákony, dalšími právními předpisy, rozkazy a pokyny nadřízených.

Pořádkem se rozumí řádný chod života a činnosti ozbrojených sil a ozbrojeného sboru podle pravidel stanovených právními normami a dalšími předpisy, řádné plnění úkolů

⁶⁶ V díle uvedeném v poznámce č. 66, s. 385

příslušníky ozbrojených složek a plnění všech funkcí ozbrojených sil a ozbrojeného sboru v souladu s jejich posláním.

Další podmínkou uložení tohoto druhu trestu je to, zdá se, že obviněný ještě nositelem vojenské hodnosti v době spáchání trestného činu nebo později. Příslušnou otázkou se zabýval i Nejvyšší soud a dospěl k závěru, že „jestliže k odnětí vojenské hodnosti došlo před rozhodnutím soudu velitelským opatřením ... ,není již možno uložit obžalovanému trest ztráty vojenské hodnosti podle § 47 TZ.“⁶⁷

Podstatou trestu ztráty vojenské hodnosti je to, že se odsouzenému snižuje hodnost ve vojsku na hodnost vojína a hodnost v ozbrojeném sboru se odsouzenému odnímá. Nikdy nelze ztrátu vojenské hodnosti omezit pouze na snížení hodnosti. Tato ztráta je trvalá. Odsouzený má však způsobilost v budoucnu tuto vojenskou hodnost znovu nabýt.

1.2.4. Zákaz činnosti

Zákaz činnosti je trestem který jednak brání páchaní trestných činů souvisejících se zakázanou činností, a který je zároveň výchovným prostředkem pro pachatele. Trest zákazu činnosti může dále v rámci své působnosti velmi účinně přispívat k ochraně společnosti před pachateli trestných činů, zejména v oblasti ochrany bezpečnosti dopravy, hospodářské činnosti a v některých dalších oblastech.

Smyslem tohoto trestu je dočasně vyřadit pachatele z možnosti vykonávat určité zaměstnání, určitou funkci nebo povolání, ke kterému je potřeba zvláštního povolení. Preventivní funkce trestu zákazu činnosti spočívá v tom, že pachatel nemůže vykonávat určitou činnost a to vyvolává větší důvěru veřejnosti k určitým povoláním nebo činnostem (například lékaři, bankéři, pracovníci státní správy atd.). Zároveň, kromě této preventivní funkce, plní trest zákazu činnosti i výchovnou funkci a to tím způsobem, že ostatním občanům ukazuje neodvratitelnost spravedlivého trestu, nebezpečnost a trestnost spáchaných činů, a tím upevňuje jejich povědomí o ochraně společnosti a občanských práv a posiluje jejich pocit právní jistoty.

U trestu zákazu činnosti vystupuje do popředí ochranná funkce, tj. funkce zabránit pachateli v dalším páchaní trestné činnosti. Tato funkce se u tohoto druhu trestu

⁶⁷ R 34/1982 - I.

projevuje tím, že se pachateli zakazuje výkon činnosti, kterou zneužil ke spáchání trestného činu.

Trest zákazu činnosti je považován za trest s represivním prvkem, který tu převažuje, protože výchovné prvky v jeho obsahu nejsou zakotveny jako speciální složka. Předností tohoto trestu je to, že může nahradit jiné tresty nebo také krátké tresty odnětí svobody. V tom je spatřována jeho alternativnost a výrazně moderní prvky. Avšak kromě této přednosti trpí tento druh trestu i určitými nedostatky, a sice, „že nelze vždy předem přihlídnout k jeho důsledkům v budoucnu, a že tyto důsledky jsou podle poměru odsouzeného nerovnoměrné, ale také to, že zákaz může působit újmu nejen odsouzenému samému, ale i jeho příslušníkům“.⁶⁸ Problém působí i u kontrola dodržování tohoto trestu.

Trest zákazu činnosti se nikdy neukládá obligatorně. Tento trest je dále vždy slučitelný se všemi ostatními tresty kromě trestu vyhoštění, protože logicky by nebylo možné splnit účel trestu při jejich současném uložení. Uložení trestu zákazu činnosti jako samostatného trestu je možné jen za splnění následujících podmínek:

- 1) pachatel se dopustí trestného činu v souvislosti s konkrétní činností;
- 2) trestní zákon ve zvláštní části uložení trestu zákazu činnosti výslovně dovoluje;
- 3) a vzhledem k povaze spáchaného činu a možnosti nápravy pachatele uložení jiného trestu není třeba.

Souvislost činnosti, která má být zakázána, se spáchaným trestným činem musí být přímá a bezprostřední, a „je kritériem objektivním, charakterizujícím jednání pachatele tím způsobem, že spáchání trestného činu musí být podmíněno výkonem určité zákonem vymezené činnosti pachatele.“⁶⁹

Podle ustanovení § 49 odst. 1 TZ, soud může uložit trest zákazu činnosti na jeden rok až deset let, dopustí-li se pachatel trestného činu v souvislosti s touto činností.

Z ustanovení tohoto paragrafu plyne, že trest zákazu činnosti může být uložen ve výměře nejméně na jeden rok a nejvýše na deset let. Uvedené hranice nelze překročit. Do roku 1990 činila maximální hranice uvedeného trestu jen pět let. Při ukládání tohoto

⁶⁸ V díle uvedeném v poznámce č. 49, s. 100

⁶⁹ Vanduchová, M. Zákaz činnosti v československém trestním právu, Acta Universitatis Carolinae, Iuridica 2/1989/LII, s. 29

trestu a výměry jeho hranice soud vždy přihlíží k závažnosti spáchaného trestného činu, možnostem nápravy a osobním poměrům pachatele. Výkon trestu začíná zásadně právní mocí rozsudku.

Vymezení činnosti, kterou lze zakázat, obsahuje ustanovení § 50 odst. 1 TZ, který uvádí pět kategorií určitých činností: výkon zaměstnání, výkon povolání, výkon funkce, výkon činnosti, ke které je třeba zvláštního povolení anebo výkon činnosti upravené zvláštním předpisem. Soud musí vždy přesně vymežit druh a rozsah zakázané činnosti a to tak, aby nikdy nevznikly žádné pochybnosti v souvislosti s výkonem trestu. Není však vyloučeno, že v konkrétním případě bude zákaz činnosti vymezen širším způsobem tak, že bude postihovat několik kategorií činností. Souvisí to s tím, že konkretizace určité činnosti v praxi je velmi obtížná. Někdy bude naopak nutné vyslovit i obecnější zákaz některých činností, nelze však pachateli zakázat výkon jakéhokoliv povolání a určit mu povolání jediné a stejně tak nelze přikázat určité pracoviště, nařídit změnu zaměstnání anebo zakázat výkon jakékoliv činnosti v určitém odvětví.⁷⁰

Podle § 50 odst. 2 TZ se na pachatele hledí, jako by nebyl odsouzen, byl-li trest zákazu činnosti vykonán. Podle platné právní úpravy je dále možné od zbytku trestu podmíněně upustit, byla-li vykonána polovina tohoto trestu a odsouzený prokázal, že dalšího výkonu trestu není třeba, anebo jestliže soud přijme záruku za dovršení nápravy odsouzeného (například záruka zájmového sdružení). Přitom soud stanoví zkušební dobu až na pět let, která nesmí být kratší než zbytek trestu. Jestliže se odsouzený ve zkušební době choval slušně, vyhověl uloženým podmínkám a vedl řádný život, vysloví soud, že se osvědčil, jinak rozhodne, že se zbytek trestu vykoná.

Byl-li trest zákazu činnosti vykonán, hledí se na pachatele, jako by nebyl odsouzen.⁷¹

1.2.5. Propadnutí majetku

Trest propadnutí majetku se jeví pro pachatele jako velmi přísný druh trestu, zasahující do jeho majetkové sféry. Nejedná se o nový druh trestu, protože ho znali už i minulosti.

⁷⁰ V díle uvedeném v poznámce č. 61, s. 356

⁷¹ Ustanovení § 50 odst. 2 TZ

Za francouzské revoluce v 18. století byl zrušen, protože porušoval soukromé vlastnictví a nestíhal jen odsouzeného. V první polovině 20. století byl znovu zaveden. Na území dnešní ČR se k němu přistupovalo na základě zákona na ochranu republiky z roku 1923. V současné době je tento druh trestu upraven ustanoveními §§ 51 a 52 TZ.

Od 90. let 20. století se aplikační praxe charakterizující trest propadnutí majetku výrazně změnila a lze ji charakterizovat jako „snahu o vyjádření odlišného pohledu na úlohu tohoto trestu. Jeho smyslem není ekonomická likvidace odpůrců politického režimu, ale postižení majetku získaného závažnou (zpravidla organizovanou) kriminalitou podle obecně uznávané zásady, že nikdo nemá mít z trestné činnosti majetkový profit“.⁷²

Jak jsem již výše naznačila, trest propadnutí majetku výrazně zasahuje do majetkových poměrů pachatele, proto jej lze uložit jen za omezených podmínek a jen za přesně vymezený okruh trestných činů. To, že tato sankce je velmi citelná, potvrzuje i fakt, že závisí na individuálních majetkových poměrech pachatele a promítá se i do sféry dalších osob, které jsou finančně závislé na pachateli. Při ukládání tohoto trestu musí soud vždy dbát na to, aby se jím co nejméně zasahovalo do poměrů jiných osob, a musí se dále brát v úvahu i oprávněný zájem poškozeného na náhradu škody způsobené trestným činem.

Podle ustanovení § 51 odst. 1 TZ může soud uložit trest propadnutí majetku jen v těchto případech:

- 1) vedle výjimečného trestu;
- 2) vedle nepodmíněného trestu odnětí svobody uloženého za závažný úmyslný trestný čin, jímž pachatel získal nebo se snažil získat majetkový prospěch;
- 3) za trestné činy, u kterých to trestní zákon ve zvláštní části výslovně dovoluje, a to jako samostatný i vedle jiného druhu trestu.

Zákon nedovoluje uložit trest propadnutí majetku vedle trestu peněžitého a dále vedle trestu propadnutí nebo zabránění věci, protože tyto věci a peníze náleží do téhož majetku pachatele.

⁷² Král, V. K podmínkám ukládání trestu propadnutí majetku a k účinnosti zajištění majetku v trestním řízení, *Trestněprávní revue* č. 10/2002, s. 281

Z ustanovení § 51 TZ je zřejmé, že trest propadnutí majetku má povahu vedlejšího trestu, protože může být uložen jen vedle výjimečného trestu nebo vedle nepodmíněného trestu odnětí svobody. Při jeho ukládání se vždy musí přihlížet k okolnostem spáchaného trestného činu a poměrům pachatele, proto trest propadnutí majetku lze uložit jako samostatný trest, jestliže vzhledem k povaze trestného činu a k osobě pachatele uložení jiného trestu k dosažení účelu trestu není třeba.

Podstatou trestu je propadnutí pachatelova majetku, a to tak, že postihuje veškerý jeho majetek, nebo postihuje jenom část majetku určenou soudem. Část majetku lze určit poměrným dílem nebo vymezením určitých věcí.

Výrok soudu se musí vztahovat jen na majetek, který náleží pachateli, tj. na věci, ke kterým má pachatel vlastnické právo. Do majetku pachatele však nepatří věci, které získal trestnou činností, protože vlastnické právo nelze nabýt trestnou činností.⁷³

Trest propadnutí majetku je silně ovlivněn zásadou humanismu a zásadou personality trestů. Odůvodňuje to fakt, že z propadnutí majetku jsou vyňaty ty věci nebo prostředky, jichž je nezbytně třeba pro osobní život odsouzeného nebo osob, o které podle zvláštního zákona odsouzený musí pečovat.

Vlastníkem propadlého majetku se stává stát; k přechodu dochází právní mocí rozsudku. V případě, že majetek odsouzeného je stížen nějakými závazky, platí, že tyto závazky spolu s majetkem na stát nepřecházejí.

Výkon trestu propadnutí majetku je upraven ustanoveními §§ 345-349 TR.

Podle mého názoru musí trest propadnutí majetku preventivně působit v tom směru, aby se pachatelům závažné trestné činnosti znemožnilo po odsouzení a výkonu trestu odnětí svobody pokračovat v páchaní další závažné kriminality a k tomu účelu používat předem získaný nelegální kapitál. I když, jak by se na první pohled jevilo, je tento trest velmi účinný u organizované trestné činnosti, která přináší jejím pachatelům obrovské zisky, soudy k ukládání této sankce nepřistupují velmi často.

⁷³ Šámal P., Púry F., Rizman S. Trestní zákon, komentář, 5. vydání, C. H. Beck, Praha 2003, s. 411

1.2.6. Peněžitý trest

Peněžitý trest je jedním z nejstarších druhů trestu. Tento druh trestu se ukládal osobám, které měly nějaký majetek a peníze. Ve feudální společnosti jimi byly osoby vysokého postavení, tj. úředníci, soudci, obchodníci. Nejvíce však byl používán v buržoazní době.

Peněžitý trest je jedním z nejdůležitějších a nejvyužívanějších druhů trestu, které nejsou spojené s trestem odnětí svobody. Peněžitý trest se velmi podobá trestu propadnutí majetku, protože stejně jako u propadnutí majetku i u tohoto trestu pocítujeme velkou závislost na osobních poměrech a majetku pachatele, i když peněžitý trest není určen jen pro postižení majetkových trestných činů. Kromě pachatele postihuje peněžitý trest i jeho rodinu, příbuzné a jiné osoby, včetně poškozeného. Tento trest je považován za vhodnou alternativu ke krátkodobým trestům odnětí svobody.

Tento trest se vyznačuje určitými výhodami a nevýhodami. Jak již víme, peněžitý trest patří mezi nejvíce používané tresty. Určitými výhodami peněžitého trestu je jeho určitost, snadný výkon, snadná odstupňovatelnost. Kromě těchto uvedených výhod lze však zmínit i určité nevýhody, mezi které patří velmi vysoký dopad na majetkové poměry pachatele a ten fakt, že postihuje kromě pachatele i jiné osoby.

Peněžitý trest lze uložit jako samostatný trest nebo vedle jiného trestu v těchto případech:

- 1) tehdy, když zákon ve zvláštní části uložení tohoto trestu dovoluje;
- 2) v případě, kdy jej ukládá soud za trestný čin, u něhož horní hranice trestní sazby odnětí svobody nepřevyšuje tři léta, a vzhledem k povaze spáchaného trestného činu a možnosti nápravy pachatele trest odnětí svobody současně neukládá;
- 3) i v jiných případech, jestliže pachatel úmyslnou trestnou činností získal nebo se snažil získat majetkový prospěch.⁷⁴

Z povahy věci vyplývá, že peněžitý trest nelze uložit vedle trestu propadnutí majetku, protože by docházelo ke kumulaci jeho účinku. Podmíněné odložení výkonu tohoto trestu nepřichází v úvahu, „soud může pouze rozhodnout, že peněžitý trest bude zaplacen v přiměřených měsíčních splátkách.“⁷⁵

⁷⁴ V díle uvedeném v poznámce č. 51, s. 374

⁷⁵ Ustanovení § 53 odst. 4 TZ

Výměra peněžitého trestu se stanoví od 2 000 do 5 000 000 Kč a je nepřekročitelnou směrem nahoru i směrem dolů. Výměra trestu musí být pouze v českých korunách, proto se vůbec nepředpokládá měna jiná. Při ukládání určité výše trestu se vždy musí přihlížet k osobním poměrům pachatele, jeho zdravotnímu stavu a možnosti pracovního uplatnění.

Peněžitý trest se však nemůže uložit, pokud by bylo zřejmé, že se stane nedobytným. Při zkoumání dobytosti trestu je nutné zároveň prověřit závazky pachatele a nejprve zákonné povinnosti a povinnosti k náhradě škody. Vydobytá částka peněžitého trestu připadá státu.

V případě, že ve stanovené době nebude peněžitý trest vykonán, umožňuje zákon, aby soud rozhodl, že bude uložen náhradní trest odnětí svobody ve výměře dvou let. Tento trest nesmí ani s uloženým trestem odnětí svobody převyšovat horní hranici trestní sazby stanovenou ve zvláštní části trestního zákona. Výkon náhradního trestu odnětí svobody nebo jeho poměrné části může odsouzený kdykoliv odvrátit tím, že peněžitý trest nebo jeho poměrnou část zaplatí, avšak podle české právní úpravy nelze výkon náhradního trestu odvrátit například výkonem obecně prospěšných prací. Tímto faktem lze zpochybnit alternativnost tohoto trestu a do budoucna by se s touto právní úpravou mělo počítat.

Samotný výkon peněžitého trestu upravují ustanovení §§ 341 – 344 TR, ve kterých je stanoveno, že od výkonu trestu se upustí, pokud se pachatel v důsledku okolností, nezávislých na jeho vůli stane dlouhodobě neschopným trest zaplatit nebo by tím byla vážně narušena povinnost výživy a výchovy osoby, o které je pachatel povinen pečovat.

Jestliže byl pachateli uložen peněžitý trest za trestný čin spáchaný z nedbalosti, hledí se na něho, jako by nebyl odsouzen, jakmile byl trest vykonán nebo bylo od výkonu trestu nebo jeho zbytku pravomocně upuštěno.

1.2.7. Propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty

Trest propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty patří mezi druhy trestu postihující majetek, který náleží pachateli trestného činu. Jedna se o další typický majetkový druh

trestu, jehož smyslem je propadnutí věci, která by mohla dále sloužit páčání trestné činnosti, a také odejmutí prospěchu získaného touto činností. Tento trest se jeví významným i z hlediska potlačování organizované zločinnosti, která je v současné době velmi rozšířena. Novelou provedenou zákonem č. 253/2006 Sb. byl trest propadnutí věci rozšířen i na propadnutí jiné majetkové hodnoty. Zároveň byl novelizován § 89 odst. 13 TZ, který nově definuje pojem věci a jiné majetkové hodnoty náležející pachateli.

Podstatou trestu propadnutí věci a jiné majetkové hodnoty je, „že se výrokem soudu (pravomocného odsuzujícího rozsudku) odnímá vlastnické právo pachatele k věcem nebo jiným majetkovým hodnotám, které jsou v určitém vztahu k jím spáchanému trestnému činu, a toto vlastnické právo přechází na stát.“⁷⁶ Vlastníkem propadlé věci a jiné majetkové hodnoty se stává stát (§ 55 odst. 5 TZ).

Předpoklady uložení tohoto trestu jsou uvedeny v ustanovení § 55 odst. 1 TZ, podle kterého soud může uložit trest propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty,

- 1) které bylo užito ke spáchaní trestného činu;
- 2) která byla ke spáchaní trestného činu určena;
- 3) kterou pachatel získal trestným činem nebo jako odměnu za něj, nebo
- 4) kterou pachatel, byť jen zčásti, nabyl za věc nebo jinou majetkovou hodnotu, pokud hodnota věci nebo jiné majetkové hodnoty není ve vztahu k hodnotě nabyté věci nebo jiné majetkové hodnoty zanedbatelná.⁷⁷

Zákon neomezuje uložení trestu propadnutí věci jen na úmyslné trestné činy, tento druh trestu lze uložit i za spáchaní nedbalostního trestného činu. Tento fakt potvrzuje i judikatura, zejména rozhodnutí č. 17/1995 Sb.rozh.tr.⁷⁸ Propadnutí majetkové hodnoty, která byla určena ke spáchaní trestného činu, však u trestných činů nedbalostních v úvahu nepřichází.

U trestu propadnutí věci a jiné majetkové hodnoty se musí jednat o věc, která pachateli náleží, a tato věc nebo jiná majetková hodnota je dosažitelná a samostatná. „Propadnutí věci podle § 55 odst. 1 TZ je trestem, kterým lze postihnout pouze obviněného, který byl

⁷⁶ Šámal P., Púry F., Rizman S., Trestní zákon, dodatek ke komentáři, 6. doplněné a přepracované vydání, C. H. Beck, Praha 2006, s. 81

⁷⁷ Ustanovení § 55 odst. 1 TZ

⁷⁸ Gřivna, T. Trestní právo hmotné, Judikatura k obecné části, Aspi Praha 2007, s. 207

odsouzen pro úmyslný trestný čin, a nikoliv jiné osoby, které nejsou trestně stíhány. Není-li proto obviněný výlučným vlastníkem takové věci, nýbrž pouze jejím bezpodílovým spoluvlastníkem, nelze propadnutí takové věci vyslovit.⁷⁹

Věcí se rozumí ovladatelný hmotný předmět, který slouží potřebám lidí a který je předmětem vlastnictví. Jsou jimi i jakékoliv cenné papíry a peněžní prostředky na účtu, jakož i ovladatelná přírodní síla. Jinou majetkovou hodnotou se rozumí majetkové právo nebo penězi ocenitelná hodnota, která není věcí.

Trest propadnutí věci a jiné majetkové hodnoty lze uložit jako samostatný trest (přitom musí být splněny podmínky uvedené v ustanovení § 56 TZ), nebo vedle jiného druhu trestu. Tento druh trestu lze uložit i vedle trestu propadnutí majetku, zejména částečného, protože účel a podmínky ukládání obou druhů trestu jsou rozdílné. Avšak pokud se v konkrétním případě jedná o stejnou věc nebo jinou majetkovou hodnotu, nelze vyslovit uložení obou těchto trestů vedle sebe. Tento fakt potvrzuje i P. Šámal ve svém novém dodatku ke komentáři z roku 2006.

Zákonem č. 253/2006 Sb. byl do trestního zákona nově začleněn § 56a, který umožňuje propadnutí náhradní hodnoty. V případě, že soud nemůže rozhodnout o propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty podle § 55 TZ, protože nelze zjistit tuto hodnotu, uloží propadnutí náhradní hodnoty.

Podle tohoto nového ustanovení může soud uložit pachateli propadnutí náhradní hodnoty až do výše hodnoty zmařené věci či jiné majetkové hodnoty v případě, že před uložením trestu propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty pachatel jinou majetkovou hodnotu nebo věc zničí, poškodí, zcizí, učiní neupotřebitelnou nebo ji zúžitkuje, zejména spotřebuje, anebo jestliže jinak propadnutí takové věci nebo jiné majetkové hodnoty zmaří.

Náhradní hodnota se vyjadřuje nejprve v penězích, a proto je jí peněžní ekvivalent věci nebo jiné majetkové hodnoty, ale není vyloučeno, aby soud vyslovil, že předmětem propadnutí musí být věc totožná s věcí, která měla být předmětem propadnutí.

⁷⁹ Tamtéž s. 208, rozhodnutí č. 46/1967-II Sb. rozh. tr.

Propadá náhradní hodnota stejně jako propadá věc nebo jiná majetková hodnota připadá státu. Vlastnictví k náhradní hodnotě přechází dnem právní moci rozsudku.

Na pachatele, kterému byl uložen trest propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, se hledí, jako by nebyl odsouzen, jakmile nabyl právní moci rozsudek, jímž byl tento trest uložen.

1.2.8. Vyhoštění

Trest vyhoštění je jedním z druhu trestu, který postihuje osoby, které nejsou občany České republiky nebo osoby, kterým nebylo přiznáno postavení uprchlíka. Pro tento druh trestu jsou důležité některé mezinárodní dokumenty, zejména Úmluva o právním postavení uprchlíků a Protokol týkající se právního postavení uprchlíků, Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod a Mezinárodní pakt o občanských a politických právech.

Trest vyhoštění výrazně zasahuje do svobody pobytu a pohybu. To, že trest vyhoštění nepostihuje občany České republiky potvrzuje i Listina základních práv a svobod, jejíž článek 14 stanoví, že každý občan České republiky má právo na svobodný vstup na její území a nemůže být nucen k opuštění své vlasti. Odst.5 uvedeného článku stanoví, že cizinec může být vyhoštěn jen v případech stanovených zákonem. Hromadné vyhoštění cizinců je zakázáno podle čl. 4 Protokolu č. 4 k Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod, který je pro Českou republiku závazný. Trest vyhoštění se vztahuje také na občany Slovenské republiky, a to i tehdy když v době spáchání trestného činu byly československými státními občany.⁸⁰

U trestu vyhoštění můžeme pozorovat jak represivní prvek, tak i prvek preventivní. Bezprostředním účelem tohoto trestu je zabránit pachateli trestného činu, který není občanem České republiky ani azylantem, v páchaní další trestné činnosti na území České republiky. Viděno z praktického hlediska postihuje tento trest například terorismus, drogovou kriminalitu, obchodování se zbraněmi, obchodování s lidskými orgány, prostituci a jinou trestnou činnost, která bezprostředně souvisí se zahraničím.

⁸⁰ Rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 19. 7. 1994, sp. zn. 11 To 9/94

Významných změn doznal tento trest přijetím novely trestního zákona č. 253/1997 Sb., kterou byla zavedena možnost diferencovaného uložení trestu vyhoštění na omezenou dobu od 1 roku do 10 let anebo na neurčito a která dále stanovila podmínky, za kterých nelze tento druh trestu uložit.

Soud při uložení tohoto trestu musí vždy přihlédnout k nebezpečnosti činu pro společnost a v možnosti nápravy pachatele. Dále se posuzuje stupeň ohrožení bezpečnosti lidí, majetku anebo jiného obecného zájmu. Při tomto posuzování musí soud vždy tato kritéria hodnotit komplexně ve vzájemných souvislostech.

Trest vyhoštění lze uložit samostatně za jakýkoliv trestný čin, i když trestní zákon ve zvláštní části takový trest nestanoví. Předpokladem je jen, že se musí jednat o cizího státního příslušníka nebo osobu bez státní příslušnosti. Týká se to i osob, které měly na území České republiky povolen trvalý pobyt, s výjimkou případu uvedených v ustanovení § 57 odst. 3 TZ.⁸¹ Těmito taxativními případy je, že

- 1) nelze zjistit státní příslušnost pachatele;
- 2) pachateli byl poskytnut azyl;
- 3) pachatel má na území České republiky povolen dlouhodobý pobyt, má zde pracovní a sociální zázemí a uložení trestu vyhoštění by bylo v rozporu se zájmem na spojování rodin;
- 4) hrozí nebezpečí, že pachatel bude ve státě, do kterého by měl být vyhoštěn, pronásledován pro svoji rasu, národnost, příslušnost k určité sociální skupině, politické nebo náboženské smýšlení, nebo jestliže by vyhoštění vystavilo pachatele mučení či nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu.

Výměra trestu vyhoštění činí od jednoho do deseti let nebo na dobu neurčitou. Před přijetím novely v roce 1997 byl tento trest ukládán na trvalo.

V případě, že se pachatel zdržuje na území České republiky i přes to, že mu byl uložen trest vyhoštění, lze ho potrestat za trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí.

Na pachatele, kterému byl uložen trest vyhoštění ve výměře od jednoho roku do deseti let, se hledí, jako by nebyl odsouzen, jakmile byl trest vykonán.⁸²

⁸¹ V díle uvedeném v poznámce č. 51, s. 403

⁸² Ustanovení § 57 odst. 4 TZ.

1.2.9. Zákaz pobytu

Narozdíl od trestu vyhoštění, který je charakterizován preventivní a represivní funkcí, je trest zákazu pobytu charakterizován zabraňující funkcí; je to trest, který omezuje svobodu pohybu a pobytu pachatele.

Účelem trestu zákazu pobytu je zabránit pachateli, aby se pohyboval v prostředí, se kterým souvisí jeho trestná činnost. Trest zákazu pobytu lze uložit vedle jiného druhu trestu kromě trestu vyhoštění, anebo může být uložen jako „samostatný trest za trestný čin, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice trestní sazby nepřevyšuje tři léta, jestliže vzhledem k povaze spáchaného trestného činu a možnosti nápravy pachatele uložení jiného trestu k dosažení účelu trestu není třeba.“⁸³

U tohoto trestu se nepozoruje tak výrazný zásah do svobody pohybu a pobytu jako u trestu vyhoštění. Nicméně i zde lze shledávat některé nežádoucí účinky, mezi které mimo jiné patří ztížena resocializace pachatele, protože ho například nelze v budoucnu zaměstnat v zakázaném místě.

Podmínky uložení trestu zákazu pobytu jsou obsaženy v ustanovení § 57a odst.1 T, a musí být splněny kumulativně:

- 1) trest je ukládán za úmyslný trestný čin;
- 2) přihlíží se k dosavadnímu způsobu života pachatele a k místu spáchání trestného činu, pokud jeho uložení vyžaduje ochrana veřejného pořádku, rodiny, zdraví, mravnosti nebo majetku;

Pachatel nemá trvalý pobyt v místě nebo v obvodu, na který se má trest vztahovat.

Trest zákazu pobytu narozdíl od trestu vyhoštění není omezen jen na cizí státní příslušníky. Lze ho uložit občanu České republiky, cizinci nebo osobě bez státní příslušnosti.

Zákonná sazba trestu zákazu pobytu je od 1 roku do 5 let. Do uvedené doby se nezapočítává ani doba výkonu trestu odnětí svobody ani doba činné vojenské služby. Na dobu výkonu trestu zákazu pobytu může soud uložit pachateli i přiměřená omezení

⁸³ Ustanovení § 57a odst. 2 TZ.

směřující k tomu, aby pachatel vedl řádný život. Nerespektování uloženého trestu může zakládat trestní odpovědnost za trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí.

Po výkonu poloviny trestu zákazu pobytu může soud podmíněně upustit od výkonu jeho zbytku, pokud pachatel v době výkonu trestu způsobem svého života prokázal, že dalšího výkonu trestu není třeba, anebo pokud soud přijme záruku za dovršení nápravy odsouzeného. Soud musí zároveň uložit zkušební dobu na jeden rok až pět let, která však nesmí být kratší než zbytek trestu.

2. Systém trestů na Ukrajině

2.1. Obecná charakteristika systému trestů

Právní řád Ukrajiny by potřeboval velkých změn nejprve v oblasti trestní justice. Účelem novodobé trestní politiky by mělo být zabezpečení ochrany zájmů poškozených, trestání v případě spáchání trestného činu a také reformování trestních sankcí uvedených v trestním zákoně Ukrajiny. Za poslední desetiletí Ukrajina stála samostatným právním a demokratickým státem. Po pádu komunistického režimu bylo potřeba reformovat nejen oblast trestního práva, ale i celý právní řád. Lze také říci, že vzorem pro reformování právního řádu se staly vyspělé evropské státy jako třeba Německo, Francie a Velká Británie.

Důležitými zásadami o něž se tato reforma opírala, byly zásada humanismu a zásada spravedlnosti. Princip sociální spravedlnosti je objektem zkoumání mnoha právníků-teoretiků, jelikož realizace tohoto důležitého principu je pro společnost nezbytná. Je spojena s formováním právního státu, ve kterém zákon je nejvyšším pramenem práva a život člověka je obecnou společenskou hodnotou. Princip sociální spravedlnosti je těžko vystihnout a vysvětlit, jedná se o pojem morální a materiálně právní, který je zastoupen ve všech oblastech života člověka a společnosti. Lze-li však mluvit o principu spravedlnosti, a je li tento princip dodržován v dnešní době na Ukrajině? Například osoba, která spáchala trestný čin krádeže nebo jiný méně závažný trestný čin, je odsouzena k trestu odnětí svobody na tři až pět let, zatímco osoba která ze státního rozpočtu ukradla miliardy, je na svobodě a raduje se ze svých nelegálních peněz někde

v emigraci? Problémy institutu trestání v podmínkách rozvoje demokratické společnosti jsou velmi aktuální, zajímají se o ně nejen vědci z oboru, ale i široká veřejnost. Víme, že v padesátých letech dvacátého století byla velká část ukrajinského obyvatelstva odsouzena k výkonu trestu odnětí svobody ve speciálních táborech na Sibiři. Tresty byly většinou ukládány bez právního důvodu a někdy i bez spáchání jakéhokoliv trestného činu. Lidé po dobu výkonu trestu žili v nelidských a ponižujících podmínkách a pracovali od rána do noci. Základním nebyl proces odsouzení ani výkon trestu, ale výrobní proces. V současné době však není možno stavět novou společnost, založenou na demokratických zásadách, a zároveň využívat represivní politiku. Ale vzhledem k tomu, že za posledních pár desítek let kriminalita vzrostla a stala se více násilnou, mezi tresty ukládanými na Ukrajině převažují tresty odnětí svobody na delší dobu. Z toho je patrné, že trestní zákonodárství Ukrajiny a praktika jeho aplikace svědčí o tom, že stát věnuje trestní politice velkou pozornost. I když se Ukrajina zavázala k ratifikaci a již také ratifikovala některé mezinárodní úmluvy o právech člověka a občana, lze konstatovat nepříznivý fakt, že Ukrajina je „vedoucím“ mezi státy v oblasti ukládání a výkonu trestu odnětí svobody. O tom svědčí i statistické údaje: uložení trestu odnětí svobody činí 36 %, tj. na 100 tis. obyvatel 345 odsouzených k trestu odnětí svobody.⁸⁴

Ale nejprve by bylo vhodné zmínit se o obecné charakteristice systému trestů na Ukrajině.

Trestním zákonem upravené druhy trestů spolu tvoří určitý systém, který je upraven v ustanovení § 51 Trestního zákona Ukrajiny (zákon č. 2341-14/2001, s účinností od 1. 9. 2001) a je základem pro trestní justici soudů.

Systém trestů je důležitým způsobem zabezpečení spravedlnosti a zákonnosti. Lze je definovat jako určitý zákonem upravený systém, sestavený podle určitého hlediska.

Důležitými znaky systému trestů je to, že:

- 1) se skládá z určitých druhů trestů;
- 2) je upraven trestním zákonem;

⁸⁴ Údaje zveřejněné státním departamentem Ukrajiny pro otázky výkonu trestu.

3) druhy trestů jsou v tomto výčtu upraveny podle určitého hlediska;

4) uvedený výčet trestů je taxativní.

Systém trestů v trestním zákonodárství se čas od času mění. Souvisí to se změnami v politické a sociálně-ekonomické struktuře státu, s rozvojem práva a také se stavem, dynamikou a strukturou kriminality.

Systém trestů upravuje ustanovení § 51 TZU. Uvedený výčet trestů se používá pro osoby, které spáchaly trestný čin a jejich vina je prokázána soudem, s výjimkou mladistvých pachatelů.

Současný trestní zákon Ukrajiny upravuje dvanáct druhů trestů. Mnohým autorům se tento systém jeví vhodným a dostačujícím, narozdíl od trestního zákonodárství evropských států, které ve svých úpravách mají výčet trestů značně menší. Na Ukrajině je situace poněkud jiná. Souvisí to především s přechodem od komunistického režimu k režimu demokratickému, a také s tím, že většina trestů je převzata z předchozí právní úpravy v trestním zákoně z roku 1960. Podle mínění ukrajinských zákonodárců je tento výčet různorodý a efektivní.

Trestání mladistvých je upraveno, stejně jako i trestání dospělých pachatelů, v trestním zákoně Ukrajiny, v ustanoveních §§ 98- 108.

Systém trestů na Ukrajině je upraven pouze v trestním zákoně, a to v ustanoveních § 58 a § 98. Žádný jiný právní předpis druhy trestů neupravuje. Lze je měnit pouze novelizací stávajících zákonů, a to pouze zákonem.

Narozdíl od trestního zákona z roku 1960 neupravuje stávající TZU některé druhy trestů. Například nově není v systému trestů obsažen trest odnětí rodičovských práv a trest občanského pokárání (napomenutí). Tyto tresty byly ze systému trestů vyňaté, protože odnětí rodičovských práv není trestněprávní sankcí (podle charakteru se jedná o občanskoprávní institut) a u druhého trestu se vůbec nejedná o trest jako takový. Nově TZU obsahuje nové druhy trestů, a to obecně prospěšné práce, vojenské tresty (služební omezení pro vojenské činitele, držení vojáků v disciplinárním ústavu), zatčení a odnětí svobody. Dřívější tresty vyhnanství a vyhoštění byly zrušeny zákonem Ukrajiny od 6. března 1992, a trest smrti od 22. února 2000.

Druhy trestů jsou upravené v TZU podle stupně těžkosti, a to od nejlehčího do nejtěžšího. Tím chtěl zákonodárce naznačit, aby soudy ve své praxi nejprve ukládaly lehčí druhy trestů. Jednotlivé druhy trestů lze ukládat jak samostatně tak i vedle jiného druhu trestu. Správné ukládání samostatného a vedlejšího trestu umožňuje efektivněji dosáhnout účelu trestu.

Dalším charakteristickým znakem trestu je to, že zákon přesně stanoví výměru určitého druhu trestu, což umožňuje soudům nejen uložit určitý trest, ale zároveň vyměřit jeho výši.

Trestní zákon Ukrajiny v § 51 umožňuje uložit tyto druhy trestů:

- 1) Pokuta
- 2) Ztráta vojenské, speciální hodnosti, postavení, důstojenství, kvalifikačního řádu
- 3) Ztráta práva zastávat určitou funkci nebo zákaz činnosti
- 4) Obecně prospěšné práce
- 5) Nápravné práce
- 6) Služební omezení pro vojenské činitele
- 7) Propadnutí majetku
- 8) Zatčení
- 9) Omezení osobní svobody
- 10) Držení vojáků v disciplinárním ústavu
- 11) Odnětí svobody na určitou dobu
- 12) Odnětí svobody na doživotí.

Tresty lze klasifikovat podle různých hledisek, například podle zájmů, které trest postihuje, podle majetkového charakteru, či podle subjektu, tj. pachatele, kterému se trest ukládá.

Podle právního významu lze tresty dělit na:

- 1) tresty, které lze ukládat pouze samostatně;
- 2) tresty, které lze ukládat pouze vedle jiného trestu, resp. jiných trestů;
- 3) tresty, které lze ukládat jak samostatně, tak i vedle jiných trestů.

Uvedené hledisko je významné, protože se podle něj uplatňuje zásada individualizace trestů.

Podle míry omezení osobní svobody pachatele lze tresty zařadit do dvou skupin:

- 1) tresty omezující osobní svobodu pachatele (mezi ně patří: zatčení, držení vojáků v disciplinárním ústavu, odnětí svobody a doživotní odnětí svobody).
- 2) tresty nespojené s odnětím svobody (všechny ostatní druhy trestů).

Podle majetkového charakteru trestů:

- 1) tresty, které jsou majetkového charakteru (pokuta, propadnutí majetku, služební omezení pro vojenské činitele, nápravné práce).
- 2) tresty nespojené s těmito omezeními (všechny ostatní druhy trestů).

Podle subjektu, kterému je určitý druh trestu ukládán:

- 1) obecné (pro všechny pachatele trestných činů)
- 2) speciální (ukládáné pouze určitým subjektům, například tresty ukládané vojenským činitelům, nebo trest zákazu činnosti).⁸⁵

Tresty ukládané *samostatně* jsou výslovně uvedeny ve zvláštní části trestního zákona Ukrajiny za spáchání konkrétního trestného činu. Samostatně lze uložit jen tyto druhy trestů: obecně prospěšné práce, nápravné práce, služební omezení pro vojenské činitele, zatčení, odnětí svobody, držení vojáků v disciplinárním ústavu, odnětí svobody na určitou dobu, odnětí svobody na doživotí (§ 52 odst. 1 TZU).

V konkrétním případě lze uložit i *více trestů vedle sebe*. Jen jako vedlejší trest lze uložit trest ztráty vojenské, speciální hodnosti, postavení, důstojenství, kvalifikačního řádu a trest propadnutí majetku (§ 52 odst. 2 TZU).

Pokutu a ztrátu práva zastávat určitou funkci nebo zákaz činnosti lze uložit jak samostatně, tak i vedle jiných trestů.

2.2. Jednotlivé druhy trestů

2.2.1. Pokuta

⁸⁵ Uvedená klasifikace je podle díla Melnýka, M., Klymenka, V. Trestní právo Ukrajiny, Obecná část, Jurydyčna dumka, Kyjev 2004, s. 208

Pokuta je jedním z druhů trestů, který je majetkového charakteru a je tzv. kombinovaným trestem, protože ho lze uložit samostatně nebo vedle jiných trestů. Jedná se o nejlehčí druh trestu.

Pokuta je upravena v ustanovení § 53 TZU a rozumí se jí peněžitý trest, který soud může uložit v mezích uvedených ve zvláštní části trestního zákona.

Hlavními znaky tohoto trestu je to, že:

- 1) tento trest má peněžitou povahu;
- 2) ukládá ho jen soud, a
- 3) lze ho uložit, pokud to zákon ve zvláštní části dovoluje.

Výši pokuty určuje soud s přihlédnutím ke stupni společenské nebezpečnosti trestného činu a k majetkovým poměrům pachatele. Výši pokuty stanoví trestní zákon v mezích od 30 násobku do 1000 násobku nezdanitelného minima příjmů občana. Soud při ukládání tohoto trestu vždy přihlíží k aktuální výši nezdanitelných příjmů občana (ke dni 1. srpna 2007 nezdanitelná minimální částka příjmu občan činila 17 UAH). Podle tohoto ustanovení činí maximální výše pokuty, kterou lze uložit pachatelům trestných činů na Ukrajině, 17 000 UAH, tj. cca 71 115 Kč, pokud zákon ve zvláštní části TZU nestanoví vyšší částku (například podle § 220 TZU lze uložit pokutu ve výši od 2 000 do 3 000 nezdanitelných příjmů občana). Z toho je patrné, že ve srovnání s peněžitým trestem ukládaným v ČR je tento trest velmi nízký. Vyměření trestu mimo toto zákonné rozpětí je možné, jen pokud to dovoluje sankce uvedená ve zvláštní části trestního zákona (například § 204 odst. 1 a 2, § 209 odst. 1, § 212 odst. 2 a § 220 TZU). Soud vždy musí přihlížet k majetkovému stavu pachatele. Zákon neobsahuje zákonnou definici, co se tímto stavem rozumí. Při uložení pokuty lze přihlížet k výši výdělků, důchodu nebo stipendia pachatele, příjmu z podílových listů a cenných papírů, příjmu z nemovitého majetku pachatele. Při tom se musí dbát i povinností pachatele, tj. vyživovací povinnosti k dětem atd. Vydobytá částka pokuty připadá státu.

Soud při uložení tohoto druhu trestu navrhuje odsouzenému, aby dobrovolně přistoupil k zaplacení uložené pokuty, a zároveň mu stanoví lhůtu, ve které tak musí učinit. Tato

lhůta se stanoví na jeden měsíc. V případě nevykonání trestu v uvedené lhůtě lze jeho výkon vynutit na základě vykonávacího rozhodnutí, a to z majetku odsouzeného nebo z jeho spoluvlastnického podílu, s výjimkou majetku, který nemůže být předmětem propadnutí majetku podle rozhodnutí soudu.

Při ukládání pokuty stanoví soud náhradní trest nápravných prací nebo obecně prospěšných prací. Náhradní trest nápravných prací lze uložit ve výši 1 měsíc za 4-násobek nezdanitelného minima příjmů občana, a trest obecně prospěšných prací ve výši 10 hodin obecně prospěšných prací za 1 nezdanitelný příjem občana. Náhradní trest se stanoví pro případ, že by trest pokuty nebyl vykonán, protože k jeho vykonání nepostačuje majetek odsouzeného anebo jiné příjmy. Jiné náhradní druhy trestů (například trest odnětí svobody), podle nelze ustanovení § 53 odst. 4 uložit.

Trest pokuty je nutné odlišovat od sankcí upravených ve správním zákoníku, protože pokutu jako druh trestu lze uložit jen za spáchaný trestný čin a následkem tohoto trestu je odsouzení pachatele, tzn. že se na pachatele hledí jako na odsouzeného.

Na pachatele odsouzeného k trestu pokuty se hledí, jako by nebyl odsouzený, pokud ve lhůtě jednoho roku nespáchá nový trestný čin (§ 89 odst. 5 TZU).

Osoba, která nevykonává uložený trest, může být stíhán podle ustanovení § 389 odst. 1 TZU.

Výkon trestu pokuty upravuje §§ 26-28 Zákoníku Ukrajiny o výkonu trestu.

2.2.2. Ztráta vojenské, speciální hodnosti, postavení, důstojenství, kvalifikačního řádu

Ztráta vojenské, speciální hodnosti, postavení, důstojenství, kvalifikačního řádu je trestem, který se vyznačuje morálním působením na pachatele, ale také odnětím určité pro něj důležité hodnosti a vyznamenání. Jedná se o trest, ke kterému lze odsoudit jen pachatele, který určitou hodnost má, tzn. že se jedná o speciální subjekt trestného činu. Tento trest má povahu pouze trestu vedlejšího, protože je lze uložit jen vedle jiného

trestu. Uložení tohoto trestu závisí na úvaze soudu, jelikož sankce normy ve zvláštní části trestního zákona neobsahuje podmínky pro uložení tohoto trestu.

Tento trest je upraven § 54 TZU, podle kterého soud může uložit trest ztráty vojenské, speciální hodnosti, důstojství, kvalifikačního řádu, jen pokud byl spáchán zvlášť závažný nebo závažný trestný čin.

Ustanovení § 12 odst. 4 a 5 obsahuje definice pojmů zvlášť závažný trestný čin a závažný trestný čin.

Zvlášť závažným trestným činem se rozumí trestný čin, za který lze uložit trest odnětí svobody v trvání více než 10 let anebo trest odnětí svobody na doživotí.

Závažným trestným činem je trestný čin, za který zákon dovoluje uložit trest odnětí svobody v trvání méně než 10 let.

Tento trest neobsahuje možnost uložit ztrátu čestných titulů a vyznamenání ani ztrátu vědecké hodnosti.⁸⁶

Zároveň zákon nestanoví, jestli je tato ztráta trvalá nebo dočasná a jestli dané hodnosti lze znovu nabýt.

Uvedený druh trestu nelze uložit mladistvým pachatelům (§ 98 TZU).

Výkon trestu upravuje § 29 Zákoníku Ukrajiny o výkonu trestu.

2.2.3. Ztráta práva zastávat určitou funkci a zákaz činnosti

Ztráta práva zastávat určitou funkci a zákaz činnosti je druhem trestu, jehož účelem je nedopustit v budoucnu spáchání dalšího trestného činu spojeného s určitou funkcí nebo činností. Tento trest lze uložit samostatně nebo vedle jiných trestů, to znamená, že má tzv. kombinovanou povahu. Právní úprava trestu ztráty práva zastávat určitou funkci a zákaz činnosti je obsažena v ustanovení § 55 TZU. Výkon trestu upravuje Zákoník Ukrajiny o výkonu trestu v ustanovení §§ 31 až 35.

⁸⁶ Melnyk, M., Chavronjuk, M. Vědecko-praktický komentář k trestnímu zákonu Ukrajiny, 3. vydání, Kyjev Antika 2005, s. 165

Účelem trestu je zabránit pachateli v dalším páchání trestných činů, k nimž by mu tato činnost nebo funkce mohla vytvořit podmínky. S tím je spojený výchovný účel trestu nejen na pachatele, ale i na jiné osoby. Současně se tím chrání určitá funkce nebo činnost. Určitá funkce a činnost vždy musí být v bezprostřední souvislosti se spáchaným trestným činem.

Trest ztráty práva zastávat určitou funkci a zákaz činnosti lze uložit v případě, že:

- 1) pachatel v době spáchání trestného činu zastával určitou funkci nebo vykonával určitou činnost;
- 2) trestný čin byl spáchán v souvislosti s určitou funkcí nebo činností;
- 3) charakter trestného činu anebo osoba pachatele svědčí o tom, že odsouzený nemůže zastávat funkci a vykonávat činnost v budoucnu.⁸⁷

S tímto trestem souvisí i jiná omezení, například přechod na jiné pracovní místo, snížení mzdy, ztráta určité kvalifikace atd.

Jako samostatný trest ho může soud uložit pouze u těch trestných činů, u kterých trestní zákon v příslušném ustanovení zvláštní části uložení tohoto trestu dovoluje.

Samostatně lze trest ztráty práva zastávat určitou funkci a zákaz činnosti uložit na dobu od 2 do 5 let, jako vedlejší trest na dobu od 1 do 3 let. Výkon trestu začíná právní mocí rozsudku.

Vedle jiného trestu může soud uložit pachateli tento trest, pokud to vzhledem k jeho osobě a v souvislosti se zastáváním určité funkce nebo výkonem činnosti je možné. Například soud může uložit trest zákazu práva zastávat určitou funkci nebo zákaz činnosti vedle trestu odnětí svobody, odnětí svobody na určitou dobu, držení vojáků v disciplinárním ústavu a trestu zatčení. Doba výkonu vedlejšího trestu přitom začíná běžet od momentu vykonávání hlavního trestu.

⁸⁷ Bažanov, M., Borysov, V., Baulin, J. Trestní právo Ukrajiny, Obecná část, 2. vydání, Jurinkom Inter Kyjev 2005, s. 115

Jak již bylo výše uvedeno, uložení tohoto trestu musí být spojeno se zastáváním určité funkce nebo s výkonem určité činnosti. V odsuzujícím rozhodnutí musí soud vždy přesně uvést, zastávání které funkce nebo výkon které činnosti se zakazuje.

Od výkonu tohoto trestu uloženého jako trest vedlejší lze upustit v případě, že trest zákazu práva zastávat určitou funkci nebo zákaz činnosti byl změněn a byl uložen nový, méně přísný trest než tento.

Mladistvým lze uložit tento druh trestu jen jako trest vedlejší.

Osoby, které nenastoupily k výkonu tohoto trestu, mohou být stíhány podle ustavení § 389 odst. 1 TZU.

2.2.4. *Obecně prospěšné práce*

Obecně prospěšné práce jsou trestem, který není spojen s odnětí svobody. Jinými slovy, tento trest je alternativou k trestu odnětí svobody. Lze říci, že se jedná o dosti „mladý“ druh trestu, který byl poprvé zaveden ve Velké Británii v roce 1975. Ukrajina, jako i mnoho jiných evropských států, ve kterých se trest obecně prospěšných prací praktikuje, zavedla do právního řádu tento trest s účelem nápravy pachatele. Tento trest není spojen s odnětím svobody, a proto se jím nezasahuje velkou měrou do osobní svobody pachatele. Jedná se dále o trest, který má příznivý vliv na pachatele ve smyslu jeho lepší následné resocializace.⁸⁸

Ukrajina k tomuto trestu přistoupila až v roce 2001, kdy do právního řádu zavedla takové nové druhy trestu jako trest služebních omezení pro vojenské činitele, trest zatčení, trest omezení svobody a právě i trest obecně prospěšných prací. Tento trest není tak přísný jako trest nápravných prací nebo omezení svobody, ale je přísnější než trest ztráty práva zastávat určitou funkci nebo zákaz činnosti a trest pokuty.

⁸⁸ Pavlenko V. Obecně prospěšné práce v systému trestů: obecná charakteristika a možnosti pro zlepšení, Monografie, Kyjev 2005, s. 32

Trest obecně prospěšných prací je upraven v trestním zákoně Ukrajiny v jeho ustanovení § 56. Spočívá ve výkonu určité soudem stanovené povinnosti, kterou odsouzený musí vykonat osobně, bezplatně a ve svém volném čase. Práce, ke kterým je pachatel odsouzený, se ukládají soudem podle bydliště odsouzeného, tzn. že konkrétní druh práce mu ukládá orgán místní samosprávy. Újma u tohoto trestu spořívá v tom, že se citelně zasahuje do volného času pachatele, a dále v tom, že pachatel po vykonání určitých povinností nemá nárok na odměnu.

Práce, které lze uložit, musí být prospěšné pro společnost, jako například úklid veřejných budov nebo veřejných komunikací, oprava obecních domů nebo dohled nad nemocnými a jiné práce, ke kterým není potřeba zvláštní kvalifikace.

Uložené práce musí odsouzený vykonat ve volném čase, maximálně 4 hodiny denně, avšak osoba, která pracuje přes den, nemůže vykonávat obecně prospěšné práce v noci. Toto ustanovení se netýká osob, které jsou dočasně nezaměstnané.

Tento druh trestu lze uložit i mladistvému, avšak ne na více než 2 hodiny denně, minimálně však 25 hodin měsíčně.⁸⁹ Trest obecně prospěšných prací nelze uložit osobám zdravotně postiženým I. a II. kategorie, těhotným ženám, osobám, které jsou v důchodovém věku (tj. 60 let pro muže, a 55 let pro ženy)⁹⁰, a také vojákům ve výkonu dočasné vojenské služby.

Tento trest má povahu hlavního trestu. Lze jej uložit také v případě, že odsouzený nevykonal trest pokuty. Není vyloučeno uložení tohoto trestu ani v případě, že odsouzený byl propuštěn na svobodu na základě milosti.

Trest obecně prospěšných prací soud vyměří v rozpětí od 60 do 240 hodin, maximálně 4 hodiny denně.

Soud může uložit pachateli na dobu tohoto trestu i přiměřená omezení nebo povinnosti. Tak například odsouzený k výkonu trestu obecně prospěšných prací nemůže po dobu výkonu trestu vycestovat z Ukrajiny. Uložena může být povinnost informovat inspekci výkonu trestu o počtu odpracovaných hodin anebo jiné povinnosti či omezení.

⁸⁹ Ustanovení § 38 odst. 2 zákoníku Ukrajiny o výkonu trestu

⁹⁰ Zákon č. 322-VIII od 10. prosince 1971, Pracovní zákoník Ukrajiny

Výkon trestu obecně prospěšných prací je upraven v §§ 36-40 zákoníku Ukrajiny o výkonu trestů. Kontrola nad výkonem trestu je svěřena inspekci výkonu trestu⁹¹, která postupuje v součinnosti s obecním úřadem nebo jinou institucí, u níž jsou obecně prospěšné práce vykonávány.

Pro případ, že by trest obecně prospěšných prací nebyl vykonán vůbec, řádně nebo včas, počítá zákon s možností potrestání pachatele za spáchání trestného činu podle § 389 TZU (nevykonání trestu nespojeného s trestem odnětí svobody). Za spáchání tohoto trestu může soud uložit trest nápravných prací až na dvě léta nebo trest odnětí svobody na stejnou dobu. Předtím však musí být odsouzený předem písemně upozorněn státní inspekci výkonu trestu, která provádí dohled nad výkonem tohoto trestu.

Na pachatele se hledí, jako by nebyl odsouzen, pokud ten ve lhůtě jednoho roku od momentu výkonu trestu obecně prospěšných prací nespáchá nový trestný čin.⁹²

2.2.5. Nápravné práce

Trest nápravných prací je trestem, který byl upraven již v trestním zákoně z roku 1960, tj. nejedná se o nový druh trestu. Účelem tohoto trestu je zákaz změny pracovního místa u odsouzeného a nemožnost jeho povýšení. Dále je trest nápravných prací spojen s povinností odsouzeného odvádět určité částky ze svého výdělku. Jedná se o jeden z hlavních druhů trestů, tj. o trest, který lze uložit i jako trest samostatný.

Odsouzený vykonává trest nápravných prací jen v místě svého zaměstnání, což má vést k napravení jeho života a k prevenci proti páčání další trestné činnosti. Místem zaměstnání je jakékoliv místo (bez ohledu na skutečnost, zda je ve státním či soukromém vlastnictví), kde se řádně vykonává určitý druh práce, za kterou se platí mzda.

⁹¹ Inspekce výkonu trestu je organ, který provádí dohled nad výkonem trestu ztráty práva zastávat určitou funkci nebo zákazu činnosti, nad výkonem trestu obecně prospěšných prací a výkonem trestu nápravných prací (§ 13 odst. 1 zákoníku Ukrajiny o výkonu trestu).

⁹² Ustanovení § 89 odst. 5 TZU

Spolu s uložením tohoto druhu trestu se pachatelé dále ukládají určité přiměřené povinnosti a omezení, kterými jsou například zákaz ukončení pracovního poměru nebo zákaz vycestování z území Ukrajiny.

Kontrola nad výkonem trestu je svěřena zaměstnanci inspekce výkonu trestu.

Z ustanovení § 57 vyplývá, že trest nápravných prací nelze uložit pachatelé, který není v pracovním poměru, resp. pachatelé, který je bez zaměstnání.

Trest nápravných prací soud vyměří v rozpětí od 6 měsíců do 2 let. Soud zároveň uloží odsouzenému povinnost měsíčně odvádět ze mzdy peněžitou částku ve výši 10 až 20 %. Vydobytá částka trestu nápravných prací připadá státu. Inspekce výkonu trestu provádí dohled nad výkonem trestu nápravných prací a zároveň kontroluje včasnost odvádění peněžité částky ze mzdy.

V odstavci 2 § 57 TZU se uvádí okruh osob, kterým trest nápravných prací nelze uložit. Jsou jimi těhotné ženy nebo ženy na mateřské dovolené, nezletilé osoby ve věku 16 let, které nejsou způsobilé k výkonu práce, osoby, které jsou v důchodovém věku, soudci, notáři, státní zástupci, státní zaměstnanci, nebo zaměstnanci územní samosprávy.

Zákon připouští upuštění od výkonu trestu nápravných prací v případě, že osoby, kterým byl tento druh trestu uložen, nejsou schopné výdělečné činnosti. V tomto případě může soud uložit místo trestu nápravných prací trest zaplacení pokuty. Zároveň musí stanovit výši peněžité pokuty, která činí 3-násobek nezdánitelného minima příjmů občana za 1 měsíc nápravných prací.

Výkon trestu nápravných prací upravuje Zákoník o výkonu trestu v ustanoveních §§ 41 - 46.

Podle ustanovení § 81 odst. 1 TZU může být odsouzený podmíněně propuštěn z výkonu trestu nápravných prací, jen pokud vykonal nejméně polovinu uloženého trestu a svým chováním dokázal, že může vést řádný život a vyhověl uloženým podmínkám.

2.2.6. Služební omezení pro vojenské činitele

Trest služebních omezení pro vojenské činitele je novým druhem trestu, který byl do TZU začleněn novelou v roce 2001. Tento trest se silně podobá trestu nápravných prací, protože i tento trest se vyznačuje jak omezujícím charakterem, tak i majetkovým charakterem. Kromě toho působí na pachatele i v morální rovině, jelikož je do budoucna omezen v možnosti obdržet různá vojenská ocenění a hodnosti.

Trest služebních omezení pro vojenské činitele lze uložit jen:

- 1) v případě, že to zákon ve zvláštní části trestního zákona dovoluje;
- 2) pokud soud na základě zjištění okolností spáchaného trestného činu a osoby pachatele rozhodne, že uložení trestu odnětí svobody na dobu 2 let nebo trestu omezení svobody není třeba. Při tom uloží pachateli trest služebních omezení pro vojenské činitele ve stejné výši, tj. na 2 roky.

Tento trest lze dále charakterizovat tím, že ho lze uložit jen určité kategorii osob, tj. jen vojenským činitelům, s výjimkou vojáků na vojně, protože jejich vojenská činnost má jen dočasný charakter.⁹³

Soud může uložit trest služebních omezení pro vojenské činitele jen vojenským činitelům, a to na dobu od 6 měsíců do 2 let. Po dobu výkonu trestu se zároveň uloží odečtení peněžité částky ve výši 10 - 20 % příjmů vojenského činitele, která připadá státu (§ 58 odst. 2 TZU). Z ustanovení § 58 odst. 2 lze dovodit, že tato peněžité částka se odečítá z příjmů odsouzeného vojenského činitele jen jednou za celou dobu výkonu trestu.

Odsouzeného lze podmíněně propustit z výkonu trestu služebních omezení pro vojenské činitele, jen pokud vykonal nejméně polovinu uloženého trestu a svým chováním dokázal, že může vést řádný život a vyhověl uloženým podmínkám (§ 81 odst. 1 TZU).

Výkon trestu upravuje § 47 zákoníku Ukrajiny o výkonu trestu.

⁹³ Viz zákon Ukrajiny č. 2232-XII o obecné vojenské povinnosti a o vojenské službě od 25. března 1992

Na pachatele se hledí, jako by nebyl odsouzen jakmile byl trest služebních omezení pro vojenské činitele vykonán.⁹⁴

2.2.7. Propadnutí majetku

Trest propadnutí majetku je trestem, který lze uložit jen vedle jiného, resp. jiných trestů, a jen za podmínky, že:

- 1) uložení tohoto trestu dovoluje zákon ve zvláštní části trestního zákona;
- 2) a jen v případě, že pachatel spáchal závažný nebo zvlášť závažný trestný čin (viz trest ztráty vojenské, speciální hodnosti, postavení, důstojenství, kvalifikačního řádu).

Statistika svědčí o tom, že v posledních letech od ukládání tohoto trestu se upustilo. V roce 2000 byl tento trest uložen 51,4 tis. odsouzeným, kdežto v roce 2005 jich bylo už jen 5,3 tis.⁹⁵

Podstatou trestu je povinné propadnutí majetku, který náleží pachateli trestného činu. Propadnutí majetku postihuje majetek celý, nebo tu jeho část, kterou určí soud. Seznam majetku, který může být předmětem trestu propadnutí majetku, je uveden v zákoně. Uvedený seznam je přílohou k TZU, z tohoto důvodu propadnutí majetku není absolutním trestem, tj. nelze postihnout jakýkoli majetek odsouzeného, ale pouze ten, který je uvedený v příloze. Při ukládání tohoto trestu soud vždy musí pečlivě zvážit okolnosti případu a také osobu a poměry pachatele. Propadnutí majetku se nevztahuje na věci, kterých je nezbytně potřeba k uspokojení životních potřeb odsouzeného a osob, o jejichž výživu a výchovu je odsouzený povinen pečovat. Vlastníkem propadlého majetku se stává stát.

Jak již bylo řečeno propadnutí postihuje celý majetek nebo jeho část, proto odsouzený, který tají svůj majetek, může být odsouzen za trestný čin zatajování majetku podle § 388 TZU.

⁹⁴ Ustanovení § 89 odst. 4 TZU

⁹⁵ Statistické údaje státního departamentu Ukrajiny pro otázky výkonu trestu, rok 2005

Od trestu propadnutí majetku je nutné odlišovat propadnutí věci, která není druhem trestu. Propadnutí věci je upraveno trestně-procesní legislativou Ukrajiny, jejímž účelem je zneškodnit věc, která by mohla sloužit k páčání dalších trestných činů, anebo odejmout prospěch ze spáchaného TČ. Vlastníkem propadlé věci se stává stát.

Tento druh trestu nelze uložit mladistvým (§ 98 TZU). Výkon trestu upravuje § 48 a § 49 zákoníku o výkonu trestu.

2.2.8. Zatčení

Zatčení je novým druhem trestu, který je upraven v § 60 TZU. Byl zaveden do právního řádu až v roce 2001 přijetím nového trestního zákona. Je to jeden z druhů trestu, který způsobuje, že odsouzený je držen izolovaně od společnosti ve lhůtě od 1 do 6 měsíců. Podle svého charakteru lze trest zatčení charakterizovat jako trest odnětí svobody kratšího trvání, protože odsouzený je stejně jako u odnětí svobody izolován od společnosti. Tímto trestem se výrazně zasahuje do osobní svobody pachatele, což s sebou nese nepřilíš příznivé důsledky v jeho následném chování po propuštění na svobodu. Spolu s izolací pachatele se mu ukládají i další povinnosti a omezení, které jsou výchovného charakteru.

Trest zatčení lze uložit jen v případě, že zákon ve zvláštní části trestního zákona uložení tohoto trestu dovoluje, a také v případě, že se pachatel propouští z výkonu trestu a zároveň se mu ukládá nový trest zatčení, který je pro něj lehčí a příznivější (§ 69 TZU), anebo v případě propuštění z výkonu trestu na základě aktu prezidenta republiky o udělení milosti (§ 85 TZU).

Zákon vůbec neobsahuje okruh osob, kterým tento trest nemůže být uložen, tj. lze jej uložit i osobám v důchodovém věku nebo osobám zdravotně postiženým I. a II. kategorie. Výjimkou jsou těhotné ženy nebo ženy, které pečují o dítě ve věku do 7 let, a také osoby ve věku do 16 let (§ 60 odst. 3 TZU). Pro vojenské činitele zákon obsahuje ustanovení, že výkon trestu se vykonává ve strážnicích (speciálních vojenských zařízeních (§ 60 odst. 2)).

Soud při ukládání tohoto trestu musí vždy přihlížet k osobě pachatele a k nebezpečnosti činu pro společnost a jen na základě přesně zjištěných faktů může uložit konkrétní výměru trestu v rozpětí od 1 do 6 měsíců.

Výkon trestu zatčení se vykonává ve speciálních zařízeních – zatýkacích domech. Osoby, které vykonávají trest zatčení, nelze podmíněně propustit z výkonu trestu (§ 81 TZU) ani podmíněně propustit s dohledem (§ 75 TZU).

Výkon trestu upravuje zákoník o výkonu trestu v §§ 50-55. Na odsouzeného se hledí, jako by nebyl odsouzen, pokud ve lhůtě 1 roku od ukončení výkonu trestu zatčení nespáchá nový trestný čin.⁹⁶

2.2.9. Omezení svobody

Trest omezení svobody je novým druhem trestu, který byl zakotven v právním řádu přijetím nového trestního zákona v roce 2001. U tohoto trestu lze pozorovat výchovný účel, protože odsouzený je nejen omezen ve své osobní svobodě, ale je mu zároveň uložena povinnost pracovat. Jak je patrné z samotného názvu tohoto trestu, pachateli se při odsouzení omezuje jeho osobní svoboda, avšak tento zásah do osobní svobody není tak citelný jako u trestu odnětí svobody na určitou dobu. Zároveň se odsouzený neizoluje od společnosti, protože výkon trestu omezení svobody se vykonává ve speciálních zařízeních otevřeného typu s dohledem.

Tento trest lze uložit, pokud to zákon ve zvláštní části trestního zákona dovoluje. Okruh pachatelů, kterým lze uložit trest omezení svobody, je omezen. Podle § 61 odst. 3 TZU trest omezení svobody nelze uložit mladistvým, těhotným ženám a ženám, které pečují o dítě ve věku do 14 let, osobám, které jsou v důchodovém věku, osobám zdravotně postiženým I. a II. kategorie a vojákům na vojně. Uvedený výčet osob je taxativní, a nelze ho rozšiřovat.

Soud může uložit trest omezení svobody na dobu od 1 roku do 5 let. Pachatele odsouzeného k výkonu trestu omezení svobody lze podmíněně propustit na zkušební

⁹⁶ Ustanovení § 89 odst. 5 TZU

dobu. Soud přitom přihlíží k osobě pachatele a k závažnosti trestného činu a stanoví zkušební dobu od 1 roku do 3 let.

Výkon trestu omezení svobody upravuje §§ 56 -70 zákoníku o výkonu trestu.

Odsouzený k výkonu trestu odnětí svobody může být stíhán podle § 390 TZU (nevykonání trestu odnětí svobody a trestu omezení svobody), pokud nenastoupí k výkonu uloženého trestu.

Na odsouzeného se hledí, jako by nebyl odsouzen, pokud ve lhůtě 2 let od ukončení výkonu trestu nespáchá nový trestný čin.

2.2.10. Držení vojáků v disciplinárním ústavu

Držení vojáků v disciplinárním ústavu je trestem, který postihuje pouze pachatele, který je vojákem v základní službě. Soud uloží tento trest na dobu od 6 měsíců do 2 let v případech uvedených ve zvláštní části trestního zákona. Předpokladem uložení tohoto trestu není jen, že to zákon ve zvláštní části trestního zákona dovoluje. Soud jej může uložit také v případě, že s přihlédnutím k osobě pachatele a k závažnosti spáchaného trestného činu bude považovat za vhodné místo trestu odnětí svobody na 2 roky uložit trest držení vojáků v disciplinárním ústavu na stejnou dobu, tj. na 2 roky. Avšak trest držení vojáků v disciplinárním ústavu nelze uložit pachateli místo trestu odnětí svobody pokud daná osoba již dříve spáchala trestný čin a byla odsouzena k trestu odnětí svobody.

Disciplinárním ústavem je vojenské zařízení na vojenském území, proto lze za nevykonání tohoto trestu pachatele stíhat podle § 407 (svémocné odloučení) nebo § 408 (zběhnutí) TZU.

Tento trest je trestem, který lze uložit samostatně osobě, která je ve vojenské službě, tzn. že okruh osob je omezen pouze na vojenské osoby.

Na pachatele, kterému byl uložen trest držení vojáků v disciplinárním ústavu, se hledí, jako by nebyl odsouzen, jakmile byl trest vykonán (§ 89 odst. 4 TZU).

2.2.11. Odnětí svobody na určitou dobu

Trest odnětí svobody na určitou dobu je trestem, který nejvíce zasahuje do osobní svobody pachatele. Je nejpřísnějším trestem nepočítaje trest odnětí svobody na doživotí. O trestu odnětí svobody lze mluvit jako o trestu univerzálním. Jedná se o trest, který se na území Ukrajiny ukládá nejčastěji. Podle mého názoru je to pozůstatek z komunistické doby, kdy odnětí svobody bylo považováno za nejlepší výchovný druh trestu a neúčinnější prostředek potlačování společensky nežádoucích jevů. Pachatelé, kteří strávili ve vězení určitou dobu, jsou po výkonu trestu silně narušeni. Pozůstatkem dosavadního vězeňského systému je i to, že převládají zastaralé typy věznic, nedostatek vězeňského personálu, nevyhovující pracovní, kulturní, sportovní a vzdělávací podmínky a dost často i přeplněnost věznic. Pro zamezení nepříznivých vlivů vězení na odsouzené se Ukrajina, inspirovala zkušenostmi západoevropských států, a proto se snaží vytvářet nové programy, které budou přispívat k resocializaci pachatele. Základní myšlenkou reformování vězeňského systému je zachování důstojnosti vězně. I když se jedná o člověka, který spáchal nějaký trestný čin a způsobil tím újmu společnosti, stále se jedná o živého člověka, jehož základní práva a povinnosti musí být dodržována nejen na svobodě, ale i ve věznicích.

Účelem trestu odnětí svobody je izolace pachatele od společnosti a jeho držení ve speciálních zařízeních po určitou dobu. Soud může uložit trest odnětí svobody na určitou dobu, jen pokud zákon ve zvláštní části uložení tohoto trestu dovoluje a také v případě, že vzhledem k okolnostem případu a poměrům pachatele má soud za to, že uložení trestu odnětí svobody na doživotí by bylo pro pachatele nepřiměřeně přísné. Při uložení tohoto trestu se omezuje osobní svoboda pachatele, jeho právo na vzdělání, na výběr povolání a na výběr místa bydliště. Zároveň se pachatel odsuzuje k výkonu trestu ve speciálních zařízeních (nápravní kolonie) kde je jeho život přizpůsoben zvláštnímu režimu, který má výchovný charakter.

Trvání trestu odnětí svobody je stanoveno v trestním zákoně Ukrajiny v rozmezí od 1 roku do 15 let.⁹⁷ Soud ukládá trest odnětí svobody na určitou dobu ve výměře, která bude postačovat k dosažení účelu trestu.

Na Ukrajině lze *podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody*, který nepřevyšuje 5 let. Kromě toho se pachateli stanoví zkušební doba na 1 rok až 3 roky spolu s výkonem určitých povinností a omezení (§ 75 odst. 1 TZU).

Podle platné právní úpravy je možné podmíněně upustit od výkonu zbytku trestu odnětí svobody a uložit nový trest, ne tak přísný jako trest odnětí svobody (§ 81 ve spojení s § 82 TZU).

Výkon trestu odnětí svobody na určitou dobu je upraven v zákoníku Ukrajiny o výkonu trestu, v ustanoveních §§ 86-149. Když pojednáváme o vězeňském systému a výkonu trestu odnětí svobody, lze se zmínit také o zařízeních, ve kterých se trest odnětí svobody vykonává. Podle ustanovení § 86 zákoníku o výkonu trestu, se trest odnětí svobody vykonává v nápravných koloniích (zařízeních), které lze členit podle ostrahy na kolonie se zvýšenou ostrahou, střední ostrahou a minimální ostrahou. Konkrétní typ kolonie určuje státní departament Ukrajiny pro otázky výkonu trestu, konkrétně speciální komise.

Pachatelé odsouzení k výkonu trestu odnětí svobody na určitou dobu jsou zaměstnáváni určitou prací v nápravných koloniích. Toto zaměstnání je prostředkem k zamezení škodlivých vlivů trestu a k resocializaci odsouzených. Významnou složkou práce ve vězení je vzdělávání vězňů. Odsouzení mají právo objednat si na svůj účet určité knihy nebo časopisy, avšak existuje omezení, že jeden vězeň nemůže mít u sebe více než 10 knih nebo časopisů. Pokud jich má u sebe více než 10, tak se zavazuje tuto literaturu předat do knihovny, nebo odeslat příbuzným (§ 109 odst. 3, 4 zákoníku o výkonu trestu, dále jen ZVT). Ustanovení § 107 ZVT upravuje práva a povinnosti odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody, mezi kterými je například právo na informaci o délce a způsobu výkonu trestu, nebo povinnost dodržovat stanovený pořádek a kázeň, jakož i dbát pokynů a příkazů vězeňského personálu. Uvedená práva a povinnosti mají být v souladu se základními právy a povinnostmi; nesmí být ponížena lidská důstojnost odsouzených, a dále je upraven i zákaz diskriminace.

⁹⁷ Ustanovení § 63 odst. 2 TZU

Zvláštní význam v systému vězenství má problematika zacházení s propuštěnými z výkonu trestu odnětí svobody (postpenitenciární zacházení). Tuto problematiku se snaží vystihnout zákon o sociální adaptaci osob, které byly odsouzeny k trestu omezení svobody nebo k trestu odnětí svobody na určitou dobu⁹⁸. Podle uvedeného zákona osobám, které byly ve výkonu trestu odnětí svobody, pomáhají se začlenit do společnosti různé orgány státní správy nebo zájmové sdružení, jakož i krizová centra. Zákon upravuje institut sociálního dohledu, který vykonávají právě výše vyjmenované orgány.

2.2.12. Odnětí svobody na doživotí

Jedná se o výjimečný trest, který je upraven v rámci obecné úpravy trestních sankcí obsažených v ustanovení § 51 TZU.

Z obsahového hlediska této diplomové práce je o trestu odnětí svobody na doživotí pojednáváno v samostatné kapitole (viz kapitola IV. Problematika výjimečného trestu odnětí svobody v ČR a na Ukrajině).

3. Srovnání systému trestů obou právních řádů

Na závěr této kapitoly lze provést srovnávací charakteristiku systému trestů obou právních řádů, tj. právního řádu ČR a právního řádu Ukrajiny. V uvedených systémech trestů nejsou patrné až tak velké rozdíly, avšak některé odlišnosti lze zmínit. Tresty jak v ČR, tak i na Ukrajině lze ukládat jen na základě zákona, tj. jen zákon může stanovit druh trestu a podmínky jeho ukládání.

Převážnou většinu druhů trestů v obou státech lze uložit jak samostatně, tak i vedle jiných trestů. Výjimkou v ČR jsou jen tresty ztráty čestných titulů a vyznamenání a ztráty vojenské hodností, které nelze uložit samostatně. Na Ukrajině jsou také výjimky z pravidla, že tresty lze uložit jak samostatně, tak i vedle jiných trestů. Těmito

⁹⁸ Zákon č. 1104-IV od 10. července 2003 v platném znění

výjimkami jsou trest propadnutí majetku a trest ztráty vojenské, speciální hodnosti, postavení, důstojenství, kvalifikačního řádu.

Již ze samotného zákonného výčtu trestů je patno, že na Ukrajině je počet druhů trestu vyšší než v ČR. Zákonné ustanovení § 27 trestního zákona ČR uvádí taxativní výčet 10 druhů trestů, kdežto na Ukrajině jich je 12 (§ 51 TZU). Kromě toho, TZ upravuje samostatně výjimečný trest, kterým je trest odnětí svobody nad 15 až do 25 let, a trest odnětí svobody na doživotí (§ 29 TZ). Na Ukrajině je výjimečný trest, kterým je jen trest odnětí svobody na doživotí upraven v rámci obecného výčtu druhů trestů. Není mu zvlášť udělen samostatný význam, ani se mu nepropůjčil výraz výjimečný trest. Z toho je patno, že až tak výjimečným tento trest není.

Další odlišností je to, že v trestním zákoně ČR jsou sankce upraveny od nejtěžší do nejlehčí, zatímco v trestním zákoně Ukrajiny je to naopak, od nejlehčí do nejtěžší.

Jednotlivé druhy trestů v ČR a na Ukrajině:

Česká republika § 27 TZ	Ukrajina § 51 TZ
1. Odnětí svobody	1. Pokuta
2. Obecně prospěšné práce	2. Ztráta vojenské, speciální hodnosti, postavení, důstojenství, kvalifikačního řádu
3. Ztráta čestných titulů a vyznamenání	3. Ztráta práva zastávat určitou funkci nebo zákaz činnosti
4. Ztráta vojenské hodnosti	4. Obecně prospěšné práce
5. Zákaz činnosti	5. Nápravné práce
6. Propadnutí majetku	6. Služební omezení pro vojenské činitele
7. Peněžitý trest	7. Propadnutí majetku
8. Propadnutí věci	8. Zatčení
9. Vyhoštění	9. Omezení osobní svobody
10. Zákaz pobytu	10. Držení vojáků v disciplinárním ústavu
+ výjimečný trest § 29 TZ	11. Odnětí svobody na určitou dobu
a) Trest odnětí svobody nad 15 až do 25 let	12. Odnětí svobody na doživotí
b) Trest odnětí svobody na doživotí	

Pro lepší srovnání jednotlivých druhů trestů jsem zvolila metodiku srovnání jednotlivých druhů trestů začínaje od nejlehčího až do nejtěžšího druhu trestu, postupuje podle právního řádu ČR.

1. *Trest pokuty* je nejlehčím druhem trestu na Ukrajině. V trestním zákoně ČR tento druh trestu není upraven, ale podle majetkového charakteru se mu nejvíce podobá *peněžitý trest*. Pokuta je v právním řádu ČR upravena v rámci správního práva a není druhem trestu. Výše pokuty je stanovena na 30-násobek až 1000-násobek nezdanitelného minima příjmů občana, což v přepočtu činí přibližně 71 115 Kč. Zákon však dovoluje uložit i vyšší pokutu uvedenou v jednotlivých ustanoveních zvláštní části, maximálně však od 2 000 do 3 000 nezdanitelného minima příjmů občana Ukrajiny. Trestní zákon ČR stanoví, že výše peněžitého trestu činí od 2000 do 5 000 000 Kč. Z toho je patrné, že tato sankce je přísnější než trest pokuty na Ukrajině. Náhradním trestem u peněžitého trestu je trest odnětí svobody; na Ukrajině lze místo trestu pokuty uložit trest nápravných prací nebo trest obecně prospěšných prací.

2. *Obecně prospěšné práce* jsou trestní sankcí upravenou jak v trestním zákoně ČR, tak i v trestním zákoně Ukrajiny. Ve své podstatě jsou úpravy obou právních řádů skoro totožné, výjimkami je pouze výměra trestu, která v ČR činí od 50 do 400 hodin zatímco na Ukrajině od 60 do 240 hodin, avšak ne více než 4 hodiny denně, a dále to, že v ČR soud přihlídně ke stanovisku pachatele s uložením tohoto trestu, i když není jím vázán. Na Ukrajině tohoto souhlasu vůbec není zapotřebí. Dále soud může uložit i přiměřená omezení a povinnosti, které směřují k tomu, aby vedl řádný život. Podobné ustanovení obsahuje i trestní zákon Ukrajiny. Kromě trestu obecně prospěšných prací může ukrajinský soud uložit také trest *nápravných prací*. Jedná se o trest, který není v právním řádu ČR upraven a jehož účelem je náprava pachatele. Trest nápravných prací lze uložit na dobu od 6 měsíců do 2 let. Výkon práce se vykonává v místě zaměstnání pachatele. Soud dále uloží odsouzenému povinnost zaplatit peněžitou částku ve výši od 10% do 20% mzdy odsouzeného. Zákon dále uvádí v ustanovení § 57 TZU okruh osob, kterým trest nápravných prací nelze uložit.

3. *Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody* jako jeden z druhů trestů je upraven jak v právním řádu ČR, tak i v právním řádu Ukrajiny. Podle § 58 odst. 1 TZ ČR je možné podmíněně odložit jen výkon trestu odnětí svobody nepřevyšujícího 2 léta. Při podmíněném odsouzení se stanoví zkušební doba na 1 rok až 5 let, zároveň se podmíněně odsouzený podřizuje určitým omezením a povinnostem. Na Ukrajině lze podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody, který nepřevyšuje 5 let. Kromě toho se pachateli stanoví zkušební doba na 1 rok až 3 roky spolu s výkonem určitých povinností a omezení.

4. *Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem* je trestem, který je upraven pouze v trestním zákoně ČR. Právní řád Ukrajiny tento druh trestu vůbec nezná. Lze však říct, že i na území ČR je tento trest dost „mladý“; byl zařazen do trestního zákona novelou v roce 1997. Délka podmíněně odloženého trestu odnětí svobody činí 3 roky. Zároveň se nad pachatelem vysloví dohled. Zkušební doba činí 1 rok až 5 let, stejně jako při podmíněném odsouzení.

5. *Tresty ztráty vojenské, speciální hodnosti, postavení, důstojenství, kvalifikačního řádu; služební omezení pro vojenské činitele; držení vojáků v disciplinárním ústavu* jsou sankcemi upravenými v trestním zákoně Ukrajiny jako tresty ukládané pouze vojenským osobám nebo osobám, které jsou nositeli různých vojenských hodností a vyznamenání. V ČR je podobným trestem *ztráta vojenské hodnosti a ztráta čestných titulů a vyznamenání*. Jedná se o tresty, které mají povahu trestu vedlejších, tj. lze je uložit výhradně vedle jiného trestu, a to vedle nepodmíněného trestu odnětí svobody v trvání nejméně 2 let, kterým je potrestán pachatel, který spáchal trestný čin ze zvlášť zavrženíhodné pohnutky. Trest ztráty vojenské, speciální hodnosti, postavení, důstojenství, kvalifikačního řádu podobně jako trest ztráty vojenské hodnosti může ukrajinský soud uložit v případě, že pachatel spáchal závažný nebo zvlášť závažný trestný čin. Trest služebních omezení pro vojenské činitele je trestem upraveným pouze v právním řádu Ukrajiny. Soud jej může uložit ve výměře od 6 měsíců do 2 let pouze vojenským činitelům. Podobný tomuto trestu je trest držení vojáků v disciplinárním ústavu, s tou výjimkou, že ho lze uložit pouze vojákům v činné službě, tj. vojákům na vojně, a to na dobu od 6 měsíců do 2 let. Na rozdíl od ČR nezná ukrajinský právní řád trest ztráty čestných titulů a vyznamenání.

6. *Zákaz činnosti* je trestem, jehož účelem je zabránit pachateli v páčání dalších trestných činů, k nimž by mu tato činnost mohla vytvořit podmínky. Podobný tomuto trestu je v právním řádu Ukrajiny trest *zákazu zastávat určitou funkci nebo zákaz činnosti*, jehož účel je totožný s účelem trestu zákazu činnosti podle § 49 TZ ČR. Podle odst.1 uvedeného paragrafu soud uloží trest zákazu činnosti na 1 rok až 10 let. Trest zákazu zastávat určitou funkci nebo zákaz činnosti lze uložit jak samostatně, a to na dobu od 2 do 5 let, nebo vedle jiného trestu na dobu od 1 roku do 3 let.

7. *Zákaz pobytu* je trestem, který ukrajinský právní řád vůbec nezná. Podle TZ ČR tento trest záleží v tom, že se odsouzený po určitou dobu (od 1 roku do 5 let) nesmí zdržovat na určitém místě nebo v určitém obvodu.

8. *Trest omezení osobní svobody* je trestem ukládaným na základě § 61 TZU. Trest omezení osobní svobody lze uložit pachateli na dobu od 1 do 5 let, s tím, že pachatele není nutno izolovat od společnosti. Naopak, v tomto případě pachatel vykonává trest ve speciálních zařízeních otevřeného typu s dohledem.

8. *Propadnutí majetku* je trestem, který upravuje jak trestní zákon ČR, tak i trestní zákon Ukrajiny. Podstatou trestu je postižení celého majetku odsouzeného nebo jeho části určené soudem. Vlastníkem majetku se stává stát. Na Ukrajině může soud uložit pachateli trest propadnutí majetku za spáchání závažného a zvláště závažného trestného činu, a jen v případě, pokud to zákon ve zvláštní části trestního zákona dovoluje. Podle trestního zákona ČR trest propadnutí majetku lze uložit vedle výjimečného trestu, vedle nepodmíněného trestu odnětí svobody ukládaného za spáchání závažného úmyslného TČ, kterým pachatel získal nebo se snažil získat majetkový prospěch, a dále za spáchání některých TČ uvedených ve zvláštní části TZ. Kromě trestu propadnutí majetku lze podle platného trestního zákona ČR uložit i trest *propadnutí věci*. Jedná se o trest, jehož účelem je zneškodnit věc, která by mohla sloužit k dalšímu páčání trestných činů, ztížit pro pachatele podmínky k další trestné činnosti a odejmout mu prospěch získaný ze spáchaného trestného činu. Trestní zákon Ukrajiny trest propadnutí věci vůbec nezná. Podobný institut je upraven v rámci procesně-právních úkonů, tj. nejedná se o druh trestu, ale pachateli lze uložit v rámci procesně-právních úkonů propadnutí věci, která

sloužila nebo mohla sloužit ke spáchání TČ, anebo která je výnosem z trestné činnosti pachatele. Z toho je patrné, že podstata je stejná jako u trestného činu propadnutí věci podle § 55 TZ ČR, avšak nejedná se o trestní sankci.

9. Ustanovení § 57 TZ ČR upravuje trest *vyhoštění*. Jedná se o trestní sankci, jejímž účelem je zabránit páchaní dalších trestných činů na území ČR osobami, které nejsou občany ČR. Jedná se o trest, který lze uložit pouze osobám, které nejsou občany ČR, tj. cizincům, uprchlíkům, azylantům na dobu od 1 roku do 10 let anebo na dobu neurčitou. Podobný trest ukrajinský právní řád vůbec nezná. V trestním zákoně Ukrajiny není upraven, ale je třeba zmínit fakt, že trest vyhoštění byl upraven v trestním zákoně URSS z roku 1960 a až do roku 1992 byl jedním z druhů trestů.

10. *Zatčení* je trestem, který je upraven pouze v § 60 trestního zákona Ukrajiny. Jedná se o trest, který lze uložit na dobu od 1 do 6 měsíců jehož účelem je držení pachatele v izolaci od společnosti, a tím mu zabránit v páchaní další trestné činnosti. Zákon zároveň uvádí okruh osob, kterým tento trest nelze uložit, například těhotným ženám nebo ženám, které pečují o dítě ve věku do 7 let, anebo mladistvému pachateli ve věku do 16 let. Uvedený druh trestu trestní zákon ČR neupravuje.

11. *Nepodmíněný trest odnětí svobody* je trestem upraveným v § 39 TZ ČR. Právní řád Ukrajiny pojmenoval tento trest jako trest *odnětí svobody na určitou dobu* (§ 63 TZU). Jedná se o tresty, jejichž podstata je stejná. Je to jeden z nejpřísnějších trestů a je stanoven v každé zákonné trestní sankci.

Trvání trestu odnětí svobody je v trestním zákoně ČR stanoveno jednak obecně, tj. pomocí obecné horní hranice, která činí 15 let, a jednak v jednotlivých trestních sazbách. Nad obecnou horní hranici 15 let lze uložit trest odnětí svobody pouze výjimečně (viz. problematika výjimečného trestu odnětí svobody, kapitola IV.)

Trestní zákon Ukrajiny v § 63 dovoluje uložit trest odnětí svobody ve výši od 1 roku do 15 let. Narozdíl od trestního zákona ČR je na Ukrajině u trestu odnětí svobody stanovena i dolní hranice, která nesmí být nižší než 1 rok. Nad horní hranici 15 let lze uložit trest odnětí svobody jen výjimečně, a to jen trest odnětí svobody na doživotí za spáchání zvláště závažných trestných činů.

Výkon trestu odnětí svobody je upraven v zákoně č.169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, v platném znění. Na Ukrajině výkon trestu odnětí svobody upravuje zákon č.1129-IV s účinností od 11. července 2003, Zákoník Ukrajiny o výkonu trestu, v platném znění.

Hlavním problémem jak na Ukrajině, tak i v ČR je reformování vězeňského systému. I když s přijetím nového trestního zákona Ukrajiny v roce 2001 (zákon č.2341-III. s účinností od 05. dubna 2001) byly do právního řádu zavedeny nové tresty nespojené s odnětím svobody (například trest obecně-prospěšných prací, omezení svobody), praxe soudu svědčí o tom, že uložení trestu odnětí svobody je stále populárním trestem. Evropská vězeňská pravidla přijatá Radou Evropy v roce 1987 mají vliv na reformování vězeňského systému na Ukrajině i v ČR. Cílem vězeňství by mělo být zachování důstojnosti vězně, jeho zdraví, vytvoření příznivých podmínek pro vedení řádného života po propuštění z vězení a zároveň zabránění odsouzenému v páchání další trestné činnosti.

IV. PROBLEMATIKA VÝJIMEČNÉHO TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY V ČR A NA UKRAJINĚ

1. Výjimečný trest odnětí svobody v ČR

V minulosti, v rámci trestně právní úpravy, byl považován trest smrti za trest výjimečný. Až novodobá úprava považuje za výjimečný trest odnětí svobody na doživotí. Trest odnětí svobody nad 15 až do 25 let je jako trest výjimečný spojen až s obdobím platného práva. Oba uvedené dlouhodobé tresty odnětí svobody existovaly i v předchozích poměrně často ukládané.

Pokud chceme mluvit o výjimečném trestu v dnešním pojetí, nelze nezmínit několik poznámek o trestu smrti, protože, jak jsem již výše uvedla, s výjimečným trestem odnětí svobody trest smrti bezprostředně souvisí.

Na území Českého státu se trest smrti ukládal a vykonával od nepaměti. Ve středověku to byl běžný způsob trestání, který byl ukládán za různé zločiny, a lišily se také i způsoby jeho provedení. Přibližně od 15. století přestával platit prvek odplaty, avšak od trestu smrti se neopustilo a dále se hojně využíval. Trest smrti byl zakotven nejen v trestním zákoníku Josefa II. z roku 1707, ale i v trestním zákoně Marie Terezie z roku 1768. Ke zrušení tohoto krutého trestu došlo přijetím Všeobecného zákoníku o zločinech a trestech z roku 1787, ale ne nadlouho, protože tento trest byl ihned po smrti Josefa II. obnoven. Tehdy ale již na omezený okruh deliktů a výkon tohoto trestu spočíval jen v oběšení.

Tradice trestu smrti pokračovala i po vzniku samostatné Československé republiky. Od roku 1918 do současnosti bylo na území Československa popraveno kolem dvou tisíc lidí. Většina z nich ihned po druhé světové válce anebo ještě v jejích průběhu. Pokud nepočítáme nacistické popravy, tak v Československu bylo vykonáno 1207 trestů smrti.⁹⁹

Na trest smrti pamatoval i současný trestní zákon z roku 1961, který až do roku 1990 trest smrti připouštěl skoro za stejných podmínek, za kterých lze dnes uložit doživotí, a právě výjimečný trest na doživotí trest smrti v roce 1990 nahradil.

V roce 1978 podepsalo jako součást Charty 77 třístá padesát lidí petici proti trestu smrti. Mezi těmito lidmi byly i známe osobnosti, např. Václav Havel, Jan Ruml, Marta Kubišová atd. Poslední známý případ popravení byl vykonán v roce 1989, kdy byl popraven pětinasobný vrah Vladimír Lulek.

Oficiálně byl trest smrti zrušen novelou trestního zákona č. 175/1990 Sb., s účinností od 1. července 1990. V roce 1991 zrušení trestu smrti dostal Listinou základních práv a svobod ústavního zakotvení.

To, že trest smrti byl zrušen na území dnešní České republiky, ještě neznamena, že se v něm nepokračuje v jiných státech. Jsou státy, které trest smrti znají jen za tzv. běžné trestné činy (např. vraždu), jsou to například Albánie, Chile, Izrael, Lotyšsko, Brazílie a jiné. Další skupinou jsou státy, které ve svých právních řádech trest smrti sice obsahují, ale u kterých tento trest nebyl vykonán po dobu více než deset let, nebo se některé mezinárodně zavázaly, že trest smrti nadále vykonávat nebudou, například Rusko,

⁹⁹ Liška, O. a kol. Vykonané tresty smrti-Československo 1918-1989, Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinu komunismu PČR č. 2., Úřad dokumentace a vyšetřování zločinu komunismu ČR., Praha 2000

Tunis, Alžírsko, Gambie či Keňa. Poslední skupinou jsou státy, které trest smrti ve svých právních řádech mají zakotven a s různou intenzitou trest smrti vykonávají. V současné době do této skupiny patří 69 států¹⁰⁰, mezi kterými jsou například Spojené Státy Americké, Bělorusko, Čína, Egypt, Indie, Irák, Thajsko, Vietnam.¹⁰¹

Lze pozorovat, že v posledních letech se od trestu smrti pomalu začíná odstupovat. Například v porovnání s rokem 2005, kdy bylo vykonáno 2148 poprav, v roce 2006 jich bylo provedeno v 25 státech 1591. Mezi tyto státy patří například Bahrajn, Bangladéš, Botswana, Čína, Egypt, Rovnicková Guinea, Indonésie, Írán, Irák, Japonsko, Jordánsko, Severní Korea, Kuvajt, Malajsie, Mongolsko, Pákistán, Saúdská Arábie, Singapur, Somálsko, Súdán, Sýrie, Uganda, USA, Vietnam, Jemen.¹⁰² Lze pozorovat v tomto ohledu určité zlepšení, ale zdaleka nedostatečné. Odpůrci trestu smrti (abolicionisté) často vedou velké diskuse s jeho zastánci (retencionisté). Například abolicionisté jako argument uvádí, že trest smrti odmítla široká veřejnost, a že každý má právo na život a současně vyznačují velkou možnost justičního omylu. Retencionisté naopak tvrdí, že trest smrti je „spravedlivý a jediný přiměřený trest za nejbrutálnější zločiny“¹⁰³ nebo, že trest smrti má odstrašující charakter a tím preventivně působí na pachatele.

Protí trestu smrti se staví i některé mezinárodní úmluvy. Například Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod nebo Všeobecná deklarace lidských práv.

Otázkou trestu smrti se zabýval i Mezinárodní soud pro lidská práva v souvislosti s extradicí a to ve věci *Soering vs. Spojené království* nebo ve věci *Öcalan vs. Turecko*.¹⁰⁴

O trestu smrti je napsáno hodně monografií a článků, proběhlo také mnoho diskusí. Osobně zastávám názor, že trest smrti by neměl být zrušen úplně. Víím, že každý člověk má právo na život, ale pokud pachatel páchá závažné a brutální trestné činy, proč nad právem na život jiného vůbec nepřemýšlí?! Zastáncem názor, že trest smrti by měl být v právním řádu ponechán jen za velmi závažné a dobře prošetřené trestné činy. Avšak zároveň si myslím, že v současné, moderní a vyspělé době, kdy jsou respektována lidská

¹⁰⁰ Internetové stránky organizace Amnesty International, <http://www.amnesty.cz/zpravy/Trest-smrti-ve-svete-2006-zaznamenano-1591-poprav/>

¹⁰¹ Údaje o uvedených státech převzaty z díla M. Monastiera, *Historie trestu smrti*, Rybka Publisher 1998, s. 376 a násl., a dále z internetových stránek organizace Amnesty International www.amnesty.cz

¹⁰² Tamtéž, organizace Amnesty International

¹⁰³ Bašný, A. *Trest smrti*, *Trestní právo* č. 2/2001, s. 21

¹⁰⁴ Repik, B. *Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo*, Orac 2002, s. 66

práva a dodržuje se zásada humanismu, je dobře, že trest smrti byl zrušen. Otázka „být či nebýt trestu smrti“ je velmi těžká, na nikdo na ni s určitostí nemůže dát odpověď. Každý člověk má jiné pocity a jinak rozmýšlí. Vždy budou jeho zastanci, ale i jeho odpůrci. Stejně tak i já s určitostí nemůžu říct zda bylo dobře nebo ne, že trest smrti byl zrušen. Nicméně, v českém právním řádu byl trest smrti nahrazen výjimečným trestem o kterém pojednává ustanovení § 29 TZ.

Podle § 29 odst. 1 TZ se výjimečným trestem rozumí jednak trest odnětí svobody nad 15 let až do 25 let, jednak trest odnětí svobody na doživotí. Jedná se o nejtěžší sankce, které podle stávající právní úpravy lze pachateli uložit. V obou případech jde o trest odnětí svobody, výjimečnost je spatřována v délce trvání odnětí svobody že ho lze uložit jen za přesně vymezených podmínek a že je stanoven obligatorní způsob jeho výkonu. Tento trest je ukládán jen v případech nejtěžších, kdy by nižší pravidelný trest nenaplnil účel trestu.

Výjimečným trestem v českém právním řádu, stejně jako i v jiných právních řádech evropských států, jsou sankcionovány nejtěžší trestné činy proti republice, proti lidskosti, nejtěžší trestné činy obecně nebezpečné, nejtěžší trestné činy vojenské a trestný čin vraždy. Důvodem uložení výjimečného trestu je, že uvedené trestné činy svým charakterem výrazně ohrožují společnost.

Výjimečnost výjimečného trestu dnes spočívá v tom, že:

- 1) Doba trvání trestu je delší, než je obecně přípustná hranice trestu odnětí svobody, která podle ustanovení § 39 odst.1 TZ činí 15 let. Zákon nepřipouští zvýšení této horní hranice ani u zvláště nebezpečného recidivisty nebo u pachatele trestného činu spáchaného ve prospěch zločinného spolčení, u kterých se horní hranice zvyšuje o 1/3. Překročení horní hranice připouští pouze zákon a to je-li ukládán výjimečný trest.
- 2) Výjimečný trest zákon umožňuje uložit pouze za přesně stanovených podmínek uvedených v ustanovení § 29 TZ. Tyto podmínky musí být splněny kumulativně, neexistence i jedné z nich nelze nahradit vyšší mírou splnění jiné.
- 3) Zákon výslovně stanovuje obligatorní způsob výkonu výjimečného trestu, který nemůže změnit ani rozhodnutí soudu.

Základní omezující podmínkou výjimečného trestu je, že může být uložen jen za trestný čin u něhož to trestní zákon ve zvláštní části dovoluje, tj. že výjimečný trest musí být výslovně uveden v trestní sankci příslušné skutkové podstaty trestného činu ve zvláštní

části. Pokud určitá skutková podstata ve zvláštní části uložení výjimečného trestu ne připouští, nelze ho uložit ani tehdy, pokud jsou ve vyšší míře naplněny jiné podmínky pro uložení výjimečného trestu.

A. Podle ustanovení § 29 odst. 2 TZ, trest odnětí svobody nad 15 až do 25 let může soud uložit pouze tehdy, jestliže stupeň nebezpečnosti trestného činu pro společnost je velmi vysoký nebo možnost nápravy pachatele je obzvláště ztížena. Kromě těchto podmínek musí být splněna dále podmínka, že trestní zákon ve zvláštní části uložení výjimečného trestu dovoluje. Novela trestního zákona přijatá zákonem č. 265/2001 Sb. přinesla změny v tom ohledu, že od této novely stačí pro uložení výjimečného trestu v této variantě jen splnění některé podmínky. Do té doby byla potřeba kumulativního splnění všech podmínek. Novela takto reagovala na velký nárůst závažné kriminality a dále na problémy, které v praxi vyvstávaly při posouzení a hodnocení psychického stavu pachatele trestného činu, kdy se jednalo o trestné činy, pro něž zákon umožňoval uložit výjimečný trest, stupeň nebezpečnosti činu pro společnost byl velmi vysoký, ale nebylo možno uložit výjimečný trest, protože nebylo možno spolehlivě stanovit, že možnost nápravy pachatele je obzvláště ztížena.

Z této změny by se dalo usuzovat, že nyní budou soudy ukládat trest odnětí svobody na 15 až do 25 let častěji.

B. Trest odnětí svobody na doživotí je druhou přísnější alternativou výjimečného trestu a v právním řádu České republiky je tento trest vůbec nejprísnejším trestem. Tento trest je zakotven v ustanovení § 29 odst. 1 TZ a podmínky pro uložení trestu odnětí svobody na doživotí obsahuje ustanovení § 29 odst. 3 TZ.

Z tohoto ustanovení vyplývají podmínky uložení trestu odnětí svobody na doživotí a těmi jsou:

- 1) takový trest lze uložit pouze za úzký okruh těch nejzávažnějších trestních činů;
- 2) stupeň nebezpečnosti takového činu musí být mimořádně vysoký;
- 3) a také to, že uložení tohoto trestu buď vyžaduje ochrana společnosti nebo není naděje, že by pachatele bylo možno napravit trestem odnětí svobody nad 15 až do 25 let.¹⁰⁵

Všechny výše uvedené podmínky musí být splněny kumulativně, až na podmínku uvedenou pod písm. c, kdy postačí splnění alespoň jedné z nich. Do roku 2001 všechny

¹⁰⁵ V díle uvedeném v poznámce č. 78, str. 36

podmínky měly být plněny kumulativně, i ty uvedeny pod pís. c. Ke změně došlo až novelou č. 265/2001 Sb.

Pokud se jedná o okruh skutkových podstat, jejichž naplnění může být důvodem pro uložení trestu odnětí svobody na doživotí. Výčet těchto podstat je taxativní a nelze jej rozšiřovat. Jedná se o trestné činy vraždy, vlastizrady, teroru, teroristického útoku, obecného ohrožení nebo genocidy podle zvláštní části TZ.

Mimořádně vysokým stupněm nebezpečnosti činu pro společnost je:

- a) zvláště zavrženíhodný způsob provedení činu;
- b) zvláště zavrženíhodná pohnutka;
- c) zvláště těžký a těžko napravitelný následek.¹⁰⁶

Tyto podmínky jsou dány v zákoně alternativně. K tomu, aby spáchaný trestný čin dosáhl mimořádně vysokého stupně nebezpečnosti pro společnost postačí aby byla naplněna alespoň jedna z nich. Tyto podmínky však nesmí představovat žádný ze zákonných znaků skutkové podstaty trestného činu. Musí se jednat o skutečnosti, které se u trestných činů dané kategorie obvykle nevyskytují.

Pokud se jedná o pachatele kterého nelze napravit jiným, kratším než doživotním trestem odnětí svobody, musí soud nejprve řádně posoudit a zhodnotit osobnost pachatele, jeho předchozí život, podmínky a příčiny jeho trestné činnosti. Jelikož, je to výrazný zásah do osobní svobody pachatele toto zhodnocení musí být provedeno hodnověrným způsobem. Většinou se tak děje provedením různých expertíz.

Zákonem č. 320/2006 Sb. § 29 TZ vložen nový odstavec 4, který stanoví, že „za podmínek vedených v odstavci 3 § 29 může soud uložit trest odnětí svobody na doživotí rovněž pachateli, který spáchal trestný čin ublížení na zdraví podle § 222 odst. 3, trestný čin loupeže podle § 234 odst. 3, trestný čin braní rukojmí podle § 234a odst. 3, trestný čin vydírání podle § 235 odst. 4, trestný čin znásilnění podle § 241 odst. 4 nebo trestný čin pohlavního zneužívání podle § 242 odst. 4 opakovaně a byl již pro takový trestný čin potrestán.“¹⁰⁷

¹⁰⁶ Tamtéž str. 37

¹⁰⁷ Ustanovení § 29 odst. 4 TZ

Toto ustanovení § 29 TZ je speciální ve vztahu k ustanovení § 42 odst. 1 TZ, a nelze jej použít, pokud se zvláště nebezpečnému recidivistovi ukládá výjimečný trest odnětí svobody na doživotí. Další důležitou podmínkou je, že pachatel musí uvedené trestné činy spáchat opakovaně a že musí být pro takový trestný čin již potrestán.

K této problematice bych rada zmínila několik slov o výkonu výjimečného trestu odnětí svobody a vlivu trestu na odsouzené, neboť se jedná o nejtěžší trest a dle mého mínění po psychické stránce nejvíce poznamená odsouzeného.

Výkon výjimečného trestu je upraven obecně Listinou základních práv a svobod, trestním zákonem, trestním řádem a dále zákonem o výkonu trestu odnětí svobody (č. 169/1999 Sb.), vyhláškou ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb. a zákonem o vězeňské a justiční stráž (č. 555/1992 Sb.).

Základem samotného nástupu výkonu výjimečného trestu je písemné nařízení tohoto výkonu vyhotovené rozhodnutím soudu. Pachatelé odsouzení k výjimečnému trestu musí být povinně zařazováni do věznice se zvýšenou ostrahou. Toto zařazení není možno změnit ani výrokem soudu.

Populace odsouzených je velmi různorodá a vězně může silně poznamenat. Z toho důvodu je potřeba vytvořit řádu programů zacházení, které by přispěly k dosažení účelu trestu. Proto se v každé věznici v nezbytném rozsahu uplatňuje tzv. vnitřní diferenciaci podle stupně narušení odsouzených. Vězni, kteří jsou odsouzení k výjimečnému trestu, mají stejná základní práva a povinnosti jako ostatní občané, a kromě toho ještě základní práva a povinnosti obsažené v zákoně o výkonu trestu odnětí svobody (§ 71), která jsou do jisté míry „okleštěná“ oproti odsouzeným k jinému trestu odnětí svobody.

Během pobytu ve věznici se odsouzení účastní resocializačních, výchovných programů zacházení. Hodnocení úspěšnosti programu zacházení je důležitým podkladem pro případné přeřazení odsouzeného do jiného typu věznice a rovněž při případném podmíněném propuštění z výkonu trestu.

Zákon předpokládá i pro případ výjimečného trestu jeho předčasné ukončení a to prostřednictvím podmíněného propuštění. Podmíněné propuštění je přípustné u trestu odnětí svobody nad 15 až do 25 let i u trestu odnětí svobody na doživotí.

U trestu odnětí svobody nad 15 až do 25 let, podle ustanovení § 61 odst. 1 TZ může být osoba podmíněně propuštěna až po výkonu 2/3 uloženého trestu odnětí svobody.

Podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody na doživotí je možné až po odpykání nejméně 20 let výkonu trestu (§ 62 odst. 2 TZ). Ostatní podmínky propuštění jsou stejné jako u podmíněného propuštění z trestu odnětí svobody, tj. pokud odsouzený prokáže, že se polepšil a že lze očekávat, že v budoucnu bude vest řádný život.

Na závěr pojednávání o výjimečném trestu ještě uvedu, že donedávna byla jedinou věznicí v ČR, kam byli umisťováni odsouzení k výjimečnému trestu, věznice Mírov. Kapacita věznice je 265 míst a k prosinci 2006 vykonává v ČR trest odnětí svobody na doživotí celkem 32 vězňů, z toho 29 mužů, a 3 ženy.¹⁰⁸

2. Výjimečný trest odnětí svobody na Ukrajině

Po přijetí nezávislosti v roce 1991 se Ukrajina zavázala k ratifikaci a dodržování mnoha mezinárodních dokumentů o právech člověka a občana. Právě proto vláda Ukrajiny rozpracovává různé nové programy, které pomohou začlenit se do evropské společnosti a které pomohou Ukrajině v mezinárodních vztazích.

Od nezávislosti již uplynulo více než 15 let, a za tu dobu Ukrajina přijala a ratifikovala některé mezinárodní úmluvy. Avšak politická situace stále způsobuje, že Ukrajina je v neustalém pohybu, aby se mohla stát subjektem mezinárodní společnosti. Jedním z takových kroků, které racionálně změnily ukrajinské zákonodárství, se stalo zrušení trestu smrti jako nejtěžšího trestu v dějinách lidství.

Stejně jako na území ČR i na Ukrajině trest smrti existoval od nepaměti. V období od 11. do 14. století trest smrti byl na Ukrajině právně potvrzen jako jeden z druhů trestu. V 16. a 17. století se tento druh trestu stal nejvíce používaným trestem v tehdejší ukrajinské státnosti. S rozvojem společnosti a na základě zásad spravedlnosti a humanity v 18. a 19. století bylo postupně sféra používání trestu smrti výrazně omezena. Tento trest bylo možno uložit jen za nejzávažnější trestný čin týkající se republiky nebo života člověka.

¹⁰⁸ Údaje jsou převzaty ze statistické ročenky Vězeňské služby České republiky za rok 2006, www.vscr.cz

V období komunismu se tento trest znovu začal používat, mimo jiné i z politických důvodů. Pouze v období od 4. ledna 1918 do 28. listopadu 1918 a od 26. května 1947 do 12. května 1950 byl trest smrti zrušen.

Ze statistických údajů vyplývá, že mezi lety 1972 až 1991 bylo na Ukrajině popraveno 2394 osoby, což potvrzuje, že trest smrti byl na Ukrajině opravdu hojně používán.

Trestem smrti na Ukrajině se zabývalo hodně teoretiků, mimo jiné O. M. Radišev, F. V. Ušakov, M. M. Černiševský, S. V. Borodin a jin. Tak jako v ČR jsou na Ukrajině jak zastánci, tak i odpůrci trestu smrti.

Ke změnám došlo až přijetím nezávislosti 24. srpna 1991 a následně přijetím Konstituce Ukrajiny v roce 1996. V čl. 27 Konstituce Ukrajiny se říká, že každý člověk má právo na život a stát musí toto právo chránit. Když mluvíme o trestu smrti lze říct, že právě Ukrajina byla jedním z iniciátorů přijetí dvou Protokolů k Mezinárodnímu paktu o občanských a politických právech, jejímž účelem bylo zrušení trestu smrti. K tomuto pro Ukrajinu významnému kroku, došlo 3. května 2000 kdy Ukrajina přistoupila k Protokolu č. 13 Evropské úmluvy o lidských právech, který trest smrti zakazuje.

Nejvyšším trestem na Ukrajině, který postihuje pachatele nejzávažnější trestné činnosti, je trest odnětí svobody na doživotí. Tento trest je upraven spolu s jinými druhy trestu v ustanovení § 51 a § 64 trestního zákona. Zavedení trestu odnětí svobody na doživotí jako alternativy trestu smrti je v souladu se zásadou humanismu v trestněprávním odvětví a zvláště v oblasti trestání za spáchaný trestný čin. Avšak trest odnětí svobody je trestem, který musí chránit společnost od brutální a těžké kriminality a zároveň trestem, který postihuje pachatele. Při ukládání tohoto trestu ve větší míře se omezuje osobní svoboda pachatele, ale zároveň se chrání společnost. Po dobu minimálně patnácti let má pachatel možnost rozmyslet si svůj budoucí život a jen po této lhůtě může žádat o milost.

Trest odnětí svobody na doživotí je nejtěžším trestem, který soud může uložit a může být uložen pouze pokud to zákon ve zvláštní části dovoluje. Tento trest lze uložit jen za spáchání zvláště závažného trestného činu a jen v případě zvláště uvedeném v trestním zákoně, pokud soud má za to, že trest odnětí svobody kratšího trvání k nápravě pachatele nebude postačovat. Zvláště závažným trestným činem se rozumí trestný čin, za

spáchaní kterého lze uložit trest odnětí svobody v trvání víc než deset let anebo trest odnětí svobody na doživotí.¹⁰⁹

Trest odnětí svobody na doživotí nelze uložit osobě, která spáchala trestný čin ve věku do 18 let a osobě ve věku víc než 65 let a také ženám, které v době spáchaní trestného činu nebo v době rozhodnutí soudu byly těhotné.¹¹⁰

Uložení tohoto trestu je možné jen pokud soud na základě zhodnocení stupně společenské nebezpečnosti a osoby pachatele zjistí, že trest odnětí svobody v kratším trvání nelze uložit.

Krutost výjimečného trestu lze spatřovat v tom, že tento trest vůbec neobsahuje žádné hranice, tj. zákon stanoví, že ho lze uložit na celý zbytek života. Výměrou trestu proto je zbytek života odsouzeného, přesněji řečeno věk 65 let, protože podle odst. 2 § 64 TZ, tento trest nelze uložit pachateli, který dosáhl věku 65 let. Tento věk zákonodárce určil na základě statistické střední délky života na Ukrajině. Z tohoto důvodu nelze hypoteticky předpokládat, že osoba se ve věznicí dožije věku vyššího než 65 let. Uvedené zákonné ustanovení je poněkud rozporuplné. Ačkoliv zákon předpokládá, že výjimečný trest nelze uložit osobě starší 65 let, zároveň nestanoví, že po dosažení uvedené hranice věku lze osobu z výkonu trestu propustit. Současně, zákon neupravuje možnost propouštění osoby po odpykání určité doby na svobodu z důvodu, že se osoba osvědčila. To znamená, že zákonodárce příliš nevěří, že osoba, která vykonává tento trest může vest v budoucnu řádný život a zároveň to způsobuje, že vězeňský personál se příliš nesnaží v převychování odsouzeného a téměř neexistují řádné resocializační programy.

Mnohaletá praxe ukazuje, že odnětí svobody po dobu než 10 let ne vede k převýchově odsouzeného, ale naopak k jeho degradaci. Proto vězení není považováno za zařízení pro převychovu pachatele odsouzeného na doživotí.

Výjimečný trest odnětí svobody na doživotí není absolutním trestem. To znamená, že Aktem milosti Prezidenta republiky¹¹¹ lze odsouzenému tento trest zmírnit na trest

¹⁰⁹ Melnyčuk, V. Nejvyšší projev humanismu aneb je-li trest odnětí svobody na doživotí ekvivalentem trestu smrti, Právní časopis (Jurydyčnyj žurnál) č. 6/2005, s. 5

¹¹⁰ Ustanovení § 64 odst. 2 TZU

odnětí svobody v trvání 25 let (§ 87 odst. 2 TZU). Žádost o milost prezidenta lze podat jen po výkonu trestu odnětí svobody v trvání nejméně 15 let a jen na základě závažných důvodů.

Výkon trestu odnětí svobody upravuje Zákoník o výkonu trestu¹¹² a také nařízení Státního departamentu Ukrajiny pro otázky výkonu trestu č. 65 od 14. dubna 2001 v platném znění o organizaci a výkonu trestu odnětí svobody na doživotí.

3. Srovnání právních uprav obou států

Při srovnání obou právních úprav výjimečného trestu v ČR a na Ukrajině můžeme najít společné, ale i rozdílné znaky, které jsou pro lepší přehled uvedené formou tabulky.

VÝJIMEČNÝ TREST	ČR	UKRAJINA
Právní úprava	§ 29 TZ, jako samostatný druh trestu, jako nejpřísnější trest.	§ 51 TZU, v rámci systému trestů, jako nejpřísnější trest
Pojem	a) trest odnětí svobody nad 15 až do 25 let; b) trest odnětí svobody na doživotí.	pouze trest odnětí svobody na doživotí.
Okruh trestných činů za který lze uložit:	Uvedený ve zvláštní části TZ. Je zúžen na 5 trestných činů.	Uvedený ve zvláštní části TZ a to za nejzávažnější trestné činy. Přesný okruh není určen.
Nelze je uložit:	Ze ZSVM vyplývá, že nelze uložit tento trest mladistvému pachateli.	Osobám, které nedosáhly věku 18 let, osobám kterým je víc než 65 let a těhotným ženám v době spáchání TČ nebo v době rozhodnutí soudu.
Podmíněné propuštění z výkonu trestu:	U doživotního trestu po výkonu nejméně 20 let tohoto trestu;	Není možné. Aktem prezidenta republiky o udělení milosti lze

¹¹¹ Zákon Ukrajiny o amnestiích č. 955-V od 19. 4. 2007

¹¹² Zákon Ukrajiny č. 1129-IV od 11. 07. 03 v platném znění

	U ostatních výjimečných trestů po odpykání 2/3 uloženého trestu	doživotní trest zmírnit na trest odnětí svobody v trvání 25 let.
Výkon trestu:	Ve věznici se zvýšenou ostrahou.	V nápravných zařízeních se zvýšenou ostrahou.

V. TRESTÁNÍ MLADISTVÝCH

1. Systém sankcí ukládaných mladistvým v ČR

1.1. Charakteristika právní úpravy

Sociální vývoj, kterým v posledních desetiletích prochází Česká republika, se nepříznivě odráží na dynamice kriminality mládeže. Je nepochybné, že svoji roli v této kriminalitě hraje i rodina a rodinná výchova, protože právě rodina by měla být klíčovým činitelem při výchově dítěte a která by měla přispívat k formování osobnosti dítěte. Mezi rizikové kriminogenní faktory v rodinném prostředí patří nedostatečný vznik vazeb mezi rodiči a dětmi, krátkodobá známost manželů, nízký věk rodičů, nechtěnost dítěte apod. Rodina je kvalifikována jako rozhodující činitel kriminálního chování mládeže. Právě nestabilní rodinné zázemí vytváří rizikové předpoklady kriminální kariéry dítěte.

Otázka účinné a přiměřené reakce na delikventní jednání dětí a mládeže v současnosti představuje jeden ze základních pilířů trestněprávní politiky státu. Bylo tomu tak i v minulosti. Když pomineme feudální období, tak první vážné pokusy o zavedení zvláštního přístupu k trestání mladistvých pachatelů byly na území Rakouska-Uherska učiněny v roce 1910, kdy byl panskou sněmovnou schválen návrh zákona o trestním právu mladistvých a zároveň s ním byl přijat zákon o ochranné výchově. Oba zákony ve sněmovně však neuspěly pro finanční nákladnost celé proměny trestního soudnictví nad mládeží.

Nový prvorepublikový zákon č. 48/1931 Sb. z. a n. o trestním soudnictví nad mládeží byl zcela v souladu s myšlenkou, že osoby, které nedosáhly určitého věku, nemohou být

plně odpovědné pro nedostatek náležitého stupně rozpoznávací a určovací způsobilosti. Zákon byl plně inspirován trestním zákonodárstvím západoevropských států a byla v něm zakotvena myšlenka, že stát musí s mládeží zacházet jinak než s dospělými pachateli. Na svou dobu byl tento zákon velmi vyspělý a položil základy pro budování trestněprávního zákonodárství nad mládeží a je dodnes příznivě hodnocen.

Osudným pro plnou realizaci zákona č. 48/1931 Sb. z. a n. o trestním soudnictví nad mládeží se stála fašistická okupace Německem a posléze zákon byl zrušen novým komunistickým režimem v roce 1950. Nový trestní zákon č. 86/1950 Sb. problematiku právní úpravy trestání mladistvých upravoval v obecné části hlavy IV, oddíle III. Nová právní úprava nebyla plně adekvátní náhradou za prvorepublikový zákon. To potvrdila i stoupající kriminalita mládeže. Ke změnám došlo až přijetím trestního zákona a trestního řádu v roce 1961.

Po roce 1989 nastaly výrazné změny v celkové koncepci trestního práva a tím i v přístupu ke kriminalitě dětí a mládeže. V této době došlo k výraznému nárůstu závažných protiprávních činů mládeže a věková hranice mladistvých, které se na této kriminalitě podíleli výrazně klesla. Velké nedostatky v právní úpravě odpovědnosti mládeže si klade za cíl odstranit nový zákon č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže (dále jen ZSVM) s účinností od 1.1.2004. „Základním rysem nového zákona je snaha v jediné normě komplexně postihnout problematiku zacházení se všemi dětmi a dospívajícími, kteří svým jednáním poruší ustanovení trestního zákona.“¹¹³

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže „upravuje podmínky odpovědnosti mládeže za protiprávní činy uvedené v trestním zákoně, opatření ukládaná za takové protiprávní činy, postup, rozhodování a výkon soudnictví ve věcech mládeže.“¹¹⁴

Zákon se vztahuje na dvě věkové skupiny mládeže:

- 1) na děti mladší 15 let (z pohledu trestního práva trestně neodpovědné), které se dopustily činu jinak trestního);
- 2) na mladistvé (tj. na osoby, které v době spáchání provinění dovršili 15 rok a nepřekročili 18 rok svého věku).

¹¹³ Schüllerová, I., a kol. Právní postavení mladistvých, EUROLEX BOHEMIA, Praha 2004, s. 46

¹¹⁴ Ustanovení § 1 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže (dále ZSVM)

Následující § 2 tohoto zákona vymezuje některé pojmy. Nejprve je třeba zmínit, že protiprávním činem u mladistvých se rozumí provinění nebo čin jinak trestný. Pod písmenem e) zmíněného paragrafu jsou uvedena opatření, která lze mladistvým a dětem mladším 15 let ukládat. Jsou jimi: výchovná opatření, ochranná opatření a trestná opatření. Sankce, které zákon upravuje jsou novými sankcemi, které obsahují jak prvky výchovné, tak prvky léčebně-ochranné, jakož i prvky ochranné uskutečňované formou kontroly, dohledu a v krajním případě i formou izolace.¹¹⁵

Zákon zachovává dosavadní věkovou hranici počátku trestní odpovědnosti na 15 let věku. Tento věk odpovídá počátku odpovědnosti v oblasti pracovněprávní a dále systému základního vzdělání mládeže. V jiných evropských státech tato hranice je nižší a pohybuje se mezi 14 až 16 lety (např. Francie, Velká Británie, Polsko). Jsou i zastánci snížení věkové hranice v ČR. Odůvodňují svá tvrzení o snížení věkové hranice tím, že se zvyšuje nárůst kriminality páchané osobami mladšími 15 let. Avšak odpůrci snižování věkové hranice říkají, že je spíše potřeba řešit závažnou kriminalitu mládeže, než snižovat hranici trestní odpovědnosti.

Věková hranice počátku trestní odpovědnosti je ještě doplněna o princip relativní trestní odpovědnosti. Tento princip znamená, že mladistvý, který v době spáchání činu nedosáhl takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat jeho nebezpečnost pro společnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný (§5 odst. 1 ZSVM).

Podle ustanovení § 6 odst. 1 ZSVM, trestný čin spáchaný mladistvým se nazývá proviněním narozdíl od trestného činu u dospělých.

Dítě mladší patnácti let není trestně odpovědné. Pokud se však dopustí činu jinak trestného, učiní soud pro mládež opatření potřebná k jeho nápravě, která jsou uvedena v ustanovení § 93 ZSVM a jsou jimi:

- a) dohled probačního úředníka;
- b) zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče;
- c) ochrannou výchovu.

¹¹⁵ Jelínek, J., Melicharová D. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, 1. vydání, Linde, Praha 2004, s. 8

Rada bych se na závěr právní charakteristiky trestání mladistvých zmínila i o souladu závazku ČR s některými mezinárodními dokumenty. Právě na jejich základech došlo k přijetí již zmíněného zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Mezi tyto dokumenty se řadí: Minimální standardní pravidla soudnictví nad mládeží (ze dne 29. 11. 1985, rezoluce OSN 40/33), Směrnice OSN pro prevenci kriminality mládeže (rezoluce OSN 45/112), Doporučení Rady Evropy č. R (87) 20 ke společenské reakci na kriminalitu mládeže, Pravidla OSN k ochraně mladistvých zbavených osobní svobody (rezoluce OSN 45/113) a v neposlední řadě také Úmluva o právech dítěte ze dne 30.9.1990 (New York).

1.2. Opatření ukládaná mladistvým

1.2.1. Výchovná opatření

Výchovná opatření představují významnou sankci, jejíž uložení není tak citelné jako u jiných opatření. Právě tato opatření mají v sobě potenciál, který může ovlivnit chování mladistvého a tím přispět k jeho lepšímu životu v budoucnu. Výchovná opatření nezasahují tak velkým způsobem do osobní svobody mladistvého a jeho dospívání, proto nejsou až tak citelná jako jiná opatření. Smyslem ukládání výchovných opatření není represivní působení a mělo by se při výběru vhodného výchovného opatření klást důraz i na individuální reakci a přihlídnout k charakteru provinění a osobnosti mladistvého.

Jak uvádí P. Šámal a kol. v komentáři k zákonu o soudnictví ve věcech mládeže „základním účelem výchovných opatření je vytvoření podmínek pro vhodné společenské uplatnění mladistvého, jeho ochrana před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páchaní provinění.“¹¹⁶ Velkým pozitivem těchto opatření je jejich různorodost, což umožňuje individuální přístup ke každému mladistvému a tím aktivně ovlivňuje jeho chování. Ani jedno z těchto opatření není namířeno proti osobnosti mladistvého, ale naopak do popředí vystupuje zájem na jeho ochranu a tím zamezení možné budoucí recidivy. Dalším důležitým smyslem výchovných opatření je, že směřují nejen

¹¹⁶ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušková, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář, 1. vydání, C. H. Beck, Praha 2004, s. 190

k výchově pachatele, ale snaží se k jeho vytržení z kriminálního prostředí a navrácení do normálního rodinného života. V tomto je spatřována preventivní funkce výchovných opatření na rozdíl od opatření trestných.

Zákon umožňuje ukládat výchovná opatření jak v přípravném řízení, tak i v řízení před soudem pro mládež. Použití není omezeno ani okruhem případů u nichž lze takto postupovat. Výchovná opatření může ukládat soud pro mládež a v přípravném řízení i státní zástupce. O uložení výchovného opatření se rozhoduje usnesením a pokud se rozhoduje o uložení výchovného opatření při rozhodování ve věci samé, je výrok o výchovném opatření součástí tohoto rozhodnutí. Forma rozhodnutí potom záleží na tom, zda se ve věci samé rozhoduje rozsudkem nebo usnesením. V odsuzujících rozsudcích mohou být výchovná opatření uložena vedle trestních opatření nebo i vedle současně uloženého ochranného opatření. Výchovné opatření lze uložit i samostatně a to v následujících situacích: 1) v rámci odklonu od trestního stíhání; nebo 2) v případě upuštění od uložení trestního opatření.¹¹⁷

Výchovné opatření končí:

- 1) *Uplynutím doby, na kterou bylo uloženo.* Výchovné opatření lze uložit maximálně na dobu tří let. Pokud výchovné opatření je ukládáno u podmíněného odsouzení nebo u podmíněného odložení peněžitého plnění, lze ji uložit nejdéle na dobu současně stanovené zkušební doby.
- 2) *Splněním nebo jednorázovým provedením výchovného opatření.* Například splněním lze vykonat výchovné opatření, které spočívá ve vykonání obecně prospěšných činností apod. Jednorázovým provedením se vykonává například napomenutí s výstrahou.
- 3) *Zrušením výchovného opatření.* V tomto případě se postupuje podle ustanovení § 15 odst. 5 ZSVM, pokud plnění výchovného opatření je nemožné.
- 4) *Odvoláním souhlasu mladistvého s výchovným opatřením před pravomocným skončením věci.* Souhlas je v tomto případě nezbytnou podmínkou uložení výchovného opatření. Mladistvý musí dát souhlas o uložení výchovného opatření po náležitém poučení o právech obviněného a o podstatě a účelu výchovného opatření. Souhlas musí být učiněn výslovně tak, aby nebylo pochybnosti o projevu vůle mladistvého.

¹¹⁷ Sotolář A. K uplatnění výchovných opatření vůči mladistvým v průběhu trestního řízení a v rámci odklonu od standardního trestního řízení, *Trestněprávní revue* č. 9/2004, s. 277

Výkon výchovných opatření zajišťuje buď státní zástupce v přípravném řízení nebo soud pro mládež v případě řízení před soudem. Jak soud pro mládež, tak i státní zástupce podle zákona o soudnictví mládeže mohou využívat spolupráce s probační a mediační službou. Pokud mladistvý poruší závažně nebo opakovaně uložené výchovné opatření, musí probační úředník ihned informovat předsedu senátu soudu pro mládež. Pokud však porušení podmínek není příliš závažné, probační úředník udělí mladistvému výstrahu, kterou v průběhu roku lze udělit pouze dvakrát.

Výčet druhů výchovných opatření je stanoven taxativně a to v ustanovení § 15 odst. 2 ZSVM. Proti mladistvému nelze uplatnit žádná jiná výchovná opatření, s výjimkou těch, která jsou stanovena v zákoně. Jsou jimi:

1. Dohled probačního úředníka.
2. Probační program.
3. Výchovné povinnosti.
4. Výchovná omezení.
5. Napomenutí s výstrahou.

Dohledem probačního úředníka se podle ustanovení § 16 odst. 1 ZSVM rozumí pravidelné sledování chování mladistvého v jeho rodině a způsobu výchovného působení rodičů na něj, kontrola dodržování uloženého probačního programu a výchovných povinností a omezení uložených mladistvému soudem pro mládež a v přípravném řízení státním zástupcem nebo vyplývajících ze zákona a jeho pozitivní vedení probačním úředníkem k životu v souladu se zákonem.

Smyslem tohoto výchovného opatření je pozitivně ovlivňovat chování pachatele a tím vést k jeho převýchově. Probační dohled „je založen na účelné kombinaci prvků kontroly, pomoci a poradenství.“¹¹⁸

Obsahově probační dohled obdobou dohledu podle § 26 a § 26a TZ. Práva a povinnosti probačního úředníka upravuje zákon o Probační a mediační službě, č. 257/2000 Sb. Mezi jinými povinnostmi uloženými probačnímu úředníku náleží i jeho kontrola vlivu rodičů na vychování a působení mladistvého.

¹¹⁸ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušková, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář, 1. vydání, C. H. Beck, Praha 2004, s. 207

Určité povinnosti jsou uloženy i mladistvému, kterému byl uložen probační dohled. Mezi tyto povinnosti patří návštěva probačního úředníka ve lhůtách k tomu stanovených a spolupráce s ním, dále povinnost informovat jej o svém bydlišti, zaměstnání a jiných aktivitách.

Dalším druhem výchovného opatření je **probační program**. Jedná se o speciální a samostatný druh opatření a je upraven v ustanovení § 17 ZSVM. Zákon demonstrativně vymezuje obsah termínu probační program, a který zahrnuje aktivity směřující k doplnění a prohloubení sociálních dovedností, schopností, vzdělání a výchovy mladistvého. Smyslem probačního programu je působit na mladistvého tak, aby se vyhnul chování, které je v rozporu se zákonem, dále podporovat vytvoření jeho vhodného sociálního zázemí a podporovat urovnání vztahu mezi ním a poškozeným. Výkon uloženého probačního programu je jedním z fakultativních předpokladů pro využití institutu odstoupení od trestního stíhání. Úspěšný výkon probačního programu se považuje za polehčující okolnost.

Výchovné povinnosti jsou upraveny v § 18 ZSVM a představují další významný druh výchovného opatření, který individualizuje reakci na provinění mladistvého. **Výchovná omezení** (§ 19 ZSVM) se svou povahou podobají výchovným povinnostem. Jejich smyslem je ovlivnit jednání mladistvých tak, aby se jejich život změnil a tím se změnily i jejich životní postoje a cíle. „V tom směru mají i preventivní charakter, neboť působí k dosažení základních kriminogenních faktorů, čímž přispívají k prevenci recidivy u mladistvých.“¹¹⁹ I když jsou mladistvým ukládány nějaké povinnosti nebo omezení, tj. zásahy do jejich svobody, primárním účelem je příznivý sociální rozvoj, vytržení z kriminálního prostředí a výchova mladistvého k řádnému životu. Výčet výchovných povinností je do určité míry shodný s výčtem přiměřených povinností podle § 26 odst. 4 TZ.

Výčet výchovných omezení má demonstrativní povahu a převážně se kryje s úpravou v trestním zákoně. Patří mezi ně například zákaz návštěv nevhodného prostředí, určitých osob, zákaz užívání návykových látek nebo hraní hazardních her. Soud pro mládež (státní zástupce) při ukládání výchovných omezení by měl vycházet z bezpečně zjištěných poměrů mladistvého.

¹¹⁹ Novotný O., Vanduchová M., a kol. Trestní právo hmotné, Obecná část, 5. vydání, ASPI, Praha 2007, s. 513

Napomenutí s výstrahou se od jiných výchovných opatření odlišuje právě svou sankční povahou, i když je tato sankční povaha stejně menší, než u trestních opatření. Jedná se o jednorázové napomenutí ve kterém se mladistvému vytkne, že se dopustil určitého jednání, které naplňuje znaky provinění, a tím se mu napomene, že v případě opětovného jednání mu bude možno uložit určitý postih. Pro možnosti aplikace napomenutí s výstrahou platí stejné podmínky jako pro využívání všech ostatních výchovných opatření.

1.2.2. Ochranná opatření

Ochranná opatření jsou dalším samostatným druhem sankcí, které lze uložit nejen trestně odpovědným mladistvým, ale i mladistvým, kteří nejsou trestně odpovědní například pro nepřičetnost nebo nedosažení věku. Jako i jiná opatření, ochranná opatření zasahují do osobní svobody mladistvých a zároveň jsou jim ukládána určitá omezení. Tato omezení ale nejsou hlavní funkční složkou ochranných opatření, jsou jen nevyhnutelným následkem každé sankce.

Ochranná opatření jsou upravena v ZSVM a to konkrétně v ustanovení §§ 21 - 23. K ukládání ochranných opatření je oprávněn výlučně soud pro mládež, přitom platí zásada „ nullum crimen, nulla poena sine lege“. Tato opatření patří mezi prostředky, které slouží k dosažení účelu trestního zákona. Účelem ochranných opatření je kladné ovlivnění duševního, mravního a sociálního vývoje mladistvých a přitom se také sleduje ochrana společnosti před kriminalitou mládeže. Hlavní funkcí ochranných opatření není represe mladistvých, ale má funkci preventivní, která sleduje nejprve vytvoření všech nezbytných podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého a jeho ochrana před nepříznivými sociálními vlivy a předcházení v dalším páchaní provinění.

Ochranná opatření mohou být uložena samostatně, nebo vedle trestního opatření. O ochranném opatření se rozhoduje vždy podle zákona účinného v době, kdy se ochranné

opatření ukládá. Výkon ochranných opatření se nepromlčuje, nezahazuje, ani nemůže být prominuta cestou milosti,¹²⁰ a trvají tak dlouho, dokud to vyžaduje jejich účel.

Podle ustanovení § 21 odst. 1 ZSVM ochrannými opatřeními jsou ochranné léčení, zabránění věci a ochranná výchova.

Zabránění věci ZSVM blíže neupravuje a v souladu s ustanovením § 21 odst. 2 ZSVM se ukládá podle § 73 TZ. Lze však k tomuto výkladu zmínit jen, že předmětem zabránění věci může být jen věc, které bylo užito ke spáchání provinění, která byla určena ke spáchání provinění, kterou mladistvý získal proviněním nebo jako odměnu za něj anebo věc, kterou pachatel nabyl za výše uvedené věci a jejíž hodnota není zanedbatelná ve vztahu k hodnotě nabyté věci. O zabránění věci může rozhodnout vždy jen soud, i když řízení bylo zahájeno státním zástupcem a lze zabrat jen věc, která náleží mladistvému pachateli, kterého nelze stíhat nebo odsoudit.

Ochranné léčení stejně jako zabránění věci ZSVM blíže neupravuje, pro jeho uložení platí ustanovení § 72 TZ.¹²¹ Podle tohoto ustanovení TZ lze uložit ochranné léčení mladistvému:

- a) který spáchal provinění ve stavu zmenšené přičetnosti;
- b) osobě, která není pro nepřičetnost trestně odpovědná.

Pro uložení ochranné výchovy, pobyt mladistvého na svobodě musí být velmi nebezpečný pro společnost a to z projevů, které tento mladistvý vykazuje nebo z možné recidivy jeho jednání. Nebezpečnost pobytu na svobodě u mladistvého pachatele činu jinak trestného je třeba posoudit podle stavu v době rozhodování soudem pro mládež o ochranném léčení. Pokud nebezpečnost pro společnost mladistvého pachatele pominula v mezidobí od spáchání činu do rozhodování o něm ochranné léčení není možno uložit.

Ochranné léčení se nařizuje k výkonu ve věznicí pro mladistvé nebo během trestního opatření odnětí svobody. Pokud není možno takto postupovat, ochranné léčení se vykonává ustavně, tj. ve zdravotnickém zařízení nebo ambulantně.

¹²⁰ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušková, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář, I. vydání, C. H. Beck, Praha 2004, s. 261

¹²¹ § 21 odst. 2 ZSVM

Ochranná výchova je jediným druhem ochranných opatření, který ZSVM speciálně vymezuje (§ 22 a 23 ZSVM). Od ochranné výchovy je potřeba odlišovat jak výchovná opatření, tak i ustavní výchovu. Vztah ochranné výchovy k ustavní výchově je subsidiární. Ustavní výchova je upravena v zákoně o rodině a svých charakterem nezasahuje do svobody mladistvého tak jako ochranná výchova. Účelem ochranné výchovy je vhodnou výchovou odstranit nebo omezit možnost vzniku nebezpečných pro společnost následků výchovy a poskytnout mladistvému další rozvoj jeho osobnosti.

Ochranná výchova je ukládaná buď obligatorně nebo fakultativně. Obligatorně uloží soud pro mládež ochrannou výchovu dítěti, který v době spáchání činu dovršilo 12 rok svého věku a nepřekročilo 15 let a spáchalo čin, za který trestní zákon ve zvláštní části umožňuje uložit výjimečný trest (§ 93 odst. 2 ZSVM). Fakultativně uloží ochrannou výchovu soud pro mládež dítěti mladšímu 15 let, a to tehdy, odůvodňuje-li to povaha spáchaného činu jinak trestného, je-li to nezbytně nutné k zajištění jeho řádné výchovy (§ 93 odst. 3 ZSVM).

Podmínky uložení ochranné výchovy obsahuje ustanovení (§ 22 odst. 1 ZSVM).

Soud pro mládež může mladistvému uložit ochrannou výchovu, pokud:

- a) o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije,
- b) dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána
- c) prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy.¹²²

Soud před uložením ochranné výchovy musí zjistit úplné poměry mladistvého. Druhá a třetí podmínka nemusí být splněna současně, protože v ustanovení § 22 odst. 1 je argument „nebo“. K těmto uvedeným třem podmínkám přistupuje ještě čtvrtá, a to v těch případech, kdy je ochranná výchova buď při upuštění od uložení trestního opatření (§ 12 písm. b ZSVM) nebo vedle trestního opatření. Čtvrtou podmínkou je v těchto případech vyslovení viny.¹²³ Uvedený požadavek v ZSVM, na rozdíl od dřívější úpravy, výslovně uveden není.

¹²² Ustanovení § 22 odst. 1 ZSVM

¹²³ Jelínek J., Melicharová D. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, 1. vydání, Linde, Praha 2004, s. 43

Uložení ústavní výchovy znamená odnětí mladistvého od rodinné výchovy a jeho zařazení do kolektivní výchovy s přísnějším režimem.

Výkon ochranné výchovy upravuje samostatný zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních. Podle tohoto zákona ochranná výchova se vykonává ve speciálních školských zařízeních, kterými jsou: diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou a výchovný ústav.

Ochranná výchova trvá dokud to vyžaduje její účel, nejdéle však do dovršení 18 roku věku mladistvého. Soud pro mládež ochrannou výchovu může prodloužit vyžaduje-li to zájem mladistvého, nejdéle však do dovršení jeho 19. roku.

Není-li možno ústavní výchovu ihned vykonat, nařídí soud pro mládež do doby jejího zahájení dohled probačního úředníka.¹²⁴ Důvodem pro odložení výkonu ochranné výchovy může být například nedostatek kapacity ve školských zařízeních nebo také ze zdravotních důvodů mladistvého.

ZSVM také připouští možnost upustit od výkonu ochranné výchovy, jestliže před jejím započatím pominou důvody pro které byla uložena. Zároveň, lze také přeměnit ochrannou výchovu v ústavní výchovu anebo lze rozhodnout o podmíněném umístění mladistvého mimo výchovné zařízení a to z důvodu, že převýchova mladistvého pokročila do té míry, že lze očekávat vedení řádného života mladistvého i bez příslušných omezení, ke kterým byl podroben během ochranné výchovy.

1.2.3. Trestní opatření

Trestní opatření jsou nejpřísnějším druhem trestněprávních následků mladistvých za spáchaná provinění a jsou jedním z právních následků dosažení účelu zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Na rozdíl od ostatních opatření ukládaných mladistvému, trestní opatření se vyznačují velmi silnou rolí represivní funkce. Tím, že se mladistvému ukládají trestní opatření, větší mírou se zasahuje do jeho osobní svobody a zároveň mu to způsobuje určitou újmu. Charakteristickým rysem pro trestní opatření je, že jsou

¹²⁴ Ustanovení § 22 odst. 3 ZSVM

stanovené zákonem a vynutitelné státem. K jejich uložení jsou příslušné pouze soudy pro mládež. Avšak k mladistvým, kterým bylo uleženo trestní opatření přihlíží jinak, než k dospělým pachatelům. Je to způsobeno právě jejich nezletilostí a menším stupněm rozumového vývoje. I když trestní opatření jsou charakterizované represivní funkcí, nelze nezmínit také velký zájem na jejich ochraně před škodlivými vlivy a na omezení recidivy jejich trestné činnosti. „ZSVM proto také vyslovuje požadavek jejich ukládání a výkonu tak, aby i ona napomáhala k vytváření vhodných podmínek pro další rozvoj mladistvých. Právě tím se trestní opatření zásadně odlišuje od trestů ukládaných v trestních věcech dospělých pachatelů.“¹²⁵

ZSVM zároveň zdůrazňuje i výchovnou funkci trestního opatření a proto stanoví, že účelem trestního opatření je v návaznosti na trestní zákon a s přihlédnutím k okolnostem případu a osobě i poměrům mladistvého napomáhat k vytváření vhodných podmínek pro další vývoj mladistvého, přičemž výkonem trestního opatření nesmí být ponížena lidská důstojnost mladistvého.¹²⁶ Zákonodárce považoval za nutné zdůraznit i zásadu humanismu, která vyplývá z dalších právních předpisů, zejména z čl. 7 odst. 2 Listiny základních práv a svobod. Kromě zásady humanismu, trestní právo pro mladistvé při ukládání trestních opatření je ovlivněno i zásadami proporcionality, zákonnosti a individualizace. Právě poslední dvě zásady, tj. zásada zákonnosti a zásada individualizace jsou zárukami pro správné a spravedlivé uložení trestních opatření.

Výraznou složkou trestních opatření je újma. Újma však není cílem a účelem těchto druhů opatření, měla by být pouze prostředkem pro dosažení jeho účelu.

V odstavci 1 § 24 je uveden výčet trestních opatření, která může soud pro mládež uložit mladistvému za spáchané provinění. Těmito opatřeními jsou:

- 1) obecně prospěšné práce;
- 2) peněžité opatření;
- 3) peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu;
- 4) propadnutí věci;
- 5) zákaz činnosti;

¹²⁵ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušková, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář, I. vydání, C. H. Beck, Praha 2004, s. 285

¹²⁶ Novotný, O., Vanduchová, M. a kol. Trestní právo hmotné, Obecná část, 5. vydání, ASPI, Praha 2007, s. 523

- 6) vyhoštění;
- 7) odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (podmíněné odsouzení);
- 8) odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem;
- 9) odnětí svobody nepodmíněné.

Na rozdíl od obecné úpravy v trestním zákoně nelze mladistvému uložit trest ztráty čestných titulů a vyznamenání, ztrátu vojenské hodnosti, propadnutí majetku a zákaz pobytu. V tomto směru je okruh trestních opatření užší než okruh trestů ukládaných dospělým pachatelům, ale na rozdíl od trestního zákona ZSVM zavádí nový druh trestního opatření a to peněžitě opatření s podmíněným odkladem výkonu.

ZSVM rozlišuje demonstrativní výčet polehčujících okolností podle § 34 TZ, upravuje dále postup při ukládání úhrnného nebo souhrnného trestního opatření.

Vzhledem k věcnému zaměření této diplomové práce nelze rozsáhle vymezit každý druh trestního opatření ukládaných mladistvému, proto se chci zaměřit pouze na odlišnosti oproti úpravě trestů v trestním zákoně.

Obecně prospěšné práce na rozdíl od trestu obecně prospěšných prací, ZSVM stanoví horní hranici pro mladistvé na polovinu, tj. maximálně na 200 hodin. Dolní hranice není v ZSVM uvedena, proto se použije dolní hranice uvedená v TZ a to 50 hodin.

Zákaz činnosti může soud pro mládež uložit za podmínek uvedených v TZ s tím, že tento druh trestního opatření nebude představovat překážku v přípravě na povolání. Horní hranice je stanovena na 5 let, což je oproti TZ polovinou horní hranice tam uvedené.

Trestní opatření **vyhoštění** lze uložit i mladistvému a to za stejných podmínek jako dospělým pachatelům, ale s tím, že výměra bude činit od 1 do 5 let. Zákon znovu výslovně opakuje, že je nutné také přihlídnout k rodinným a osobním poměrům mladistvého a dbá toho, aby tímto trestem nebyl vydán nebezpečí zpustnutí.

Peněžitě opatření je významnou alternativou ke krátkodobým trestním opatřením odnětí svobody. Je vhodným druhem trestního opatření buď jako samostatné nebo spolu

s jinými druhy trestních opatření nespojených s odnětím svobody. Trestní sazba je mírnější než u dospělých pachatelů a činí od 1 000 do 500 000 Kč a lze ji uložit za podmínky, že mladistvý je výdělečně činný nebo jeho majetkové poměry uložení takového trestního opatření umožňují.¹²⁷ Kromě těchto podmínek se dále použijí obecné podmínky stanovené v TZ. Významnou změnou oproti peněžitému trestu představují denní sazby. Tento způsob lze užít pouze výdělečně činnému mladistvému a to ve výši od 100 do 1000 Kč na den na dobu 5 až 500 dnů.¹²⁸ Pokud by peněžitá opatření nebylo ve stanovené lhůtě vykonáno, stanoví soud pro mládež náhradní trestní opatření až na 1 rok a nesmí spolu s uloženým trestním opatřením přesahovat horní hranici trestní sazby snížené podle § 31 odst. 1 ZSVM. Nevykonané peněžitá opatření nebo jeho zbytek může být nahrazen vykonáním obecně prospěšné činnosti v rámci probačního programu.

Peněžitá opatření s podmíněným odkladem jeho výkonu na rozdíl od dospělých pachatelů lze uložit mladistvému:

- a) jestliže vzhledem k jeho osobě, zejména s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a prostředí, ve kterém žije a pracuje a k okolnostem případu má důvodně za to, že účelu trestního opatření bude dosaženo i bez jeho výkonu,
- b) jestliže přijme záruku za nápravu mladistvého vzhledem k výchovnému vlivu toho, kdo záruku nabídl, má důvodně za to, že účelu trestního opatření bude dosaženo i bez jeho výkonu.¹²⁹

Při podmíněném odložení výkonu peněžitá opatření stanoví soud pro mládež zkušební dobu maximálně na 3 roky která počíná běžet nabytím právní mocí rozsudku. Doba, po kterou mladistvý vedl ve zkušební době řádný život a vyhověl uloženým podmínkám, se započítává do zkušební doby nově stanovené při podmíněném odložení výkonu peněžitá opatření pro týž skutek, nebo při uložení úhrnného či souhrnného trestního opatření.

Pro trestní opatření **propadnutí věci** ZSVM neobsahuje žádné speciální ustanovení, proto pro uložení tohoto druhu trestního opatření se použijí obecná ustanovení TZ.

¹²⁷ Ustanovení § 27 odst. 1 ZSVM

¹²⁸ Ustanovení § 27 odst. 2 ZSVM

¹²⁹ Novotný O., Vanduchová M. a kol. Trestní právo hmotné, Obecná část, 5. vydání, ASPI, Praha 2007, s. 526

Podmíněné odsouzení odložené na zkušební dobu je nejmírnější alternativou k nepodmíněnému trestnímu opatření odnětí svobody. Podmíněně lze odložit trestní opatření odnětí svobody nepřevyšující dva roky, přičemž rozhoduje výměra stanovená soudem v rozsudku v konkrétní věci, nikoliv trestní sazba ve zvláštní části trestního zákona.¹³⁰ Zkušební doba je snížena na 1 rok až 3 roky.

Podmíněné odsouzení odložené na zkušební dobu s dohledem lze uložit za stejných podmínek jako podmíněné odsouzení, tj. podle § 33 ZSVM a § 66b TZ. Dohled provádí probační úředník podle speciálního zákona.

Nepodmíněné odnětí svobody je nejpřísnějším druhem trestních opatření ukládaných mladistvému a soud jej může aplikovat až v případě, kdy ostatní trestní opatření nespojené s odnětím svobody nevedly k naplnění účelu zákona. Soud pro mládež při uložení nepodmíněného odsouzení musí přihlížet k nebezpečnosti činu, okolnostem případu, osobě mladistvého a jeho rodinným poměrům. Odnětí svobody upravuje ustanovení § 31 ZSVM a na rozdíl od trestního zákona se trestní sazby u mladistvého snižují na polovinu, přičemž horní hranice trestní sazby nesmí převyšovat 5 let a dolní hranice 1 rok. Uvedenou horní hranici zákon umožňuje překročit pouze v případě, že mladistvý spáchá provinění, za které trestní zákon ve zvláštní části dovozuje uložit výjimečný trest. V tomto případě lze uložit trest odnětí svobody na 5 let až 10 let, a pokud soud má za to, že mírnější trest odnětí svobody by nepostačoval. V tomto případě se zdůrazňuje výjimečnost nepodmíněného trestu odnětí svobody.

Mimořádné snížení odnětí svobody (§ 32 ZSVM) je obdobou institutu obsaženého pro dospělé pachatele v TZ, avšak na rozdíl od dospělých pachatelů, pro mladistvé neplatí dolní hranice podle § 40 TZ, pod kterou nemůže být odnětí svobody sníženo.

Soud pro mládež může mimořádně snížit trestní opatření odnětí svobody pokud o tom svědčí okolnosti případu nebo poměry mladistvého. I když se běžně posuzují jak okolnosti případu tak i poměry pachatele, ke snížení trestního opatření postačí alespoň jedno z nich. V tomto případě se nejedná o kumulativní splnění obou podmínek. Soud také může mimořádně snížit trestní opatření odnětí svobody pod dolní hranicí bez omezení uvedených v trestním zákoně tehdy, pokud odsuzuje mladistvého za přípravu

¹³⁰ Sotolář, A., Válková, H., Trestní opatření v trestních věcech mladistvých, Trestněprávní revue č. 3/2005, s. 69

nebo pokus provinění a má vzhledem k povaze a závažnosti přípravy nebo pokusu za to, že by použití trestní sazby odnětí svobody stanovené zákonem bylo pro mladistvého nepřiměřeně přísné a že lze účelu zákona a trestního opatření dosáhnout i trestním opatřením kratšího trvání (§ 32 odst. 2 ZSVM).

2. Systém sankcí ukládaných mladistvým na Ukrajině

2.1. Charakteristika právní úpravy

Kriminalitě mládeže v dnešní den se věnuje hodně času. Příčiny jejího vzniku jsou stejné prakticky ve všech státech světa: rodina, rodinná výchova a vztahy mezi rodiči a dětmi. S touto kriminalitou je potřeba něco dělat, jelikož se od toho odráží i kriminalita dospělých. Účelem trestněprávní politiky mládeže je zamezení vývoje kriminálního chování dítěte a výchova k normálnímu plnocennému životu.

Odpovědnost nezletilých osob, tj. osob, které nedovršili věku 18 let je upravena trestním, správním a jiným zákonodárstvím. Trestní odpovědnost nezletilých osob je upravena v trestním zákoně Ukrajiny a to v § 97 - 108. Neexistuje samostatná právní úprava odpovědnosti nezletilých. Je potřeba odlišovat nezletilé osoby podle civilního zákonodárství Ukrajiny, tj. osoby, které nedovršily věku 18 let, a nezletilé osoby podle trestního zákonodárství Ukrajiny. Zákon neobsahuje definici pojmu nezletilé osoby, pouze věk od které nastává trestní odpovědnost. Tak například podle § 22 TZU osoba je trestně odpovědná dovršením věku 16 let. Avšak, podle civilního zákonodárství se osoba považuje za nezletilou pokud nedovršila věku 18 let. Proto podle trestního zákona nezletilým je osoba ve věku od 16 do 18 let. Svědčí o tom i fakt, že výchovná opatření lze uložit pachateli, který sice je trestně odpovědný, ale nedosáhl ještě věku 18 let. Zákon o něm hovoří jako o nezletilém. Trestní zákon upravuje tzv. absolutní trestní odpovědnost a zároveň v odst. 2 § 22 obsahuje ustanovení o sníženém věku trestní odpovědnosti, kterými jsou osoby od 14 do 16 let. Osoba je trestně odpovědná od 14 let za spáchaní zvláštních trestných činů podle § 93 - 98, 101 - 104, 106 odst. 1, 117, 81 - 86, 140 - 142, 206 odst. 2, 3, 108 TZU atd. (například TČ vraždy, vraždy novorozeného dítěte matkou, nezákonné provedení výzkumů nad člověkem a jin.).

Snížení věku trestní odpovědnosti bylo způsobeno tím, že osoba od 14 let dosáhla takové rozumové a mravní vyspělosti, že může rozpoznat následky svého jednání a ovládat je, a také může rozpoznat nebezpečnost svého jednání pro společnost.

Podle § 22 odst. 1 TZU osoba je trestně odpovědná od dosažení 16. roku věku. Jedná se o tzv. obecnou trestní odpovědnost. Zákon však v odst. 2 §22 upravuje i snížený věk trestní odpovědnosti, tj. věk od 14 do 16 let.

Nadále v textu pro lepší přehlednost bude místo pojmu nezletilý, jak o něm hovoří trestní zákon Ukrajiny, bude použit pojem mladistvý, který však není třeba zaměňovat s pojmem mladistvý podle § 2 ZSVM.

Trestní zákon Ukrajiny ne uvádí zvláštní druhy opatření, které lze uložit mladistvému pachateli, stanoví pouze druhy trestů, které lze mladistvému uložit a způsoby upuštění od uložení trestu s použitím výchovných opatření. Z toho důvodu lze vyvodit závěr, že mladistvému, podle platného právního řádu Ukrajiny, lze uložit výchovná opatření nebo jednotlivé druhy trestů uvedené v ustanovení § 98 TZU.

2.2. Výchovná opatření ukládaná mladistvým

Soud může upustit od uložení trestu pro mladistvého, který poprvé spáchal méně závažný trestný čin (trestný čin za který zákon dovoluje uložit trest odnětí svobody na dobu maximálně 2 let anebo jiný trest nespojený s trestem odnětí svobody)¹³¹, pokud jeho náprava je možná i bez uložení trestu.¹³²

Upuštění od uložení trestů mladistvým není až tak obvyklé, protože mladistvý který spáchal trestný čin musí nést určité následky svého jednání a ta spočívají v uložení trestu. Avšak, zákon stanoví, že uložení trestu mladistvému není nezbytně třeba, když účelu trestního zákona lze dosáhnout i jiným způsobem, než uložением trestů.

Výčet výchovných opatření uvedených v zákoně je taxativní a nelze je rozšiřovat. Výchovná opatření lze definovat jako určitý systém opatření od nejtěžšího do

¹³¹ Ustanovení § 12 odst. 2 TZU

¹³² Ustanovení § 97 odst. 1 TZU

nejlehčího¹³³. Výchovná opatření lze charakterizovat jako opatření státního donucení, proto nevyžaduje se souhlas mladistvého s jeho uložením. Účelem je, aby mladistvý pochopil, že musí nést následky svého jednání a že jeho jednání nelze ponechat bez trestu.

Výchovná opatření lze uložit jak při upuštění od potrestání, tak i při upuštění od výkonu trestu. O uložení výchovných opatření vždy rozhoduje soud. Podmínkami pro upuštění od potrestání a uložení výchovných opatření je § 97 odst. 1 TZU:

- 1) nezletilá osoba, tj. mladistvý. Uložit výchovná opatření dospělému pachateli totiž nebude splňovat účel těchto opatření, a nelze očekávat, že v tomto věku může dojít k jeho převychování;
- 2) spáchání méně závažného trestného činu poprvé. Mladistvý je osobou, která spáchala trestný čin poprvé, pokud předtím nikdy nebyl odsouzen;
- 3) možnost nápravy mladistvého bez uložení trestu, s ohledem na jeho osobu.

Při uložení výchovných opatření soud vždy musí přihlížet k osobě pachatele, nebezpečnosti činu pro společnost, polehčujícím a přitěžujícím okolnostem. Mladistvému lze uložit výchovné opatření jen pokud to zákon ve zvláštní části trestního zákona dovoluje a jen na dobu do 18 let věku mladistvého, tj. do doby nabývání zletilosti. Výchovná opatření lze uložit samostatně nebo vedle jiných výchovných opatření a jen mladistvému, tj. osobě od 16 let věku nebo v některých případech již od 14 roku věku mladistvého (§ 97 odst. 1 TZU). Výchovná opatření lze uložit i mladistvým, které nejsou ještě trestně odpovědní.

Výčet druhů výchovných opatření je upraven v ustanovení § 105 odst. 2 TZU, a jsou jimi:

1) napomenutí;

Účelem napomenutí je vysvětlit mladistvému následek spáchání nového trestního činu, jinými slovy je to výstraha spočívající v tom, že mladistvý v budoucnu již nemůže porušit zákon.

¹³³ Mirošnyčenko J. Některé zvláštnosti odpovědnosti mladistvých, Právní časopis (Jurydyčnyj žurnál) č. 5/2006, s. 5

2) omezení volného času a uložení některých povinností v jeho chování;

Tento druh výchovného opatření znamená, že mladistvému je stanovena doba (počtem dnů a hodin), po kterou nemůže být na veřejnosti anebo doba po kterou musí zůstat doma. Dalšími povinnostmi je zákaz navštěvovat některá veřejná místa nebo zákaz opouštět místo pobytu bez povolení speciálního státního orgánu, zákaz pracovat nebo navštěvovat školská zařízení apod.

3) dohled rodičů, výchovného nebo pracovního kolektivu a také na zvláštní žádost i některých osob;

Účelem tohoto druhu výchovného opatření je posílený výchovný vliv na mladistvého ze strany rodičů nebo jiných osob. Okruh jiných osob než rodičů musí určit soud (§ 104 TZU).

4) povinnost nahradit způsobenou škodu. Tato povinnost může být uložena mladistvému ve věku do 15 let ale jen v případě, že ten pracuje nebo vlastní nějaký majetek;

Tento druh výchovných opatření lze uložit jen v případě:

- a) trestným činem spáchaným mladistvým byla způsobena škoda fyzické nebo právnické osobě;
- b) mladistvý vlastní majetek anebo dostává mzdu, příp. stipendium;
- c) mladistvý projevuje souhlas s náhradou jím způsobené škody a chápe, že je to podmínkou k upuštění od potrestání.

5) umístění mladistvého pachatele ve zvláštních školně-výchovných zařízeních pro děti a mladistvé a to jen na dobu maximálně 3 let. Výkon výchovného opatření v těchto zařízeních upravuje zvláštní zákon č. 20/95-BP od 24. května 1995 v platném znění.

Tento druh výchovných opatření je nejpřísnějším druhem opatření ze všech výše uvedených a může být uložený jen v případě, že uložení jiných opatření nepřichází v úvahu.¹³⁴ Soud může uložit toto opatření na dobu maximálně 3 let. Mladistvého lze podmíněčně propustit z výkonu tohoto opatření a to jen v případě, že svými chováním dokázal, že dalšího výkonu opatření k jeho výchově není třeba. O podmíněném upuštění

¹³⁴ Fris, P. Trestní právo Ukrajiny, Obecná část, Kyjev Antika 2005, s. 175

od výkonu opatření rozhoduje soud podle místa zařízení na základě žádosti administrace tohoto zařízení.

Mladistvý může vykonávat výchovné opatření v těchto zařízeních:

- 1) základní škola sociální rehabilitace (pro děti od 11 do 14 let);
- 2) profesní učiliště sociální rehabilitace (pro mladistvé od 14 do 18 let).¹³⁵

V případě, že mladistvý nenastoupí k výkonu uloženého výchovného opatření, mu lze uložit náhradní trest podle § 98 TZU.

2.3. Tresty ukládané mladistvým

Taxativní výčet trestů ukládaných mladistvým je upraven v trestním zákoně Ukrajiny. Žádná speciální právní úprava neexistuje.

Podle ustanovení § 98 TZU mladistvému lze uložit jen tyto druhy trestů:

- 1) pokutu;
- 2) obecně prospěšné práce;
- 3) nápravné práce;
- 4) odnětí svobody na určitou dobu;
- 5) zákaz zastávat určitou funkci nebo zákaz činnosti (lze uložit jen vedle jiného trestu).

Obsah jednotlivých druhů trestu byl vystižen v rámci obecné právní úpravy druhu trestů. V této kapitole bych chtěla zmínit jen některé aspekty speciální právní úpravy trestů ukládaných mladistvým.

Pokuta je trestem majetkového charakteru. Mladistvému lze uložit trest pokuty jen v případě, že vlastní nějaký majetek anebo dostává mzdu z pracovněprávního vztahu. Trest se neuloží mladistvému, který nevlastní žádný majetek a není přípustné, aby místo mladistvého pokutu spláceli jeho rodiče. Pokuta může být uložena jako samostatný trest nebo vedle jiného samostatného trestu. Výše pokuty činí od 30 do 500-násobku nezdanitelného minima příjmu občana. Zákon v ustanovení § 99 odst. 2 obsahuje jen horní hranici výše pokuty, při určení dolní hranice soud musí vycházet z ustanovení § 53 odst. 2. V případě nemožnosti vykonání trestu pokuty soud může uložit náhradní trest

¹³⁵ zákon č. 20/95-BP od 24. května 1995 v platném znění

obecně prospěšných prací ve výši 10 hodin obecně prospěšných prací za 1-násobek nezdanitelného minima příjmu občana, maximálně však 120 hodin a trest nápravných prací ve výši 1 měsíce nápravných prací místo 4-násobku nezdanitelného minima příjmu občana, maximálně však 1 rok nápravných prací (§ 100 odst. 1 a 2).

Obecně prospěšné práce mohou být uloženy mladistvému ve věku od 16 do 18 let a to ve výši od 30 do 120 hodin, ale ne více než 2 hodiny denně (§ 100 odst. 1 TZU).

Nápravné práce se ukládají mladistvému pachateli ve věku od 16 do 18 let a to ve výši od 2 měsíců do 1 roku. Zároveň, mladistvý musí zaplatit částku peněz ze svého výdělku ve výši od 5 - 10 %. Vlastníkem částky peněz se stává stát (§ 100 odst. 2 a 3).

Zatčení je trestem, který způsobuje izolaci mladistvého od společnosti. Výkon trestu zatčení mladistvých je upraven v zákoníku o výkonu trestu. Ve srovnání s dospělými pachateli pro mladistvé je dvakrát zkrácena minimální doba výkonu trestu a čtyřikrát maximální, tj. mladistvému lze uložit trest zatčení na dobu od 15 do 45 dní. Trest zatčení lze uložit jen mladistvému pachateli ve věku od 16 do 18 let.

Odnětí svobody na určitou dobu je nejprísnejším trestem ukládaným mladistvému. Lze ho uložit jen v případě, že s přihlédnutím k osobě mladistvého a okolnostem případu použití jiných trestů nevedlo k dosažení účelu trestního zákona. Mladistvému, kterému v době spáchání trestného činu nebylo ještě 18 let nelze uložit trest odnětí svobody v trvání více než 10 let, anebo ne více než na 15 let v případě odst. 5 § 102 TZU (za spáchání zvlášť závažného, úmyslného trestného činu vraždy). Dolní hranice trestní sazby podle § 63 a § 102 odst. 3 pism. 1) činí 1 rok. Dolní hranice trestní sazby u mladistvých pachatelů je stejná jako u dospělých pachatelů. Horní hranice je odstupňovaná podle stupně závažnosti spáchaného trestného činu. Trest odnětí svobody nelze uložit mladistvému, který poprvé spáchal méně závažný trestný čin.¹³⁶

Trest **zákazu zastávání určité funkce nebo zákaz činnosti** lze uložit jen vedle jiného trestu (§ 98 odst. 2).

¹³⁶ Melnýk, M., Klymenko, V. Trestní právo Ukrajiny, Obecná část, Jurinkom Inter, Kyjev 2005, s. 283

Uložené tresty nelze vykonat po uplynutí promlčecí doby, která činí 2 roky - v případě spáchání méně závažného TČ; 5 let - v případě spáchání TČ středního stupně závažnosti; 7 let- v případě spáchání závažného TČ, 10 let – za spáchání zvláště závažného TČ.

Při podmíněném odsouzení k trestu odnětí svobody stanoví soud pro mládež zkušební dobu na 1 rok až 2 roky (§ 104 odst. 3 TZU). Soud zároveň může uložit podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem a to jen na žádost anebo se souhlasem této osoby.

Soud může mladistvého podmíněně propustit z výkonu trestu odnětí svobody a to až po výkonu minimálně 1/3, 1/2 a 2/3 trestu odnětí svobody podle stupně závažnosti spáchaného trestného činu (§ 107 TZU). Zahlazení odsouzení pro mladistvého upravuje § 108 TZU.

3. Srovnání právních úprav obou států

Při srovnání právních úprav trestání mladistvých v ČR na Ukrajině lze pozorovat některé odlišnosti. V ČR právní úprava trestání mladistvých je svěřena samostatnému zákonu o soudnictví ve věcech mládeže s účinností od 1. ledna 2004, kdežto na Ukrajině tuto problematiku upravuje trestní zákon v Oddíle XV. obecné části, §§ 97-108. Do nabytí účinnosti zákona o soudnictví ve věcech mládeže, dovršením 15 roku věku nastávala trestní odpovědnost (tzv. absolutní odpovědnost). Nova právní úprava je již založena na tzv. relativní trestní odpovědnosti, která znamená, že kromě dosažení určité věkové hranice musí být dospívající ještě vyspělý mentálně a psychicky, aby mohl posoudit důsledky svého jednání. Trestní zákon Ukrajiny upravuje trestní odpovědnost od 16 let a stanoví i sníženou trestní odpovědnost od 14 do 16 let (§22 odst. 2) za spáchání zvláštních trestných činů. Definice pojmu „mladistvý“ však v TZU chybí.

Podle platného právního řádu ČR plná trestní odpovědnost nastává od dosažení 18 roku věku, na Ukrajině tato hranice je stejná, liší se pouze věk, podle kterého osobu lze považovat za mladistvého. Podle § 2 písm. d ZSVM mladistvým je ten, kdo v době spáchání provinění dovršil 15 rok a nepřekročil 18 rok svého věku. Na Ukrajině sice hranice 18 let není uvedena, ale za mladistvého lze považovat osobu ve věku od 16 do 18 let, resp. od 14 let.

Na Ukrajině je trestní zákon pro mladistvé přísnější než na území ČR. Například podle právního řádu Ukrajiny mladistvému za spáchaní trestného činu lze uložit tresty vyjmenované v trestním zákoně, kterými jsou pokuta, zatčení, obecně prospěšné práce, nápravné práce, odnětí svobody na určitou dobu a také trest zákazu zastávat určitou funkci nebo zákaz činnosti jako vedlejší trest. Kromě toho, trestným činům spáchaným mladistvými podle ukrajinského právního řádu se neříká provinění, narozdíl od právního řádu ČR. Další odlišností je, že pachateli podle ZSVM lze uložit tři druhy opatření a to výchovná opatření ochranná opatření a trestní opatření (§ 10 ZSVM). Trestní zákon Ukrajiny říká, že pachateli lze uložit výše vyjmenované tresty anebo výchovná opatření, pokud k dosažení účelu zákona uložení trestu není třeba. Těmito výchovnými opatřeními jsou a) napomenutí; b) omezení volného času a uložení některých povinností v jeho chování; c) dohled rodičů, výchovného nebo pracovního kolektivu i některých jiných osob; d) povinnost nahradit způsobenou škodu; e) umístění mladistvého pachatele ve zvláštních školně-výchovných zařízeních pro děti a mladistvé. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže také umožňuje uložit mladistvému 5 druhů výchovných opatření: dohled probačního úředníka, probační program, výchovné povinnosti, výchovné omezení, napomenutí s výstrahou. Kromě toho lze uložit mladistvému i ochranná opatření: ochranné léčení, zabránění věci a ochranná výchova a trestní opatření: obecně prospěšné práce, peněžité opatření, peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu, propadnutí věci, zákaz činnosti, vyhoštění, podmíněné odsouzení, podmíněné odsouzení s dohledem a nepodmíněné odnětí svobody.

Na závěr lze říct, že právní úprava trestání mladistvých v ČR je více propracovaná. I když se vedou diskuse ohledně snížení věku trestní odpovědnosti, celkem systém sankcí ukládaných mladistvým je dostačující ke splnění účelu ke kterým jsou ukládaná, tj. vytvořit takové podmínky pro sociální a duševní rozvoj mladistvého, aby byla zabezpečena jeho ochrana před škodlivými vlivy a bylo zamezeno v dalším páčání provinění. Na Ukrajině tento systém sankcí není dostačující. Mladistvého se nikdo nesnaží napravit, ale potrestat. O tom svědčí i to, že mladistvému se ne ukládají opatření, ale tresty. Je třeba vypracovat nové programy zacházení s mladistvými a zároveň i samostatnou právní úpravu trestání mladistvých, tj. právní úpravu v samostatném zákoně, jak je tomu v ČR.

VI. ZÁVĚR

Účelem této diplomové práce byla analýza systému trestů v České republice a na Ukrajině.

Nejprve bych se chtěla zmínit o legislativním stavu právních řádů obou států, protože vývoj těchto právních řádů byl výrazně poznamenán společensko-politickými změnami poslední doby. Jak v ČR, tak i Ukrajina byla po dlouhou dobu pod vládou komunistického režimu a nelze říct, že by se to na jejich právních rádech neodrazilo. Například na Ukrajině je systém trestů upraven v trestním zákoně z roku 2002, který zároveň upravuje i trestní odpovědnost mladistvých. V tomto ohledu bych považovala za vhodné kdyby tato problematika, tj. trestání mladistvých, byla upravena v samostatném zákoně, jako je tomu v ČR. Umožnilo by to lepší orientaci nejen v systému trestů, ale i v procesních otázkách. Zároveň bych rada ještě upozornila na velké množství podzákoných právních norem, což způsobuje nesnadnou orientaci a špatnou přehlednost v trestním zákonodárství.

Právní úprava systému trestů v České republice je poněkud propracovanější ve srovnání s ukrajinskou právní úpravou. Například je rozdělena úprava trestání mladistvých a dospělých pachatelů, kde potrestání mladistvých bylo vyčleněno k právní úpravě v samostatném zákoně. Myslím, že přijetím nového zákona o soudnictví ve věcech mládeže se výrazně zjednodušila právní úprava potrestání mladistvých a způsobila snadnější orientaci v trestních věcech mladistvých.

Vývoj systému trestů byl velmi zdoluhavý a lze pozorovat, že v každé historické době byly jiné druhy trestů, které se ukládaly pachatelům trestných činů: od trestu smrti až do zaplacení pokuty. Prioritním vždy bylo a zůstane ochrana společnosti před pachateli trestných činů, zabránění pachateli v páchaní další trestné činnosti, jakož i náprava pachatele k tomu aby vedl řádný život a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti. Opravdu trest v dnešní době již neznamená odplatu, ale výchovu pachatele a ostatní členy společnosti.

Systém trestů je důležitým způsobem zabezpečení spravedlnosti a zákonnosti a v této práci jsem ho definovala jako uspořádání jednotlivých druhů trestů podle určitého

hlediska, kterými jsou například závažnost spáchaného trestného činu nebo zájem, který trest postihuje. Systém trestů je dále vždy nutno individualizovat podle osoby pachatele nebo podle povahy spáchaného trestného činu. Jak na Ukrajině, tak i v ČR jsou tresty hlavní, které lze uložit samostatně a tresty vedlejší, které lze uložit vedle jiných trestů.

Trestní zákon Ukrajiny upravuje vyšší počet trestů než trestní zákon ČR. Například § 51 TZU umožňuje uložit pachateli trestného činu 12 různých druhů trestů, zatímco trestní zákon ČR pouze 10, a dále jako samostatný trest ještě výjimečný trest. Výjimečný trest na Ukrajině není upraven samostatně, ale v rámci obecné právní úpravy výčtu trestů. Následující odlišností je, že trestní zákon ČR upravuje tresty od nejtěžšího do nejlehčího, zatímco trestní zákon Ukrajiny naopak, od nejlehčího do nejtěžšího. Nicméně obecně trestní systémy obou států jsou velmi podobné. Považuji za vhodné, kdyby na Ukrajině se více ukládaly podmíněné tresty, čímž by se projevovala určitá důvěra v polepšení pachatele. Právě tresty nespojené s odnětím svobody jsou podle zásady humanismu velmi žádoucí a moderní. Výsledkem je nepřehlcenost věznic a lepší resocializace pachatele. Vězeňský systém jak na Ukrajině, tak i v ČR potřebuje velké reformy s ohledem na práva a svobody člověka. Rozpracování resocializačních programů je účelem orgánů obou států. Je samozřejmé, že k reformování ukrajinského trestního systému nemůže dojít ze dne na den, ale věřím, že tento stát je na správné cestě. Napomáhá tomu i vzor vyspělých evropských států, se kterými se chce Ukrajina v budoucnu vyrovnat. Česká republika nakročila správným směrem, a pokud se toto tempo nezpomalí, tak za pár let by zde možná mohl být moderní vězeňský systém, jako třeba v Německu nebo ve Francii.

Závěrem bych shrnula, že oba dva systémy trestů Ukrajiny a ČR jsou dobře propracované s ohledem na zájmy a potřeby své společnosti. K dokonalosti by mohl přispět ještě přijetí nového trestního zákona v České republice. Doufám, že za krátkou dobu tomu tak bude a systém trestů bude již úplně opřen o novou, vyspělou, demokratickou právní normu. A i tak, podle statistických údajů lze pozorovat, že kriminalita nejen mládeže, ale i dospělých pachatelů v obou zemích klesá, proto věřím, že trest splňuje svůj účel.

PŘÍLOHY

Tab. 1 Trest smrti¹³⁷

CELKOVÝ STAV K SRPNU 2007	
Státy, které zcela zrušily trest smrti	88
Státy, které zrušily trest smrti „pro obvyklé zločiny“	11
Státy, které trest smrti formálně nezrušily, ale v praxi jej nevykonávají	29
Celkem	128
Státy, které dosud trest smrti zachovávají	69

Státy, ve kterých byl v roce 2006 vykonán trest smrti:¹³⁸

Bahrajn, Bangladéš, Botswana, Čína, Egypt, Rovnicková Guinea, Indonésie, Írán, Irák, Japonsko, Jordánsko, Severní Korea, Kuvajt, Malajsie, Mongolsko, Pákistán, Saúdská Arábie, Singapur, Somálsko, Súdán, Sýrie, Uganda, USA, Vietnam, Jemen.

Státy, ve kterých byly od roku 1990 popraveni mladiství:¹³⁹

Čína, Demokratická republika, Kongo, Írán, Nigérie, Pákistán, Saúdská Arábie, Súdán, USA a Jemen.

¹³⁷ Zdroj :Internetové stránky Amnesty International [<http://www.amnesty.cz/zpravy/Trest-smrti-ve-svete-2006-zaznamenano-1591-poprav/>]

¹³⁸ tamtéž

¹³⁹ tamtéž

Tab. 2 Odsouzené osoby v ČR¹⁴⁰

Rok	Odsouzeno osob	Z toho mladistvých	Z toho žen
1990	18871	2256	1866
1991	27964	3500	2541
1992	31032	4169	2810
1993	35157	5200	3085
1994	51931	6034	4445
1995	54957	6192	4588
1996	57974	6239	5245
1997	59777	6423	5416
1998	54083	4615	4696
1999	62594	4721	6226
2000	63211	4252	6961
2001	60182	3912	6792
2002	65098	3948	7812
2003	66131	3558	8100
2004	68443	3235	8229
2005	67561	3069	8937

¹⁴⁰ Zdroj: Statistická ročenka kriminality za rok 2006, Ministerstvo spravedlnosti ČR, str. 437

Tab. 3 Uložené tresty¹⁴¹

Rok	NEPO	PO	Peněžité tresty	Obecně prospěšné práce	Jiné samost. uložené	Úpuštěno od potrestání
1990	5687	7828	3153		114	572
1991	8261	15106	3369		223	1005
1992	7430	18446	3551		259	1346
1993	8244	20201	4591		339	1782
1994	11126	33554	5646		427	1176
1995	12552	35724	4978		471	1232
1996	13375	37020	4734	725	427	1693
1997	13933	37190	4703	1600	488	1863
1998	14656	33059	2634	1776	372	1586
1999	15340	38188	3370	3215	707	1774
2000	14114	35617	3571	7084	754	2071
2001	12533	32817	3324	8835	589	2084
2002	9659	34942	3500	13424	1165	2408
2003	9797	35676	2941	13592	1590	2535
2004	10192	36162	2913	13031	1622	2817
2005	10078	36006	2663	11990	1763	2891

¹⁴¹ Zdroj: Statistická ročenka kriminality za rok 2006, Ministerstvo spravedlnosti ČR, str. 438

Tab. 4 Složení odsouzených podle délky uloženého trestu

Délka uloženého trestu	Muži	Ženy	Celkem
do 3 měsíců	396	22	418
od 3 do 6 měsíců	1662	123	1785
od 6 do 9 měsíců	1253	67	1320
od 9 měs. do 1 roku	2403	136	2539
od 1 roku do 2 let	2556	129	2685
od 2 do 3 let	1505	81	1586
od 3 do 5 let	1911	87	1998
od 5 do 7 let	1098	46	1144
od 7 do 10 let	1225	44	1269
od 10 do 15 let	1029	57	1086
nad 15 let	309	8	317
doživotí	29	3	32
Celkem	15376	803	16179

Tab. 5 Vývoj stavu mladistvých ve věznicích v letech 1999 - 2006¹⁴²

a) Obvinění, stav k 31. 12. 2006

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Muži	214	156	116	99	90	73	63	58
Ženy	13	7	4	3	3	6	1	1
Celkem	227	163	120	102	93	79	64	59

b) Odsouzení, stav k 31. 12. 2006

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Muži	129	107	84	80	90	96	120	109
Ženy	2	3	3	1	4	6	4	2
Celkem	131	110	87	81	94	102	124	111

¹⁴² Zdroj: Ročenka vězeňské služby České republiky 2006, Praha, Březen 2007, str. 16, 17

Tab. 6 Věkové složení odsouzených, stav k 31. 12. 2006

Věk	Muži	Ženy	Celkem
do 16 let	1	0	1
od 16 do 17	6	0	6
od 17 do 18	26	0	26
od 18 do 21	554	13	567
od 21 do 25	2036	81	2117
od 25 do 30	2961	149	3110
od 30 do 40	5372	254	5626
od 40 do 50	3029	191	3220
od 50 do 60	1193	93	1286
od 60 do 70	190	18	208
nad 70	8	4	12
Celkem	15376	803	16179

Tab. 7 Vývoj stavů obviněných a odsouzených cizích státních příslušníků

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Obvinění	1656	1405	1097	757	790	792	663	532
Odsouzení	1309	1129	1029	917	913	920	915	846
Celkem	2965	2534	2126	1674	1703	1712	1578	1378

Tab. 8 Celkový stav obviněných a odsouzených k 31.12.2006

	Obvinění	Odsouzení	Celkem
Celkem cizinců	532	846	1378
ČR	1867	15333	17200
Celkem	2399	16179	18578

Tab. 9 Stav podle státní příslušnosti k 31. 12. 2006¹⁴³

Stát	Obvinění	Odsouzení	Celkem
Alžírsko	4	7	11
Arménie	5	5	10
Bělorusko	8	18	26
Bulharsko	16	12	28
Čína	12	15	27
Země bývalé Jugoslávie	13	3	16
Litva	9	30	39
Makedonie	17	8	25
Moldavsko	8	21	29
Polsko	14	20	34
Rumunsko	36	36	72
Rusko	24	28	52
Slovensko	98	291	389
Spolková republika Německo	10	5	16
Srbsko	9	7	16
Tunisko	1	9	16
Ukrajina	100	186	286
Vietnam	55	58	113

¹⁴³ Pouze výbrané země

Tab. 10 Porovnání s některými státy¹⁴⁴¹⁴⁵

Stát	Údaje z roku	Počet vězněných osob na 100 000 obyvatel
Anglie a Wales	2006	148
Bělorusko	2006	426
Brazílie	2006	193
Bulharsko	2006	148
Česka republika	2006	181
Estonsko	2006	333
Francie	2006	85
Itálie	2006	104
Japonsko	2005	62
Kazachstán	2006	340
Lotyšsko	2006	292
Maďarsko	2005	156
Moldavsko	2006	247
Německo	2006	94
Nizozemsko	2006	128
Polsko	2006	235
Rakousko	2006	105
Rumunsko	2006	160
Rusko	2006	615
Slovensko	2006	158
Ukrajina	2006	345
USA	2005	737

¹⁴⁴ Zdroj: www.prisonstudies.org

¹⁴⁵ Údaje uvedené v tabulkách č. 4 - 9 jsou ze zdroje Ročenka vězeňské služby České republiky 2006, Praha, Březen 2007

Tab. 11 Odsouzené osoby k výkonu trestu odnětí svobody na Ukrajině¹⁴⁶

Rok	1993	1996	1998	2001	2004	2007
Celkem osob	129 500	202 590	239 100	198 885	193 489	160 046

¹⁴⁶ Zdroj www.prisonstudies.org

SEZNÁM POUŽITÉ LITERATURY

1. Bašný, A. Trest smrti, Trestní právo č. 2/2001
2. Bažanov, M., Borysov, V., Baulin, J. Trestní právo Ukrajiny, Obecná část, 2. vydání, Jurinkom Inter Kyjev 2005
3. Fouccoult, M. Dohlížet a trestat, Daudhin, Praha 2000
4. Fris, P. Trestní právo Ukrajiny, obecná část, Kyjev Antika 2005
5. Hájek, S. Profilace vězeňských zařízení v České republice. Kriminalistika č. 1/1993
6. Háková, L., Kotulan, P., Rozum, J. Několik poznámek k trestu OPP, Trestní právo č. 4/2005
7. Gřivna, T. Trestní právo hmotné, Judikatura k obecné části, Aspi Praha 2007
8. Inciardi, A. Trestní spravedlnost, přeložil Drábek, VICTORIA PUBLISHING, a.s., Praha 1994
9. Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné, Obecná a Zvláštní část, 2 aktualizované vydání, Linde, Praha 2006
10. Jelínek, J., Melicharová, D. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, 1. vydání, Linde, Praha 2004
11. Jescheck, Hans-Heinrich, Význam evropského trestního práva a nových kodifikací všeobecné části trestního práva několika evropských zemí pro novou kodifikaci českého trestního zákoníku, Koncepce nové kodifikace trestního práva hmotného České republiky, Masarykova univerzita, Brno, 2000
12. Kalvodová, V. Několik poznámek k dlouhodobým trestům odnětí svobody a právu odsouzeného na resocializaci, Trestní právo č. 10/1997
13. Kincl, J. a kol. Římské právo, C. H. Beck, 1995
14. Klíma, K. o kol. Komentář k ústavě a listině, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň 2005
15. Kolektiv autorů, Kantová filosofie a současnost, Svoboda, Praha 1981
16. Král, V. K podmínkám ukládání trestu propadnutí majetku a k účinnosti zajištění majetku v trestním řízení, Trestněprávní revue č. 10/2002
17. Lata, J. Trestní právo, Orac č. 2/2001

18. Liška, O. a kol. Vykonané tresty smrti v Československu 1918 - 1989, Sešity Úřádu dokumentace a vyšetřování zločinu komunismu PČR č. 2. Úřád dokumentace a vyšetřování zločinu komunismu ČR, Praha 2000
19. Locke, J. Druhé pojednání o vládě, Svoboda, Praha 1992
20. Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945, 3. přepracované vydání, Linde, Praha 2003
21. Malý, K. Trestní právo v Čechách v 15.- 16. století, Univerzita Karlova v Praze 1979
22. Marešová, A., Valková, J. K problematice alternativních trestu, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha 1994
23. Melnýk, M., Klymenko, V. Trestní právo Ukrajiny, Obecná část, Jurydyčna dumka, Kyjev 2004
24. Melnýk, M., Klymenko, V. Trestní právo Ukrajiny, Obecná část, Jurinkom Inter, Kyjev 2005
25. Melnýk, M., Chavronjuk, M. Vědecko-praktický komentář k trestnímu zákonu Ukrajiny, 3. vydání, Antika, Kyjev 2005
26. Melnyčuk, V. Nejvyšší projev humanismu aneb je-li trest odnětí svobody na doživotí ekvivalentem trestu smrti, Právní časopis (Юридичний журнал) č. 6/2005
27. Mirošnyčenko, J. Některé zvláštnosti odpovědnosti mladistvých
28. Monastier, M. Historie trestu smrti, Rybka Publisher 1998
29. Neff, V. Filozofický slovník pro samouky neboli Antigorgias, Vydavatelstvo družstevní práce, Praha 1948
30. Novotný, O. O trestu a vězeňství, Československá akademie věd, Praha 1969
31. Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchova M. Trestní právo hmotné, Obecná část, 4. vydání, ASPI, Praha 2003
32. Novotný, O., Vanduchová, M. a kol. Trestní právo hmotné, obecná část, 5. vydání, ASPI, Praha 2007
33. Pavlenko, V. Obecně prospěšné práce v systému trestů: obecná charakteristika a možnosti zdokonalení, Monografie, Kyjev 2005
34. Pelikán, D. Dějiny ruského práva, C. H. Beck, Praha 2000
35. Platón, Protágorás, Oikoymenh, Praha 1992

36. Repik, B. Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo, Kapitola VII, Orac 2002
37. Rozum, J., Jarkovská, L., Kotulan, P. Institut dohledu a podmíněného propuštění, Institut pro kriminologii a sociální prevencí, Praha 2004
38. Schillerová, I. a kol. Právní postavení mladistvých, EUROLEX BOHEMIA, Praha 2004
39. Solnař, V. Tresty a ochranná opatření, Academia Praha 1979
40. Sotolář, A. K uplatnění výchovných opatření vůči mladistvým v průběhu trestního řízení a v rámci odklonu od standardního trestního řízení, Trestněprávní revue č. 9/2004
41. Sotolář, A. a kol. Právní rámec alternativního řešení trestních věcí, Institut vzdělání ministerstva spravedlnosti ČR 2000
42. Sotolář A., Purý F., Šámal P. Alternativní řešení trestních věcí v praxi, C. H. Beck 2000
43. Sotolář, A., Válková, H. Trestní opatření v trestních věcech mladistvých, Trestněprávní revue č. 3/2005
44. Suchý, O. Dlouhodobé tresty odnětí svobody a jejich výkon, Leges Crimen, Praha, 1991
45. Šámal, P. K úpravě trestních sankcí ve vládním návrhu rekodifikace trestního zákoníku, Trestněprávní Revue, č.,5/2005
46. Šámal, P., Pury, F., Rizman, S. Trestní zákon, komentář, 5.,vydání, C.,H.,Beck, Praha 2003
47. Šámal, P., Válková, H., Sokolář, A., Hrušková, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář, 1.,vydání, C. H. Beck, Praha 2004
48. Tacij, V., Rohožina, I., Hončarenko, V. Dějiny státu a práva Ukrajiny (Історія держави і права України), Díl II, vydavatel «Ін Юре», Kyjev, 2003
49. Tomsa, B. Kapitoly z dějin filosofie práva a státu, Karolinum, Praha 2005
50. Vanduchová, M. Zákaz činnosti v československém trestním právu, Acta Universitatis Carolinae, Iuridica 2/1989/LII
51. Vlček, E. Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu, Masaryková universita, Brno 1993
52. Voltaire: Filozofický slovník čili rozum podle abecedy, Jan Leichter, Praha 1929

53. Walmsley, R. Dosavadní vývoj vězeňských systému ve střední a východní Evropě, Trestní právo č. 2/ 2005

54. Zezulová, J., Kabátová, I. Několik poznámek k alternativnímu trestu obecně prospěšných prací, Trestní právo č. 6/1997

Internetové zdroje:

55. Organizace Amnesty International, <http://www.amnesty.cz/zpravy/Trest-smrti-ve-svete-2006-zaznamenano-1591-poprav/>

56. Vězeňská služba České republiky: www.vscr.cz

57. Mezinárodní centrum pro vězeňský výzkum: www.prisonstudies.org